

Analiza izvornog urbanističkog plana Podlabina

Valković, Dragan

Graduate thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Civil Engineering / Sveučilište u Rijeci, Građevinski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:157:242936>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Civil Engineering - FCERI Repository](#)

image not found or type unknown

SVEUČILIŠTE U RIJECI
GRAĐEVINSKI FAKULTET

Dragan Valković
ANALIZA IZVORNOG URBANISTIČKOG PLANA PODLABINA

Diplomski rad

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
GRAĐEVINSKI FAKULTET

Stručni diplomski studij
Graditeljstvo u priobalju i komunalni sustavi
Industrijska graditeljska baština

Dragan Valković
JMBAG: 0114040222

ANALIZA IZVORNOG URBANISTIČKOG PLANA PODLABINA

Diplomski rad

Rijeka, lipanj 2024.

IZJAVA

Diplomski rad izradio sam samostalno, u suradnju s mentorom i uz poštivanje pozitivnih građevinskih propisa i znanstvenih dostignuća iz područja građevinarstva. Građevinski fakultet u Rijeci je nositelj prava intelektualnog vlasništva u odnosu na ovaj rad.

Dragan Valković

U Rijeci, lipanj 2024.

Sažetak

Razdoblje između dva svjetska rata za Istru predstavlja vremenski okvir u kojemu su postavljeni temelji za neke od današnjih većih i bitnih gradova na poluotoku. Pripajanjem Istre tadašnjoj kraljevini Italiji počelo je razdoblje ulaganja u gospodarstvo i infrastrukturu. Kao rezultat ovakvih kapitalnih ulaganja dolazi do izgradnje dva nova grada – Raša (*tal. Arsia*) i Podlabin (*tal. Pozzo Littorio d'Arsia*) koja su povijesno i gospodarski planirani kao dio jedne aglomeracije za rudarenje.

Cilj ovog rada je obraditi planiranje i izgradnju Podlabina koji danas čini sastavni dio gradske cjeline Labina te povezati povijesne činjenice u okviru gospodarskih, socioloških i političkih faktora koji su doveli do njegove izgradnje. Po pitanju urbanog planiranja cilj je adekvatno obraditi projektno rješenje te kvantificirati kvalitetu rješenja, dok je po pitanju socioloških faktora bitno povezati činjenice koje su utjecale na samo prostorno planiranje i realizaciju projekta te utjecaj Podlabina na kasnije širenje grada.

Ključne riječi: *Podlabin, Pozzo Littorio d'Arsia, Eugenio Montuori, Città di fondazione, Industrijska graditeljska baština, Urbanizam totalitarnih režima*

Abstract

The period between the two world wars for Istria represents a time frame in which the foundations were laid for some of today's larger and significant cities on the peninsula. With the annexation of Istria to the Kingdom of Italy, a period of investment in the economy and infrastructure began. As a result of such capital investments, two new towns were built – Raša (*Italian: Arsia*) and Podlabin (*Italian: Pozzo Littorio d'Arsia*), which were historically and economically planned as part of an agglomeration for mining.

The aim of this thesis is to address the planning and construction of Podlabin, which today forms an integral part of the urban area of Labin, and to connect historical facts within the framework of economic, sociological, and political factors that led to its construction. In terms of urban planning, the goal is to adequately analyze the project solution and quantify the quality of the solution, while in terms of sociological factors, it is important to connect the facts that influenced the spatial planning and implementation of the project and the impact of Podlabin on the subsequent expansion of the city.

Keywords: *Podlabin, Pozzo Littorio d'Arsia, Eugenio Montuori, Città di fondazione, Industrial architectural heritage, Urbanism of totalitarian regimes*

SADRŽAJ:

Sažetak / Abstract

Popis slika

Popis tablica

Rješenja o korištenju materijala

1. UVOD.....	11
1.1. Predmet rada.....	12
1.2. Način izrade i materijali	12
2. POVIJEST LABINA	14
2.1. Razvoj rudarstva na području Labina.....	15
2.2. Osnutak i izgradnja Podlabina.....	18
3. URBANIZAM I ARHITEKTURA IZMEĐU DVA RATA	20
3.1. Kontekst talijanske arhitekture u razdoblju fašizma	21
3.2. Elementi društvenog razvoja i/ili preobrazbe	23
3.3. O arhitektu Eugeniju Montuoriju.....	24
4. IZRADA URBANISTIČKOG RJEŠENJA PODLABINA.....	25
4.1. Polazišta za izradu plana	25
4.2. Uzori za izradu plana.....	27
4.3. Urbanistički plan	28
4.4. Zona rudarsko – industrijskog sklopa.....	30
4.5. Stambena zona	33
4.5.1. <i>Glavni gradski trg</i>	34
4.5.2. <i>Koncept smještajnih kapaciteta i tipologije građevina</i>	37
4.5.3. <i>Realizacija urbanog koncepta</i>	38
5. RAZVOJ URBANE STRUKTURE LABINA DO DANAS	40
6. ANALIZA URBANE CJELINE PODLABIN – LABIN	46
6.1. Tipologija objekata.....	49
6.2. Usporedne fotografije - nekada i danas.....	51
7. ZAKLJUČAK.....	53
8. LITERATURA	55

Popis slika:

Slika 1 - Razglednica Labina iz 1800. [1].....	14
Slika 2 – Slika originalne tablice sa prosječnim dnevnim učinkom rudara u razdoblju od 1911.-1914. i od 1920.-1922. godine [3]	15
Slika 3 – Karta Istre sa naznačenim zonama nalazišta ugljena i područjima koncesije društva „Arsa“ [3]	16
Slika 4 - Izvorna maketa urbanističkog rješenja; a) Slika cjelokupnog naselja [6] ; b) Prikaz središnjeg dijela [6].....	18
Slika 5 - a) Regulacijski plan Pozzo Littorio d'Arsia, Eugenio Montuori,1938. – originalni prikaz [2]; b) Plan izgradnje 1939. [7]	19
Slika 6 – Neke od bitnih građevina nastale upravo u vrijeme totalitarnog režima a) Palazzo della Civiltà Italiana, EUR Rim [autor, 2022.]; b) Il Sacrario Militare di Redipuglia [autor, 2024.].....	20
Slika 7 - Giorgio de Chirico - Mystery and Melancholy of a Street [9], 1914; b) Glavni trg u Raši [autor, 2024.]	23
Slika 8 - Arhitekt Eugenio Montuori [9]	24
Slika 9 - Karta tzv. Raškog bazena do zatvaranja svih rudnika [izradio autor]	25
Slika 10 - Odnos glavnih ulica u rimskom naselju [13]	27
Slika 11 - Pejzažne značajke Labina i Podlabina [izradio autor]	28
Slika 12 - Prikaz izvedenog stanja rudarsko - industrijskog sklopa [izradio autor]	30
Slika 13 - Varijanta tlocrtnog rasporeda objekata okolo rudarskog okna [14]	31
Slika 14 - Tlocrtna dispozicija objekata rudarsko - industrijskog kompleksa - izvedeno stanje [izradio autor].....	32
Slika 15 - Prikaz glavnih komunikacija u Podlabinu [izradio autor]	33
Slika 16 - Ulaz sa magistralne prometnice na glavnu gradsku ulicu prema trgu [6].....	34
Slika 17 -Originalni nacrt glavnog gradskog trga [6].....	35
Slika 18 - Arhivske slike Podlabina; a) Pogled na crkvu; b) Pogled na glavnu ulicu u smjeru trga; c) Razglednica koja prikazuje zgradu Ceva i glavni gradski trg; d) ogleđ na zgradu sa trgovinama na glavnom trgu; izvor: [6].....	36
Slika 19 - Vremenska lenta izgradnje objekata u Podlabinu [izradio autor].....	38
Slika 20 - Ortofoto snimak Podlabina [svibanj 2024.]	39
Slika 21 - Razvoj Labina nakon Drugog svjetskog rata [izradio autor]	41
Slika 22 - Prikaz izmjene stambenih objekata od originalnog plana iz 1939. godine [izradio autor].	43
Slika 23 – Izgradnje u podlabinu nakon 1943. godine do danas [izradio autor].....	44

Slika 24 - Naknadne izmjene na zgradama koje su izvedene sukladno projektnom rješenju [izradio autor].....	44
Slika 25 - Kretanje broja stanovništva u Labinu [17]	45
Slika 26 - Ortofoto snimak na dio vileta sa prikazom okućnica i pješačkih komunikacija [autor, 2024.]	47
Slika 27 - Neizgrađeni dio Monotorijeveg plana postaje novo gradsko središte - a) Slika iz 60-ih godina [1] b) Slika iz 1974. godine [1].....	48
Slika 28 - a) Zgrada Ceva u Carboniji [izvor Google Maps]; b) Zgrada Ceva u Podlabinu [6]	49
Slika 29 - a) 3D model Kasarmona u Podlabinu [autor, 2024.]; b) Tlocrt jednog modula [7]	50
Slika 30 - Aksonometrija i tlocrt Case intensive u Carboniji [18].....	50
Slika 31 - Slika glavnog trga, zgrade Ceva i kule: a) 1942. godine [6] ; b) lipanj 2024. godine [autor, 2024]	51
Slika 32 - Slika zgrade Ceva i kule: a) 1942. godine [6]; b) lipanj 2024. godine [autor, 2024]	51
Slika 33 - Pogled na zgradu trgovina i glavnu ulicu: a) 1942. godine [6]; b) lipanj 2024. godine [autor, 2024]	51
Slika 34 - Pogled na crkvu i zvonik: a) 1942. godine [6]; b) lipanj 2024. godine [autor, 2024].....	52
Slika 35 - Ulaz na glavnu ulicu: a) 1942. godine [6]; b) lipanj 2024. godine [autor, 2024]	52

Popis tablica:

Tablica 1 - Broj stanovnika na području Labina 1931. godine [12]	26
Tablica 2 - Parametri projektiranog stanja.....	37
Tablica 3 - Parametri izvedenog stanja	39
Tablica 4 - Kupci kamenog ugljena 1974. godine [3].....	42

Rješenja o korištenju materijala

**REPUBLIKA HRVATSKA
ISTARSKA ŽUPANIJA
GRAD LABIN**

Upravni odjel za prostorno uređenje,
zaštitu okoliša i izdavanje akata za gradnju
KLASA: 361-01/24-01/7
URBROJ:2163-4-03/06-24-2
Labin, 25. travanj 2024.

PREDMET: Korištenje dokumentacije rudarske baštine Podabina i Pijacala, za potrebe izrade diplomskog rada - dostavlja se

Poštovani,

U svezi sa Vašim zahtjevom za korištenje dokumentacije kojom raspolaže Grad Labin, a vezana je na urbanističku i arhitektonsku baštinu uže zone Podlabina sagrađene u razdoblju talijanske vladavine na ovim prostorima, a koje je predloženo za zaštitu kao kulturno dobro, elektroničkim putem Vam dostavljamo slijedeću dokumentaciju:

- **Konzervatorsku studiju Podlabina** (izrađivač: Ask Atelier d.o.o., Trg N.Š. Zrinskog 17, Zagreb),
- **Konzervatorski elaborat središnje zgrade rudarsko-industrijskog sklopa Pijacal** (izrađivač: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za graditeljsko naslijeđe, voditelj mr.sc. Alan Braun, dipl.ing.arh., rujanj 2015.g.),
- **Izmjene i dopune Konzervatorskog elaborata središnje zgrade i izvoznog tornja rudarsko-industrijskog sklopa Pijacal** (izrađivač: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za graditeljsko naslijeđe, voditelj mr.sc. Alan Braun, dipl.ing.arh., lipanj 2017.g.),
- **Izvod iz arhivske građe DAPA Pazin – 5 skeniranih grafičkih prikaza** (urbanističke varijante rješenja Pijacala, nacrt unutarnje opreme),
- **Izvod arhivskih fotografija i razglednica Podlabina i okolice,**
- **Elaborat postojećeg stanja Velikog kupatila** (izrađivač: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za graditeljsko naslijeđe, voditelj mr.sc. Alan Braun, dipl.ing.arh., srpanj 2015.g.), te
- **Elaborat o stanju postojeće konstrukcije rudarskog Šohta i lifta na Pijacalu** (izrađivač: Studio Arhing d.o.o. iz Zagreba, projektant voditelj: Juraj Pojatina, dipl.ing.grad., prosinac 2015.).

Naprijed navedenu dokumentaciju smijete koristiti isključivo u svrhu izrade diplomskog rada kako ste naveli u svom zahtjevu te je u druge svrhe ne smijete koristiti bez pisane suglasnosti Grada Labina.

S poštovanjem,

DOSTAVITI:

1. Naslovu (elektroničkim putem)
2. Arhiva - ovdje

**REPUBLIKA HRVATSKA
DRŽAVNA GEODETSKA UPRAVA**

SEKTOR ZA DRŽAVNU IZMJERU
SLUŽBA ZA TOPOGRAFSKU IZMJERU
I DRŽAVNE KARTE

KLASA: UP/I 801-02/24-07/317
URBROJ: 541-02-02-02/5-24-2
Zagreb, 29.03.2024.

Državna geodetska uprava na temelju članka 98. stavka 3. Zakona o obrani („Narodne novine“, br. 73/13, 75/15, 27/16, 110/17, 30/18, 70/19), temeljem zahtjeva Propylon d.o.o. u postupku izdavanja odobrenja za snimanje iz zraka, donosi

RJEŠENJE

1. Propylon d.o.o., OIB: 25115942490, **odobrava se snimanje iz zraka** područja grada Labina označenog na planu snimanja dostavljenom uz zahtjev za izdavanje odobrenja.
2. Snimanje iz zraka će se izvršiti od 01.04.2024. do 01.06.2024. , u svrhu izrade 3D modela.
3. Naručitelj snimanja Propylon d.o.o. je dužan prije uporabe, a najkasnije u roku od osam dana od dana snimanja, dostaviti zračne snimke Državnoj geodetskoj upravi na pregled.

Obrazloženje

Propylon d.o.o., OIB 25115942490 je dana 29.03.2024. podnio zahtjev za snimanje iz zraka u skladu sa člankom 98. stavkom 2. Zakona o obrani („Narodne novine“, br. 73/13, 75/15, 27/16, 110/17, 30/18, 70/19 – dalje: Zakon) i člankom 9. Uredbe o snimanju iz zraka („Narodne novine“, br. 77/20) .

U postupku po zahtjevu za izdavanje odobrenja za snimanje iz zraka izvršen je uvid u popis i položaj vojnih lokacija i građevina iz članka 96. stavka 1. Zakona, te je utvrđeno da se na području snimanja **ne nalaze** vojne lokacije i građevine.

Nadalje, iz zahtjeva je utvrđeno da će izvršitelj snimanja Propylon d.o.o., OIB 25115942490 za obavljanje letaćkih operacija u vremenu iz točke 2. izreke rješenja koristiti zrakoplove DJI, Mavic 3 Enterprise, HRV28d156c5e002p.

Zahtjev je osnovan, te je sukladno članku 98. stavak 3. Zakona, riješeno kao u izreci.

Dužnost naručitelja snimanja iz točke 3. izreke rješenja određena je u skladu sa člankom 98. stavkom 6. Zakona.

Napomenom iz tarifnog broja 1. Tarife upravnih pristojbi Uredbe o tarifi upravnih pristojbi („Narodne novine“, br. 156/2022), na zahtjeve, molbe, prijedloge, prijave i druge podneske, pristojba po tarifnom broju 1. ne plaća se pred tijelima državne uprave.

Pouka o pravnom lijeku:

Protiv ovoga rješenja žalba nije dopuštena, ali se može pokrenuti upravni spor podnošenjem tužbe nadležnom upravnom sudu, u roku od 30 dana od primitka ovoga rješenja.

Voditelj Službe za topografska izmjeru i državne karte:

Igor Vilus, dipl. ing. geod.

Dostaviti:

1. Propylon d.o.o., Nedešćina 224, 52231 Nedešćina, Hrvatska
2. Ministarstvo obrane, Sektor za obrambenu politiku i planiranje, Stančićeva 6, 10000 Zagreb
3. Pismohrana, ovdje

**REPUBLIKA HRVATSKA
DRŽAVNA GEODETSKA UPRAVA**

SEKTOR ZA DRŽAVNU IZMJERU
SLUŽBA ZA TOPOGRAFSKU IZMJERU
I DRŽAVNE KARTE

KLASA: UP/I 801-02/24-07/569
URBROJ: 541-02-02-02/5-24-3
Zagreb, 24.05.2024.

Državna geodetska uprava na temelju članka 98. stavka 3. Zakona o obrani („Narodne novine“, br. 73/13, 75/15, 27/16, 110/17, 30/18, 70/19), temeljem zahtjeva Propylon d.o.o. iz Nedešćine, Nedešćina 224 u postupku izdavanja odobrenja za uporabu zračnih snimaka, donosi

RJEŠENJE

Podnositelju zahtjeva Propylon d.o.o. iz Nedešćine, Nedešćina 224, OIB: 25115942490, odobrava se uporaba zračnih snimaka snimljenih na temelju odobrenja za snimanje iz zraka KLASA: UP/I 801-02/24-07/317 URBROJ: 541-02-02-02/5-24-2 od 29.03.2024., područja grada Labina u svrhu izrade 3D modela snimanog dijela, korištenje slika u prezentacijske svrhe, te za stručne i znanstvene radove.

Obrazloženje

Podnositelj zahtjeva Propylon d.o.o. iz Nedešćine, Nedešćina 224, OIB 25115942490 je dana 22.05.2024. podnio zahtjev za uporabu zračnih snimaka snimljenih na temelju odobrenja za snimanje iz zraka KLASA: UP/I 801-02/24-07/317 URBROJ: 541-02-02-02/5-24-2 od 29.03.2024., područja grada Labina u svrhu izrade 3D modela snimanog dijela, korištenje slika u prezentacijske svrhe, te za stručne i znanstvene radove.

Dana 22.5.2024. Državna geodetska uprava je zaprimila zračne snimke snimljene na temelju odobrenja za snimanje iz zraka KLASA: UP/I 801-02/24-07/317 URBROJ: 541-02-02-02/5-24-2 od 29.03.2024., a na kojima se **ne nalaze** vojne lokacije i građevine određene člankom 96. stavkom 1. Zakona.

Zahtjev je osnovan, te je sukladno članku 98. stavku 3. Zakona, riješeno kao u izreci.

Napomenom iz tarifnog broja 1. Tarife upravnih pristojbi Uredbe o tarifama upravnih pristojbi („Narodne novine“, br. 156/2022), na zahtjeve, molbe, prijedloge, prijave i druge podneske, pristojba po tarifnom broju 1. ne plaća se pred tijelima državne uprave.

Pouka o pravnom lijeku:

Protiv ovoga rješenja žalba nije dopuštena, ali se može pokrenuti upravni spor podnošenjem tužbe nadležnom upravnom sudu, u roku od 30 dana od primitka ovoga rješenja.

Voditelj Službe za topografsku izmjeru i državne karte:

Igor Vilus, dipl. ing. geod.

Dostaviti:

1. Propylon d.o.o., Nedešćina 224, 52231 Nedešćina Nedešćina, Hrvatska
2. Pismohrana, ovdje

Odobrenje za uspostavu privremeno rezerviranog područja za bespilotne zrakoplove (UTR)

Approval for the Establishment of a UAS Temporary Reserved Area (UTR)

ID rezervacije/Reservation ID: 198149

Podnositelj zahtjeva/Requested by: Dragan Valković (Propylon d.o.o.)

Vrsta zone/Zone Type: UTR

Valjanost odobrenja/Approval Validity: 18.05.2024 - 18.05.2024

Dnevni period/Daily Period: od/from 07:50 do/to 12:50 UTC

Traženi zračni prostor (WGS84)/Requested airspace (WGS84): 450514N 0140713E ()

Polumjer:/Radius: 1200 m

Visina/Altitude: od/from 0 m AGL do/to 120 m AGL

Voditelj aktivnosti/Head of Activity: Dragan Valković

Telefon/Phone: +385989543182,

Odgovorni voditelj predmetne aktivnosti (Dragan Valković +385989543182,) za cijelo vrijeme trajanja aktivnosti mora biti dostupan na navedenom broju mobilnog telefona zbog eventualne promjene uvjeta iz ovog odobrenja na taktičkoj razini.

The accountable head of activity (Dragan Valković +385989543182,) must be available at the given mobile phone number for the whole duration of the activity if a change of conditions listed herein occurs at the tactical level.

Sukladno članku 39. Pravilnika o letenju zrakoplova (Narodne novine br. 32/2018) i članku 19. Pravilnika o upravljanju zračnim prostorom (Narodne novine br. 20/2023) nadležna kontrola zračnog prometa i Jedinica za upravljanje zračnim prostorom zadržavaju pravo promjene uvjeta iz ovog odobrenja.

Pursuant to Article 39 of the Ordinance on Rules of the Air (Official Gazette of the Republic of Croatia No. 32/2018) and Article 19 of the Ordinance on Airspace Management (OG No. 20/2023), the competent air traffic control and Airspace Management Cell retain the right of changing the conditions laid down herein.

Ovo odobrenje izdano je u obliku elektroničkog zapisa putem sustava „AMC Portal“ i kao takvo vrijedi bez pečata i potpisa.

This Approval was issued electronically via the “AMC Portal” system and is therefore valid without seal and signature.

S poštovanjem
Sincerely,

Jedinica za upravljanje zračnim prostorom (AMC)
Airspace Management Cell

Datum generiranja/Generated on: 18.05.2024

1. UVOD

Labin je danas dio aglomeracije koju čine upravo gradsko naselje Labin sa okolnim naseljima koja su se tijekom godina razvijala i kontinuirano širila te se danas nešto teže spoznaje njihova granica. Samo naselje grada Labina čini nekolicina različitih dijelova i odvojenih urbano – povijesnih cjelina. Upravo nam poznavanje lokalne povijesti i gospodarskih prilika kroz povijest dozvoljava da određene dijelove današnjeg Labina možemo svrstati u određeno povijesno razdoblje i zadati im određeni povijesni kontekst. Jezgra svega, ono oko čega se prostor oblikovao je starogradska jezgra Labina. Ta jezgra nastaje daleko u antici kao liburnijsko naselje te stoljećima opstaje unutar svojih gradskih zidina.

Urbano tkivo Labina počinje rasti tridesetih godina dvadesetog stoljeća kada se podno brežuljka starogradske jezgre počinje planirati novo naselje – Podlabin što predstavlja temu ovog rada. Podlabin, Piedalbona i Pozzo Littorio d'Arsia nazivi su za ovo naselje koje je nastalo kao rudarsko – industrijski grad, a danas čini sastavni dio gradske cjeline.

Ostatak urbane cjeline današnjeg naselja Labin predstavljaju cjeline Kature koje nastaje 60-ih i 80-ih godina 20. stoljeća, te Presika koja se spaja sa današnjim Starim gradom. Sva ova proširenja događala su se tokom godina upravo duž glavne prometnice Rijeka – Pula te je ona postala glavna žila grada koja i danas diktira urbani razvoj.

Ovim radom popratiti ćemo planiranje i razvoj Podlabina koji, u tadašnjem vremenu, nastaje kao zaseban grad. Pozicija na koju je tada smješteno naselje omogućila je kasnije urbanističke nadogradnje i rast grada. Danas ono predstavlja jedno od glavnih dijelova naselja, a u proteklih se desetak godina puno radi na revitalizaciji industrijskih kompleksa koji su tokom godina postali sastavni dio grada.

1.1. Predmet rada

Cilj ovog rada je prikaz planiranja i razvoja Podlabina koji je nastao kao jedan od tzv. novoosnovanih gradova za vrijeme talijanske vlasti u Istri. Planiranje počinje zbog velikih nalazišta kamene rudače na području današnjeg Labina, Raše, Potpićna i ostalih naselja koji svoj razvoj duguju upravo rudarenju. Grad Raša predstavlja također planski izgrađen grad te je upravo Raša, koja je nastala 1936. – 1937. godine, prvi planski realiziran rudarsko – industrijski grad na području tadašnje Kraljevine Italije. Pod utjecajem fašističkog režima javljaju se ideje o transformaciji društva, a elementi arhitektonskog oblikovanja i urbanizma služe, osim u funkcionalne svrhe, i kao elementi socijalne transformacije društva prema ideji vladajućeg režima. Urbanizam i rješenja koja su primijenjena u projektiranju novonastalih gradova, pa tako i Podlabina, temelje se često na antičkim rimskim principima gradnje.

Dok je Raša bila tema brojnih znanstvenih radova i publikacija, urbana cjelina Podlabina dugo je vremena bila neobrađena tema. Tek se nakon ideje o revitalizaciji rudarsko – industrijskog sklopa javlja potreba da se detaljnije uđe u trag povijesnim činjenicama kao i autorstvu pojedinih građevina kako bi se adekvatnije shvatio kontekst zgrada u prostoru i njihova važnost te ispreplitanje različitih ideja, odnosno različitih autora.

1.2. Način izrade i materijali

Za izradu ovog diplomskog rada korištena je dostupna literatura gradskih i sveučilišnih knjižnica te internetski izvori. Tema urbane cjeline Podlabina često se pojavljivala u novinskim člancima ili radovima ali samo kao kratki primjer arhitektonskog izričaja talijanskog „racionalizma“ i „moderne“ te su ovi članci zapravo dali dobar temelj za odabir teme i daljnje istraživanje.

Literatura koja predstavlja vjerodostojne izvore podataka pronađena je u formi raznih disertacija i stručnih radova na temu povijesti Istre te talijanske arhitekture na području Istre i regije Friuli Venezia Giulia i radova na temu talijanske arhitekture i urbanizma u međuratnom razdoblju. Većina ovih radova je iz izvora na talijanskom jeziku te obrađuju temu Podlabina u segmentima. Cjelokupne dokumente koji se referiraju na razvoj Podlabina predstavlja „Konzervatorski elaborat – Rudarsko – industrijski sklop Pijacal – Središnja zgrada“ iz 2015. godine, zatim „Rudarsko – industrijski sklop Pijacal, Labin – Središnja zgrada i izvozni toranj; Izmjene i dopune konzervatorskog elaborata“ iz 2017. godine koje prate osnutak i razvoj rudarsko – industrijskog sklopa te „Konzervatorska studija Podlabina“ iz 2004. godine koja je obradila stambeni dio naselja, odnosno arhitektonsku valorizaciju prostora i urbane cjeline.

Za razliku od primjerice Raše, tema Podlabina je doista slabo zastupljena u stručnim člancima. Konzervatorske podloge i studija ustupljene su mi ljubaznošću grada Labina i njegovih zaposlenika te ovi dokumenti nisu javno dostupni bez prethodne najave. Razlog tome što Podlabin nije adekvatno obrađen u stručnim radovima pripisujem činjenici što je to zadnji realizirani grad za vrijeme fašističke vlasti u Italiji. Radovima na novom gradu počinje se paralelno sa početkom Drugog svjetskog rata te njegovu izgradnju prate užurbane ratne prilike što je svakako bacilo ovaj projekt u drugi plan ali je utjecalo i na ažurnost pisane komunikacije gradilišta sa projektantima u Rimu.

Teme za usporedbe urbanističkih, a ponajprije socioloških tema pronašao sam i na stranicama udruge ATRIUM (Architecture of Totalitarian Regimes in Europe's Urban Memory). Udruga se bavi kulturnim nasljeđem totalitarnih režima u Europi te utjecajem na arhitektonsku ostavštinu. Cilj je valorizacija građevina i očuvanje intervencija koje su oblikovali prostor i društvo u kojemu danas živimo.

Prilikom izrade diplomskog rada, pokušao sam objediniti stare urbanističke planove i dati situacijski prikaz baziran na interpolacijama nacрта obzirom da ne postoji sačuvana finalna verzija urbanističkog rješenja koje je predložio arhitekt već su se ona često mijenjala. Kako bi projektirano stanje mogli usporediti sa izvedenim (današnjim) stanjem izvršio se prelet cijele zone Podlabina bespilotnim dronom te je na temelju 6604 slika dobivenih dronom DJI Mavic 3 Enterprise i fotogrametrijskim procesima napravljen georeferencirani ortofoto snimak Podlabina kojeg sam koristio u grafičkim prikazima. Nastavno na proces fotogrametrije, računalnim programima izrađen je i detaljni 3D model Podlabina koji je također služio da u radu detaljnije prikažem stvarno stanje u prostoru.

2. POVIJEST LABINA

Grad Labin razvio se iz svoje jezgre na brežuljku na području današnjeg tzv. Starog Grada Labina. Prvi se puta spominje kao antičko liburnijsko naselje Alvona dok se u rimsko doba spominje kao municipij Albonessium. Od kraja 5. stoljeća Labinom su vladali Ostrogoti, Langobardi i Bizant te je nakon toga potpao pod franačku vlast. Grad je u ranom srednjem vijeku pripadao pod tadašnjom Hrvatskom državom, a od 15. stoljeća dolazi pod vlast Mletačke republike kada su podignute gradske zidine i glavna gradska vrata. Grad se tokom 17. stoljeća proširio izvan zidina kada se gradi gradska loža te ispred nje gradski trg sa javnim zgradama i trgovinama. Nakon pada Mletačke Republike i Napoleona Labin dolazi pod austrijsku upravu kada je moderniziran te se otvara rudnik ugljena. U tom se periodu počinje snažnije spuštati u podnožje brežuljka, a nakon Prvog svjetskog rata i potpisivanjem Rapalskih ugovora Labin biva izručen Kraljevini Italiji zajedno sa cijelom Istrom i dijelom Dalmacije. Nekoliko godina nakon pripojenja Kraljevini Italiji, točnije 1921. godine šire područje Labina je trajno obilježilo izbivanje pobune rudara. Pobuna je izbila zbog teškog položaja radnika u labinskim i raškim ugljenokopima i represivne talijanske politike koju su predvodili fašisti. Ustanak je ugušen u krvi i smatra se jednim od prvih ustanaka protiv fašističke politike.

Razdoblje između dva rata obilježeno je velikim promjenama koje su ostavile traga na širem području Labina. Taj je period obilježen velikim infrastrukturnim zahvatima na širem području Labina te izgradnjom dvaju novih gradova – *Arsia* (kasnije Raša) i *Pozzo Littorio d'Albona* (kasnije Podlabin) koji je tema ovog rada.

Slika 1 - Razglednica Labina iz 1800. [1]

2.1. Razvoj rudarstva na području Labina

Ne može se reći sa sigurnošću godina kada je započeto sa iskopavanjem i iskorištavanjem ugljene rude na širem području Labina. Povjesničari početke povezuju sa 1626. godinom i spisima kada Filipo Veranzi sa partnerima dobiva koncesiju od mletačkog Vijeća za „rudnike minerala i smole koji postoje u Labinu i u krugu od četiri milje“, referirajući se pritom na mjesto Krapan nedaleko Labina. Ozbiljniji interes za iskorištavanjem ugljena počinje tek krajem 18. stoljeća u kasnijoj mletačkoj vlasti, a tek se od 1785. godine ostvaruju preduvjeti za kontinuiranu proizvodnju obzirom da je riječka Tvornica šećera postala stalni kupac ugljene rude iz Krapna. Nakon kratkotrajne francuske vlasti tek druga austrijska uprava ostvaruje značajniju modernizaciju i proširenje rudnika u Krapnu. [2]

Međutim najveća modernizacija Labinskih rudnika povezana je sa talijanskom vlašću. Nakon Prvog svjetskog rata Austro – Ugarsko carstvo se raspada na niz država, a sporazumom u Rapallu između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije Istra potpada pod talijansku vlast. Godine 1922. na vlast u Italiji dolaze fašisti pod čijim je okriljem Italija bila preko 20 godina. Strategija fašističkog režima bazirala se na politici samodostatnosti što je značilo da se što veći dio potražnje za sirovinama podmiri vlastitom proizvodnjom i vlastitim sirovinama. Kameni ugljen bio je jedna od rijetkih sirovina, a osim industrije najveći korisnik bila je talijanska mornarica. Upravo je istočna Istra, odnosno šire područje Labina bilo zanimljivo zbog iskorištavanja već postojećih rudnika.

Notazione individuale dei lavoratori. (su giornate in normale.)

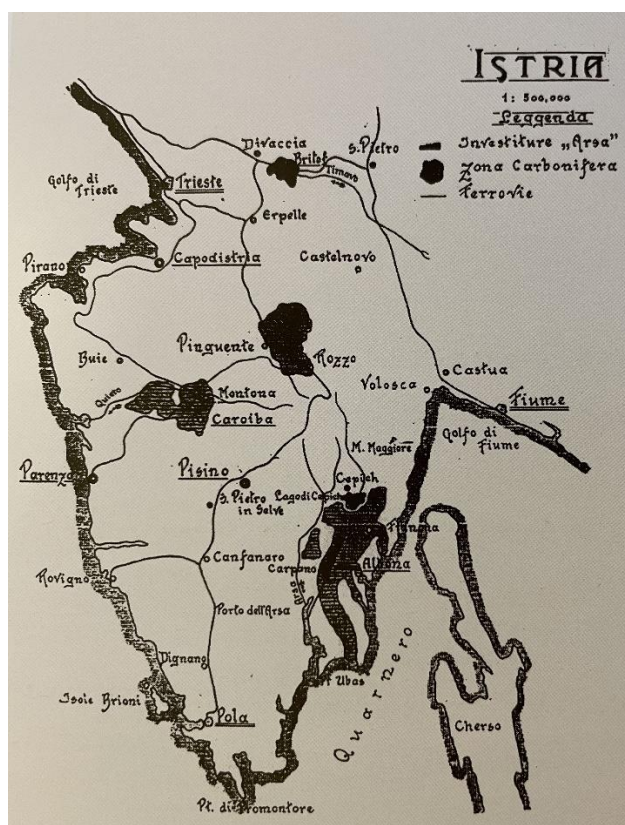
	1911	1912	1913	1914	1920	1921	1922	1923	1924
Gennaio	1.457	1.679	1.584	1.531	1.039	0.945	1.065		
Febbraio	1.421	1.573	1.747	1.419	1.007	0.907	1.004		
Marzo	1.567	1.577	1.806	1.471	0.868	-	0.979		
Aprile	1.530	1.623	1.761	1.403	suggerito	-	1.112		
Maggio	1.387	1.587	1.667	1.498	0.955	-	1.107		
Giugno	1.527	1.510	1.636	1.484	0.976	-	1.084		
Luglio	1.574	1.578	1.490	1.527	0.997	-	1.070		
Agosto	1.542	1.664	1.439	1.489	0.967	0.994	1.069		
Settembre	1.546	1.674	1.422	-	0.982	0.982	1.047		
Ottobre	1.576	1.619	1.574	-	0.888	1.050			
Novembre	1.526	1.598	1.479	-	0.928	1.040			
Dicembre	1.426	1.567	1.437	-	0.910	0.973			

Slika 2 – Slika originalne tablice sa prosječnim dnevnim učinkom rudara u razdoblju od 1911.-1914. i od 1920.-1922. godine [3]

Od 1919. godine rudnicima na području Labina i Raše upravlja „Società Anonima Carbonifera Arsa“ (Opće ugljenokopno društvo Raša) iz Trsta čiji su glavni dioničari bili Banca Italiana di Sconto, Navigazione Libera Triestina, Stabilimento Tecnico Triestino, Cantiere S. Rocco, Cantiere Navale Triestino, Lloyd Triestino i banca Commerciale di Trieste. [3] Pogledom na ovu strukturu vlasništva

jasno je kako je jedini cilj ovog društva bio stvaranje profita od eksploatacije kamenog ugljena. Stoga je shvatljivo kako se od samog pripojenja Istre Kraljevini Italiji počelo sa procjenom trenutnog stanja i planovima za povećanje proizvodnje. Kao posljedica ovih detaljnih planova nastalo je precizno mapiranje tadašnjih rudarskih jama i tunela te projektna rješenja za njihovo proširenje. Takvim isključivo monetarnim pristupom proizvodnji, a potpomognuto talijanskom gospodarskom politikom samodostatnosti za zaključiti je kako se eksploatacija kamenog ugljena povećavala svake godine.

Tridesetih godina „Società Anonima Carbonifea Arsa“ odrađuje i druge istražne radove po Istri i slovenskom primorju što je bio jasni pokazatelj kako je društvo „Arsa“ zainteresirano za povećanjem proizvodnje. Početkom tridesetih godina, unatoč negodovanju dioničara, društvo „Arsa“ je sa svojim kapitalom postalo suosnivač ugljenokopa na Sardiniji i to na izričito traženje tadašnje države kao protuusluge za dobivanje koncesija na ugljenokope u Istri. Može se reći kako je „Arsa“ polako postajalo državno poduzeće te da su sve bitnije odluke dolazile od strane države. Naposljetku 1935. godine Kraljevina Italija svojom zakonskom odredbom osniva tvrtku „Azienda Carboni Italiani – A.Ca.I.“ (Poduzeće talijanskih ugljenokopa) koja je trebala biti tvrtka sa javnim kapitalom te ona iste godine preuzima većinsko vlasništvo nad društvom „Arsa“ ali i ugljenokopa na Sardiniji. [3]

Slika 3 – Karta Istre sa naznačenim zonama nalazišta ugljena i područjima koncesije društva „Arsa“ [3]

U periodu od 1936. – 1940. i pod jedinstvenom upravom koju je nad svim bitnijim ugljenokopima u tadašnjoj državi imala A.Ca.I. dolazi do najvećeg rasta poduzeća te rekordnih proizvodnih rezultata u tadašnjim rudnicima. Nastavljajući se na smjer razvoja rudarenja na Raškom području kojeg je još prije zacrtala „Società Anonima Carbonifea Arsa” događaji dostižu svoj vrhunac izgradnjom grada Raše (*tal. Arsia*) 1936. – 1937. godine koji je izgrađen u samo 547 dana, a nakon toga i gradnjom termoelektrane Vlaška (*tal. Vlasca*) te rekonstrukcijom separacije Štalije (*tal. Stallie*) zajedno sa lukom Bršica (*tal. Valpidocchio*). [4] Ovime se zaokružila priča oko eksploatacije ugljena na području Krapna te transport i ukrcaj za brodove koji su trebali sirovinu odvoziti preko Jadranskog mora do Talijanske obale.

Urbanističko rješenje i arhitektonski izričaj Raše predmet je mnogobrojnih radova i publikacija zbog svoje posebnosti. Dobrim projektnim rješenjem postignuta je visoka razina kvalitete naselja koja se sa vremenom nije izgubila, a ovaj je grad danas pod zaštitom konzervatora kao kulturno – povijesna cjelina upravo iz razloga njegove ambijentalne i arhitektonske posebnosti te industrijske i graditeljske baštine. Urbanističko rješenje, arhitektonske projekte građevina, projekte uređenja interijera te nadzor nad građenjem obavljao je talijanski arhitekt Gustavo Pulitzer Finali tršćanskog porijekla. Uz Finalija suradnici na projektu bili su Zorko Lah (*tal. Lach*), Franjo Kosovel i Henrik Ukumar koji su svoje stečeno iskustvo kasnije iskoristili u projektiranju industrijsko – rudarskog sklopa u Podlabinu.

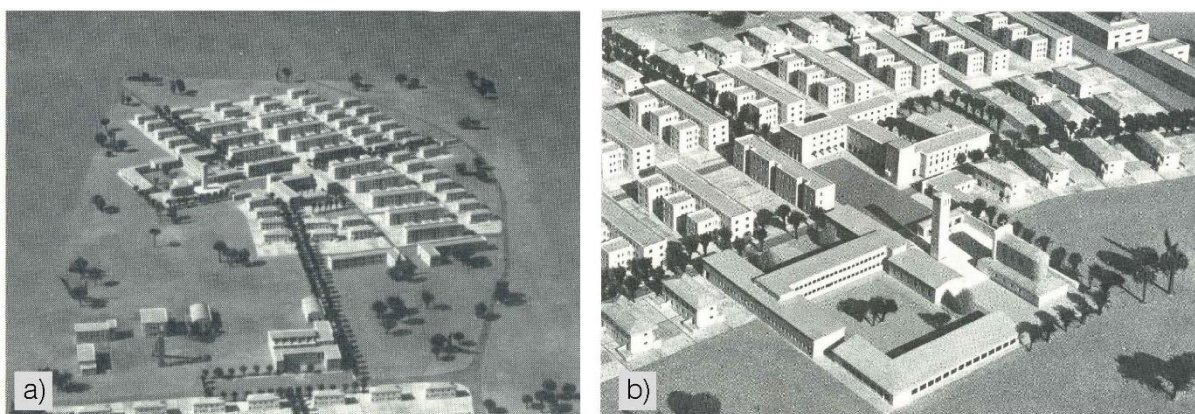
Novo planirani Podlabin zamišljen je kao dio aglomeracije Raša – Podlabin, tj. kao dio rudarskog sklopa koji bi se protezao od Labina pa sve do Raše, odnosno luke Bršica. Iskopana ruda nije se sakupljala u podnožju tornja kako je to bilo uobičajeno, već se kosim jamskim podzemnim hodnicima eksploatirala kroz iskop u Krapnu. Nakon toga se uskotračnom željeznicom odvozila do separacije Štalije (pozicija nakon Raše) te je naposljetku izvožena preko luke Bršica u Raškom zaljevu. [4]

2.2. Osnutak i izgradnja Podlabina

Sukladno talijanskoj gospodarskoj politici samodostatnosti i gospodarskog rasta eksploatacija kamenog ugljena povećavala se svake godine. Na teritoriju tadašnje kraljevine planirali su se novi gradovi od kojih su neki bili predviđeni upravo na mjestima eksploatacije kamenog ugljena. Takvi su gradovi primjerice i Raša (tal. Arsia) i Podlabin (tal. Pozzo Littorio d'Arsia). Nakon osnivanja Raše i povećanja eksploatacije ugljena na tom dijelu planira se i izgradnja Podlabina. On je ime dobio po oknu (tal. Pozzo) koje se nalazilo na poziciji današnjeg izvoznog šahta koji se tradicionalno u Labinu naziva „Šoht“ što izvorno dolazi od njemačke riječi „Schacht“ (toranj).

Brojnim istraživanjima na širem području Labina utvrđeno je kako je cijelo područje iznimno bogato kamenim ugljenom. Stoga ni ne čudi kako ideja o osnivanju novog grada u blizini Raše datira još iz 1936. godine. U to je vrijeme vlast službeno stupila u kontakt s arhitektom i urbanistom Eugeniom Montuorijem koji je tada već radio na urbanističkoj osnovi Carbonije zajedno s arhitektima Cesareom Valle i Ignaziom Guidi. Autor u svojim prepiskama navodi kako je novoplanirani grad trebao biti još i veći od tek realizirane Raše pa je tada kontaktiran arhitekt „više klase“ koji je svoju edukaciju završio u Rimu. U ovom slučaju tršćanski arhitekt nije dolazio u obzir. [5] Obzirom da je Gustavo Pulitzer Finali bio dijelom židovskog porijekla, ovakav splet okolnosti može se vrlo vjerojatno pripisati i antisemitističkim zakonima koji su, što je vrijeme više odmicalo, bili sve izraženiji. Pulitzer Finali je 1939. godine odselio u SAD zbog rada na talijanskoj izložbi gdje ostaje sve do 1947. godine te se njegov odlazak u SAD često povezuje upravo sa progonima židova u Italiji.

U svibnju 1937. godine službeno je objavljeno kako je pronađena velika količina kamene rude na u podnožju Labina te je dano zeleno svjetlo za početak planiranja svih predradnji za što bolju eksploataciju druge velike „žile“ bazena kamene rude (nakon one u Raši i Krapnu). [5] Urbanistički plan je već 1938. godine izradio prethodno odabrani arhitekt Eugenio Montuori, a izgradnja naselja je započela 6.11.1939. godine izgradnjom industrijskog kompleksa.

Slika 4 - Izvorna maketa urbanističkog rješenja; a) Slika cjelokupnog naselja [6] ; b) Prikaz središnjeg dijela [6]

Urbanističkim rješenjem novog grada (vidi Slika 5) vidljiva je podjela na industrijski dio koji se nalazi na rubu planiranog grada te stambeni dio. Naselje je izgrađeno po urbanističkom planu Eugenia Montuorija, dok je konzervatorskom podlogom iz 2017. po prvi puta dokazano da je središnji sklop industrijsko – rudarskog kompleksa autorsko djelo Gustava Pulitzer Finalija i njegovih suradnika Zorka Laha, Franja Kosovela i Henrika Ukmara. Novoosnovani grad planiran je za nešto više od 600 rudara i njihovih članova obitelji te za određen broj rukovodećeg kadra, činovnika i inženjera što sveukupno daje broj od oko 3000 stanovnika.

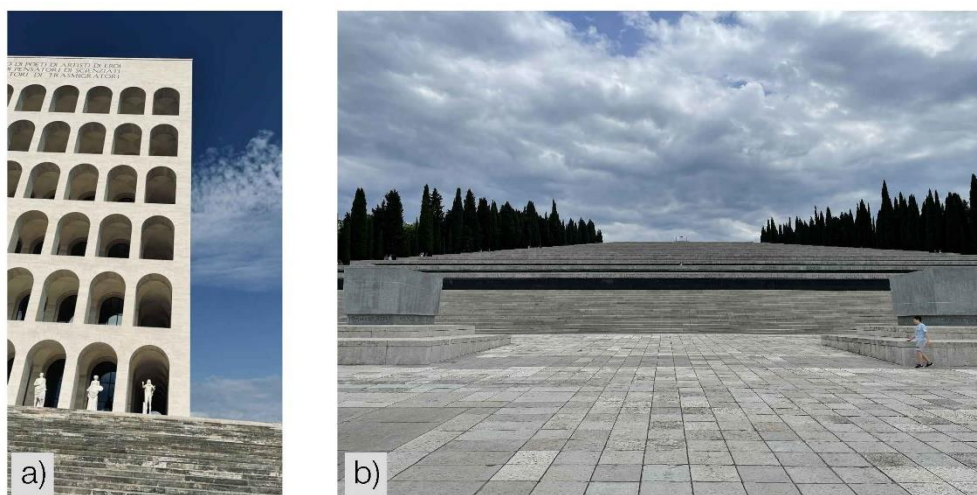

Slika 5 - a) Regulacijski plan Pozzo Littorio d'Arsia, Eugenio Montuori, 1938. – originalni prikaz [2]; b) Plan izgradnje 1939. [7]

3. URBANIZAM I ARHITEKTURA IZMEĐU DVA RATA

U Italiji je vrijeme između dva svjetska rata okarakterizirano pojavom fašizma i njegovim posljedicama kao totalitarnog režima. Kada se razmatra ovo razdoblje u Kraljevini Italiji u kontekst se mora uzeti i cjelokupna Istru obzirom na povijesne činjenice. Gospodarski napredak, utjecaj totalitarnog režima na društvo i trendovi u arhitekturi jednim su se dijelom preslikali i na ovaj prostor.

Utjecaj fašizma na cjelokupnu sliku društva kompleksna je tema čiji je socijalni utjecaj nemoguće kvantificirati iz razloga što se taj režim u svojim korijenima temeljio na patriotizmu te opravdavao mnogobrojne socijalne, gospodarske, kulturne i druge radnje upravo kroz ovu prizmu i ostavio duboke tragove u svijetu u kojemu živimo. Jedan od glavnih oruđa ovog je režima bila propaganda te je kroz nju veličana ideju nacionalizma, patriotizma i herojstva u korist domovine, a fašističke vođe često su se poistovjećivali sa nekadašnjim snažnim Rimskim carstvom koje je promijenilo svijet iz temelja kako bi među masama stvorili osjećaj pripadnosti nečemu većem od pojedinca. Socijalnom politikom napravljene su mnogobrojne reforme kako bi se povećala kvaliteta života, osigurale mirovine, obavezna zdravstvena skrb, itd. U povijesnom kontekstu režima koji je zabranjivao političku slobodu, ove su reforme bile samo jedno od oruđa kontrole – država je bila zaslužna za sve aspekte društvenog (a time i individualnog) života svojih građana te je time poticala nacionalno jedinstvo, a u istom kontekstu i nacionalnu ekonomiju i gospodarstvo.

Slika 6 – Neke od bitnih građevina nastale upravo u vrijeme totalitarnog režima a) Palazzo della Civiltà Italiana, EUR Rim [autor, 2022.]; b) Il Sacrario Militare di Redipuglia [autor, 2024.]

Cjelokupna slika arhitektonskih i urbanističkih intervencija u Italiji između dva rata kompleksna je i u mnogočemu je derivat socijalnih i političkih prilika tadašnje države. Kako bi učvrstio svoju ulogu i prestiž na međunarodnoj pozornici, fašistički režim potiče razne arhitektonske i urbanističke zahvate u prostoru. Radi se na transformacijama kompletnih urbanih cjelina, izgradnji novih javnih građevina i spomenika, osnivanju industrijskih i stambenih cjelina te na osnivanju novih gradova. Neka od ovih djela i danas predstavljaju intervencije koje i danas imaju veliku vrijednost – primjerice kompleks EUR u Rimu koji predstavlja jedan od najznačajnijih primjera talijanskog „racionalizma“.

3.1. Kontekst talijanske arhitekture u razdoblju fašizma

Iako je fokus ovog rada na urbanizmu i urbanističkom rješenju Podlabina moramo se ukratko osvrnuti i na oblikovne elemente građevina. Arhitektura i urbanizam upravo se ovdje prepliću oblikujući zajedno prostor i okoliš koji je namijenjen za život i rad ljudi. Pod okriljem fašističke strategije samodostatnosti gospodarstva diljem tadašnje Kraljevine Italije planirani su i izgrađeni potpuno novi gradovi koji su objedinjeni pod skupnom nazivom „Città di fondazione” ili novoosnovani gradovi. Tri nova grada izgrađena do Drugog svjetskog rata na području Italije bila su izgrađena isključivo kao rudarsko – industrijski gradovi. Ti su gradovi Raša (*tal. Arsia*) kao prvi novoosnovani grad, zatim Carbonija na Siciliji te Podlabin (*tal. Pozzo Littorio d'Arsia*).

Naziv „Città di fondazione” predstavlja općeniti pojam u povijesti urbanizma te se pod tom definicijom mogu svrstati gradovi kojima ne možemo pripisati spontani razvoj već su urbane jezgre nastale na temelju planiranja i unaprijed planiranih potreba stanovništva ili društva. Kada govorimo o novoj povijesti i isključivo talijanskom urbanizmu tada se referira na jedinstveni pojam za sve novoosnovane gradove koji su se izgradili na području tadašnje Kraljevine Italije između dva rata. Politička je strategija fašista bila stvaranje novih gradova, poput rimskih logora, koji su se gradili na mjestima strateške važnosti te su pomno urbanistički planirani. Tako planski organiziran i strukturiran grad omogućuje bolji razvoj i pravilno širenje u prostoru, ali i bolju funkcionalnost. Upravo temeljeći svoje rješenje po uzoru na stari Rim, politika fašističkog režima pokušavala je pokoriti nove prostore novoosnovanim gradovima. Svaki je grad mogao ponuditi lokalnom stanovništvu određenu materijalnu komociju te je preslikavao uzore jedinstvenog društvenog i političkog sustava fašističke države. Kao što su gradovi nekada bili „izlozi romanstva” tako je fašistička vlast željela u novije vrijeme ponoviti ovaj koncept kao prikaz novog talijanskog društva.

Za arhitekturu i urbanizam možemo reći kako je to morfološki sklop koji se poput organizma mijenja vremenom, ali i oblikuje vrijeme u kojem nastaje. Te su grane izravno pod utjecajem društva i svih

skupnih društvenih, odnosno socijalnih zbivanja. Stoga je neupitno kako su rješenja koja su nastala između dva rata pod utjecajem tadašnjeg društva odnosno socijalnih normi.

Arhitektonska rješenja koja su dominirala u Italiji između dva rata uvelike se nadovezuju na klasičnu rimsku tradiciju i sve što nalazimo nakon nje. Stilski se recidivi antičkog oblikovanja ponavljaju preko „fašističke“ arhitekture sve do danas. Termin „fašistička arhitektura“ nije moguće striktno okarakterizirati niti odrediti i to prvenstveno jer se u tom periodu javljaju dvije glavne struje te je taj period okarakteriziran latentnim sukobom tih dviju struja – talijanskog „racionalizama“ i „novecenta“. Oni su svojim tumačenjem klasičnu tradiciju interpretirali svatko na svoj način. [8]

Unutar konteksta politike kojom se naglašavala povijest i nasljeđe te jačanjem fašističkih struja kojima je u cilju bilo ponovno osvajanje i reinkarnacija nekadašnjeg carstva pojavljuje se smjer koji predstavlja bunt mladih arhitekata kao suprotnost političkim i socijalnim tendencijama. „Racionalizam“ u svojoj suštini nije imao nikakvu težnju za vraćanjem povijesnih oblika već je naglašavao sadašnjost i industrijsko doba kao nastavak i evoluciju tradicije. Ovaj stil u Italiji čini pokret koji prihvaća oblikovanje koji u svijetu oblikuje takozvani internacionalni stil. „Novecento Italiano“ sa druge strane pokušava arhitektonskim oblicima dočarati prisustvo klasične antičke arhitekture u metafizičkim oblicima sadašnjosti. Suprotstavlja se futurističkom industrijskom stilu tvrdeći kako će klasične forme koje nalazimo u prošlosti biti uvijek upotrebljive. [8]

Marcello Piacentini uspio je kombinirati „Novecento Italiano“ i „racionalizam“ te je time stvorio tzv. „*Stile Littorio*“ – Liktorski stil. Taj je smjer objedinjavao masivnost i pravilne otvore dok se monumentalnost građevini davala primjerice lukovima ili rudimentalnim stupovima koji u svojoj metamorfozi vraćaju na povijesne oblike Antičkog Rima.

Primjere u Hrvatskoj za ovakva urbanistička i arhitektonska rješenja stvaranih za vrijeme fašističke diktature možemo naći u gradu Raši i Podlabinu. Raša (*tal. Arsia*) je prvi od tzv. Città di fondazione te je djelo tršćanskog arhitekta Gustava Pulitzera Finalija dok je Podlabin – Pozzo Littorio d'Arsia inauguriran 1942. godine. Gledajući trgove ovih dvaju gradova, koji nisu nalik jedan drugome kao da možemo reći kako su materijalizirane slike De Chirica ili Sironija. Nevezano na koji se stil nadovezuju autori možemo reći kako u ovim slučajevima uzimaju povijesne oblike prostornih sklopova te ih interpretiraju kroz forme i shvaćanja koji su bili aktualni tridesetih godina prošlog stoljeća. Takve su interpretacije i u najradikalnijim primjerima i dalje duboko vezane na tradiciju antike i povijesne tradicije Antičkog Rima. [8]

Slika 7 - Giorgio de Chirico - *Mystery and Melancholy of a Street* [9], 1914; b) *Glavni trg u Raši* [autor, 2024.]

3.2. Elementi društvenog razvoja i/ili preobrazbe

Fašistički je režim odanost ljudi jednom cilju – domovini izražavao kroz monumentalne spomenike palim borcima, domovini i sl. Takvi su spomenici postajali glavna središta za komemoracije palim borcima kao simbol otpora i domoljublja.

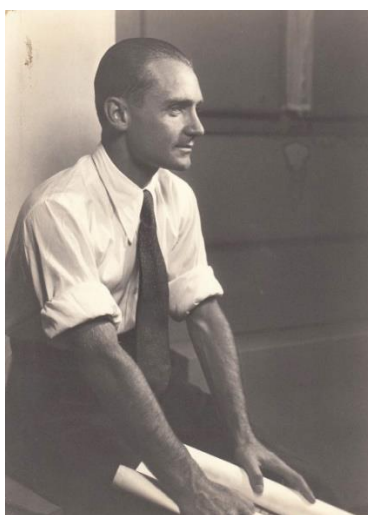
U novim je gradovima sjedište fašističke stranke bilo u samom središtu gradskog trga. Također, novi su gradovi vrlo često imali središnji toranj ili kulu kao središnje mjesto održavanja govora fašističkih vođa. Ovim je elementima građanima na svaki način suptilno pokazivana poruka kako su dio veće slike, a posebice vlasti koja brine za njih. Sa tim ciljem stvorene su i mnoge fašističke političke, gospodarske i kulturne institucije poput primjerice organizacije „Dopolavoro“. Ta je organizacija osmišljena kao institucija koja zastupa pravo radnika, a zapravo je uporište za jačanje fašizma i njegovu promidžbu među radnicima. U Istri je ta organizacija imala i dodatnu funkciju - talijanizaciju radnika i stanovništva te kontrola nad njima. Uvođenjem sitnih tradicija (ples, pjevanja, igranja biljara i sl.) stvarala se polako klima zajedništva, nametnulo se učenje i korištenje talijanskog jezika, talijanskog gradskog načina života pa je na taj način vršena talijanizacija domaćeg stanovništva Istre. [10]

3.3. O arhitektu Eugeniju Montuoriju

Eugenio Montuori (Pesaro, 1907. – Rim, 1982.) rođen je u Pesaru gdje i odrasta sve do svoje dvadesete godine kada sa obitelji odlazi u Napoli gdje upisuje najprije tehnički studij te se nakon toga odlučuje posvetiti arhitekturi kako bi mogao kombinirati svoju strast za umjetnošću. Prebacuje se na arhitektonski studij na rimskom sveučilištu „La Sapienza“ te je tamo i diplomirao 1932. godine. Tema njegovog diplomskog rada bio je projekt za novi željeznički kolodvor u Rimu. Taj će se projekt realizirati tek 1952. godine te predstavlja jedan od simbola talijanske poslijeratne arhitekture. [11]

U međuratnom razdoblju aktivno sudjeluje na mnogobrojnim natjecajima. Tako dobiva i prvu nagradu na natječaju za regulacijski plan novoplaniranog grada Sabaudije 1934. godine. Osim regulacijskog plana u tom gradu projektirao je i zgradu hotela, crkve, kasarne, casa del fascio te nekoliko stambenih zgrada. Od 1937. godine angažira ga tvrtka L'Azienda Carboni Italiani (A.Ca.I.) zajedno s arhitektima Gustavo Pulitzer Finalijem, Ignazio Guidijem i Cesare Valleom na izradi projekata za rudarski grad „Carbonia“ na Siciliji. Sa potonja dva izrađuje i urbanistički plan za proširenje Carbonije 1940. godine. [2]

Montuori je bio aktivni član udruženja rimskih urbanista – „Gruppo degli urbanisti romani“. Često je naglašavao funkcionalnost, racionalnost i inovativnost u dizajnu. Njegovi su radovi bili racionalističke prirode, ali sa dozom osjetljivosti na lokalni kontekst i tradiciju. To je dokazao i na primjeru Podlabina gdje su se njegova rješenja uklopila upravo u lokalnu arhitekturu. Nakon rata isprva se bavi poslijeratnom obnovom Italije, te postepeno napušta postavke „racionalizma“ i prihvaća „internacionalni stil“. [4]

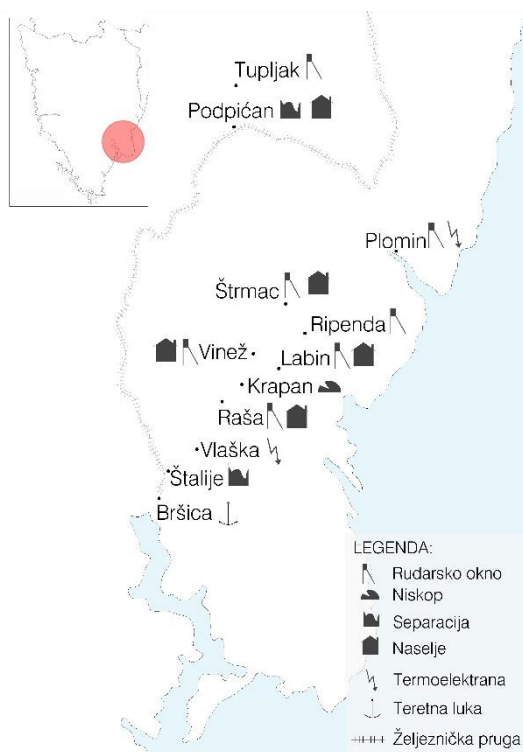
Slika 8 - Arhitekt Eugenio Montuori [9]

4. IZRADA URBANISTIČKOG RJEŠENJA PODLABINA

4.1. Polazišta za izradu plana

U konstrukciji polazišta i ciljeva osnutka gradova Raše i Podlabina nemoguće se odvojiti od političkog konteksta koji je bio začetnik i pokrovitelj izgradnje ovih, ali i drugih sličnih gradova. Vizija planiranog grada nije jednoznačna. Nastavlja se na kontekst političkih slika u tadašnjoj Kraljevini Italiji te je najprije moramo gledati kao priliku za gospodarski napredak države ali pritom stvarajući jednakovrijednu socijalnu transformaciju društva kroz rad i društvene aktivnosti. Ideja Podlabina primjer je aplikacije koncepta „Cité Industrielle“ kojeg je postavio francuski arhitekt Tony Garnier još početkom 20-tog stoljeća ali pritom implementirajući koncepte društvenog razvoja i preobrazbe u sklopu tadašnjeg režima. Iz šireg konteksta možemo vidjeti kako je osim snažnog lokalnog utjecaja ovaj projekt trebao poprimiti i sveukupnu nacionalnu važnost, ne samo zbog gotovo izravne uključenosti Mussolinija već i zbog strategije racionalizacije industrijskih procesa po kojima je Italija željela doći na čelo Europe. [5]

Novo planirani Podlabin bio je zamišljen kao dio velikog industrijskog kompleksa Labin – Raša te je kao projektirani grad bio administrativno i funkcionalno podređen obližnjoj Raši. Sva nalazišta kamenog ugljena koja se nalaze oko današnjeg Labina dio su tzv. Raškog bazena (vidi Slika 9) te su predstavljala, uz Carboniju na Siciliji, najvažniji ugljenokop na tadašnjem teritoriju Kraljevine Italije.

Slika 9 - Karta tzv. Raškog bazena do zatvaranja svih rudnika [izradio autor]

Ovakva važnost potkrijepljena je investicijama koje su i prethodno navedene, a tiču se izgradnje i razvoja cjelokupne infrastrukture na tom području. Nakon izgradnje Raše izgradila se termoelektrana Vlaška (*tal. Vlasca*) zatim separacija Štalije (*tal. Stallie*) te luka Bršica (*tal. Valpidocchio*). Postojeća rudarska okna u naseljima Vinež (*tal. Vines*) i Šrtmac (*tal. Stermazio*) se moderniziraju. Ovakva investicija te povezivanje dva velika novonastala grada te okolnih manjih rudarskih mjesta u jednu cjelinu omogućio je ovom području da zajedno čini najveću rudarsku aglomeraciju na području tadašnje Kraljevine Italije. [5]

Prometna povezanost Labina i Raše sa većim gradovima u to je vrijeme osigurana preko glavne prometnice koja vodi u dva velika administrativna središta – Pulu i Rijeku. Upravo se Labin nalazi na samom središtu ove rute. Glavnu cestu predstavlja koridor koji dolazi sa strane Rijeke te podno Labina skreće na jug prema Raši, odnosno u smjeru Pule. Novo planirani Podlabin upravo se zato i planira uz samu prometnicu kako bi imao direktan pristup na nju. Također, u skladu je sa tadašnjim prometnim trendovima u Europi, ali i šire koji glavne prometne pravce vode kroz grad.

Kada pričamo o demografiji glavni programski cilj bio je privlačenje okolnog stanovništva u novonastali grad. Ono što se građanima nudilo je nova kuća ili stan. Ovisno o svojoj ulozi (radnici, nadzornici ili inženjeri) građani su mogli osjetiti ushit koji pruži novi stan za njih i njihove obitelji te započeti novi i kvalitetniji život. [5] Jedan od ciljeva ovako koncipiranog grada je bio da se radnicima i njihovim obiteljima ponude svi sadržaji nadohvat ruke, s obzirom kako se radi o vremenskom periodu kada automobili nisu bili dostupni građanima. Svi sadržaji za radnike i obitelji, poput trgovine, pošte, tržnice, škole i slično bili bi dostupni građanima u svakom trenutku, a dodatni socijalni sadržaji poput „Dopolavora“ i primjerice kina trebali su građanima omogućiti moderan život po uzoru na zapadne zemlje gdje bi osim rada imali mogućnost i kvalitetnog slobodnog vremena.

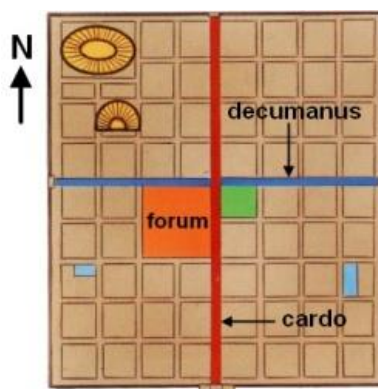
Početak 30-ih godina naselje Labin imalo je oko 2300 stanovnika. Predviđeni kapacitet novoosnovanog Podlabina trebao je stoga povećati ukupan broj stanovnika na preko 5000.

Tablica 1 - Broj stanovnika na području Labina 1931. godine [12]

Područje	br. stanovnika
Središte Labina	1.425
Predgrađe Labina	659

4.2. Uzori za izradu plana

U svim novoosnovanim gradovima fašistički je režim pokušavao konstantno naglašavati vezu između režima i rimske tradicije. Svoje je uzore u arhitektonskom oblikovanju pronalazio u starorimskom urbanizmu i smislu za planiranje. Rimsku tradiciju krase moralni red koji se ostvarivao preko institucija. Taj je red bio zasnovan i orijentiran na čovjeka i njegovu prirodnost. Taj se red odrazio i na urbanizam kojega krase strogi prostorni red te grad zapravo predstavlja skup funkcionalnih jedinica prostora koje su međusobno povezane pravilnim rasterom gradskih ulica. Obzirom da su rimski gradovi najčešće bili planski građeni, pri osnivanju grada zacrtale bi se dvije osi, jedna okomita na drugu – os decumanus u smjeru istok – zapad te os cardo u smjeru sjever – jug. Sve ostale ulice radile bi se paralelno sa dvjema glavnim osima te je na taj način stvoren pravilan raster gradskih ulica.

Slika 10 - Odnos glavnih ulica u rimskom naselju [13]

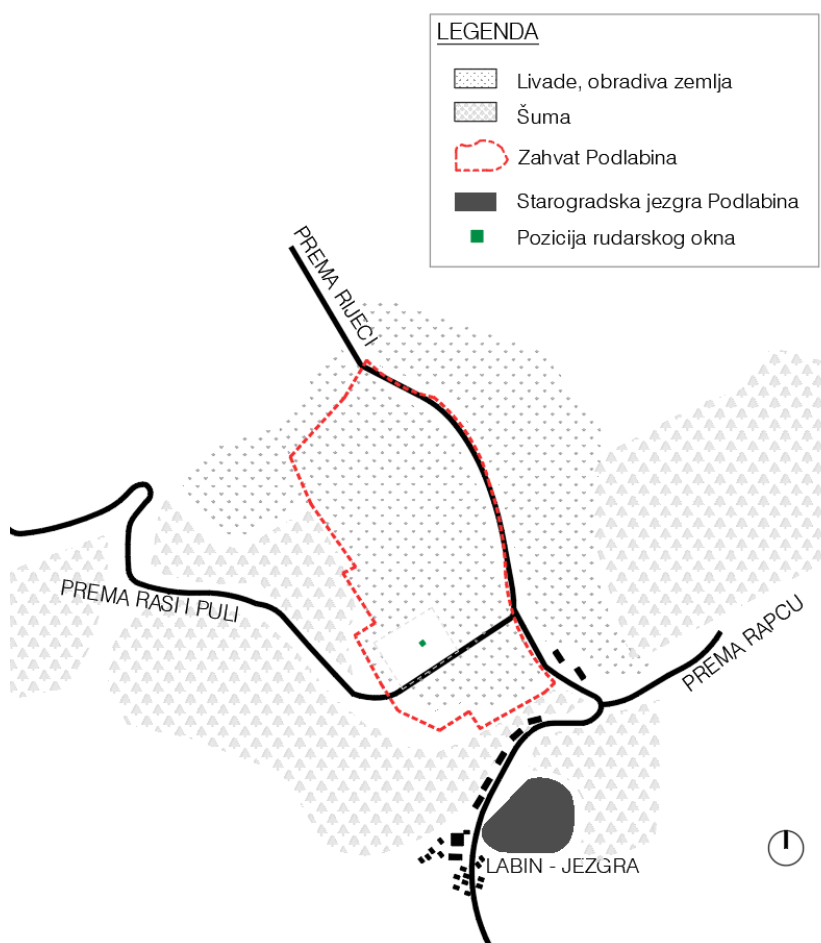
Glavni gradski trg rimski je forum koji je spoj profanog i sakralnog, on je središte javnog, političkog, gospodarskog, religioznog i kulturnog života u Antičkom Rimu. Predstavlja raznolikost sadržaja i veliča teme koje su prisutne u rimskoj tradiciji kroz monumentalne građevine. S obzirom da je predstavljao centar zbivanja, svrsi je shodno kako se najčešće nalazio u samom središtu grada, na spoju dviju glavnih ulica – decumanusa i carda. Međutim, u nekim se posebnim okolnostima, kada prilike nisu dozvoljavale, forum smještao i izvan samog središta grada.

Opisujući ovakav rimski koncept urbanog planiranja jasno možemo podvući paralelu sa regulatornim planom Podlabina. U slučaju Podlabina postoji još i industrijski kompleks koji se iz veoma jasnog razloga smjestio na rubu grada, tj. novoplanirani grad kao točku polazišta uzima rudarsko - industrijski sklop te na temelju njega planira odmak stambenog i javnog dijela. U nastavku rada pokazati će se analizom naselja kako je ovaj koncept gradnje starih Rimljana preuzet ali modificiran na način da se dobije kvalitetnije moderno rješenje.

4.3. Urbanistički plan

Regulatorna osnova nastaje na otvorenom području podno grada Labina na otprilike 220 metara nadmorske visine na čijem se području tada nalazi tek nekolicina kuća te je tako zaravnati prostor predstavljao savršenu platformu za pravilan smještaj stambenih blokova. Postava osnove definirana je parametrima koji su već definirali prostor, a to su glavna prometnica Rijeka – Pula te pozicija izvoznog tornja – „Šohta“. Od ove pozicije kreće se prema 7 km udaljenoj Raši te upravo u ovoj točki počinje lagani pad sve do Raške udoline.

Ova je zona prije izgradnje u postavkama urbanista definirana kao „zdrava zona“ puna vegetacije te otvorene panoramske vizure. [5] Sa jedne strane vidi se najviša istarska planina – Učka dok sa druge strane prevladava pogled na stari grad Labin i otvorenu zonu prema kotlini Raše. Detaljni prikaz prirodnih osobnosti zone zahvata i visinski položaj prikazani su sa slici 11 i na grafičkom prilogu 1.

Slika 11 - Pejzažne značajke Labina i Podlabina [izradio autor]

Glavni je cilj stvoriti stambenu i industrijsku zonu za nešto više od 600 radnika rudnika i sveukupno oko 3000 stanovnika računajući prosječno 4-5 članova po jednoj obitelji. U taj broj ulaze i manji broj rukovoditelja i inženjera. Zgrade i javni prostor koji se predviđa za korištenje sastojati će se od zgrade PNF (*tal. Partito Nazionale Fascista – Zgrada Fašističke stranke*), zgrade Dopolavoro, crkve i ostalih javnih zgrada koje su potrebne jednom gradu za normalno funkcioniranje. Stambeni dio sastojati će se pretežno od zgrada sa stanovima za rudare. Zgrade i kuće za rukovodeći kadar i inženjere biti će odvojene od naselja i situirane ispod padina Labina, otprilike 200 m od glavnog gradskog trga.

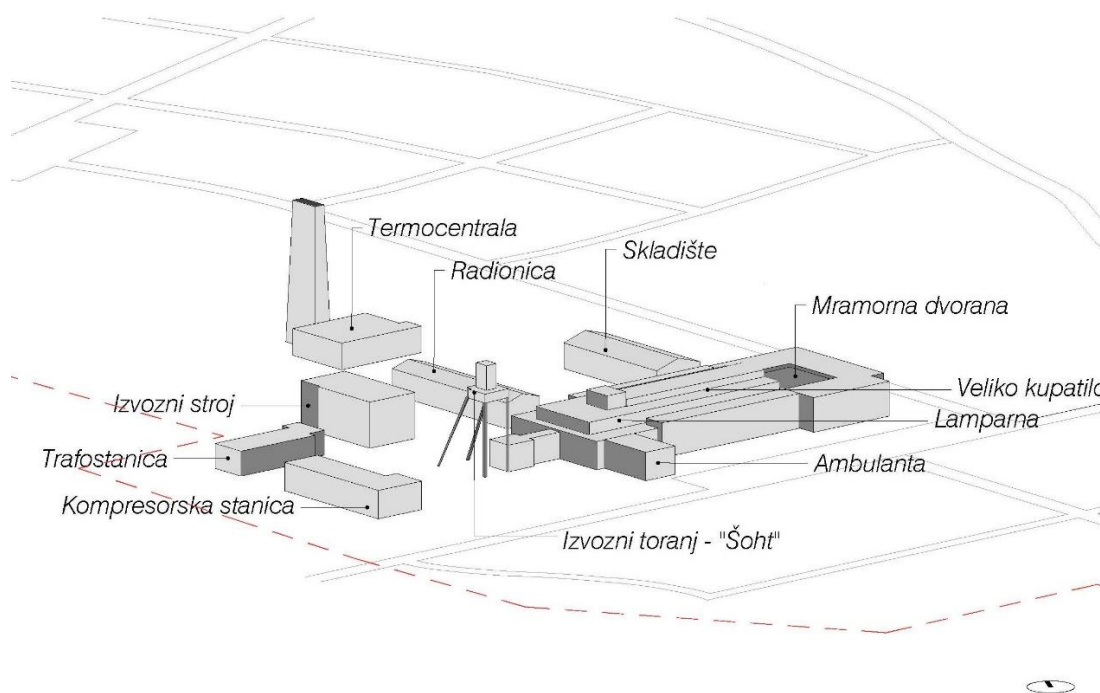
Urbanističku postavu cijelog naselja definiraju dva bitna segmenta. Prvi segment je postojeća glavna prometnica Pula – Rijeka koja u južnom dijelu naselja, podno padina Labina (starog grada) mijenja svoj tok. Urbana mreža gradskih ulica postavljena je upravo ortogonalno sa glavnim tokom prometnice. Smjerovi glavnih ulica, koje su u rimskoj tradiciji postavljene kao *decumanus* i *cardo* zarotirane su stoga obzirom na smjer glavne magistrale prometnice. Otklon u odnosu na stvarni sjever iznosi cca 40°. Glavna ulica u smjeru sjever – jug (*cardo*) spaja se na glavnu magistralnu prometnicu Pula – Rijeka te vodi do središnjeg gradskog trga. Glavna ulica u smjeru istok – zapad (*decumanus*) prolazi kroz naselje te povezuje stambeni dio i glavni gradski trg sa rudarsko – industrijskim kompleksom. Ta se glavna gradska ulica ponovno spaja na magistralnu cestu prema Puli odnosno Raši. Na taj način dobivena su dva glavna ulaza prema gradu te dva ulaza koja direktno vode skroz do glavnog gradskog trga. Glavni smjerovi komunikacije prikazani su na grafičkom prilogu 2.

Preko puta glavne magistralne prometnice koja vodi prema Puli smjestio se dio rezerviran za rukovodeći kadar rudnika i inženjere. Obzirom da se smjestio preko puta magistralne prometnice vidljivo je kako postoji jasna prostorna distinkcija između ovog naselja za upravu i ostatka naselja u kojem se je planiralo smjestiti rudare različitih kadrova i uloga.

Drugi segment koji je definirao prostorno oblikovanje naselja je smještaj rudarsko – industrijskog kompleksa. Njegov je smještaj planiran oko rudarskog okna – „šohtha“, odnosno izvoznog stroja. Blizina glavne prometnice prema Raši također je bitan faktor koji se uzeo u obzir u trenutku planiranja pozicije kompleksa.

4.4. Zona rudarsko – industrijskog sklopa

Zona Rudarsko – industrijskog sklopa smjestila se neposredno uz glavnu prometnicu koja vodi prema Raši. Kako je i prethodno napomenuto logično je kako se upravo ova zona smjestila tik uz glavnu prometnicu prema Raši, odnosno Puli. Zonu rudarsko – industrijskog sklopa čine: upravna zgrada, veliki atrij (ili mramorna dvorana), veliko kupatilo, lamparna, topla vezna, izvozni toranj – „šoht“ i ambulanta. Te zgrade čine jedan sklop različitih volumena i pozicionirane su u blizini glavne prometnice, kako one magistralne prema Raši i Puli tako i glavne gradske ulice. Ostatak zone čine još kompresorska stanica, trafostanica, izvozni stroj, radionica, skladište i termocentrala.

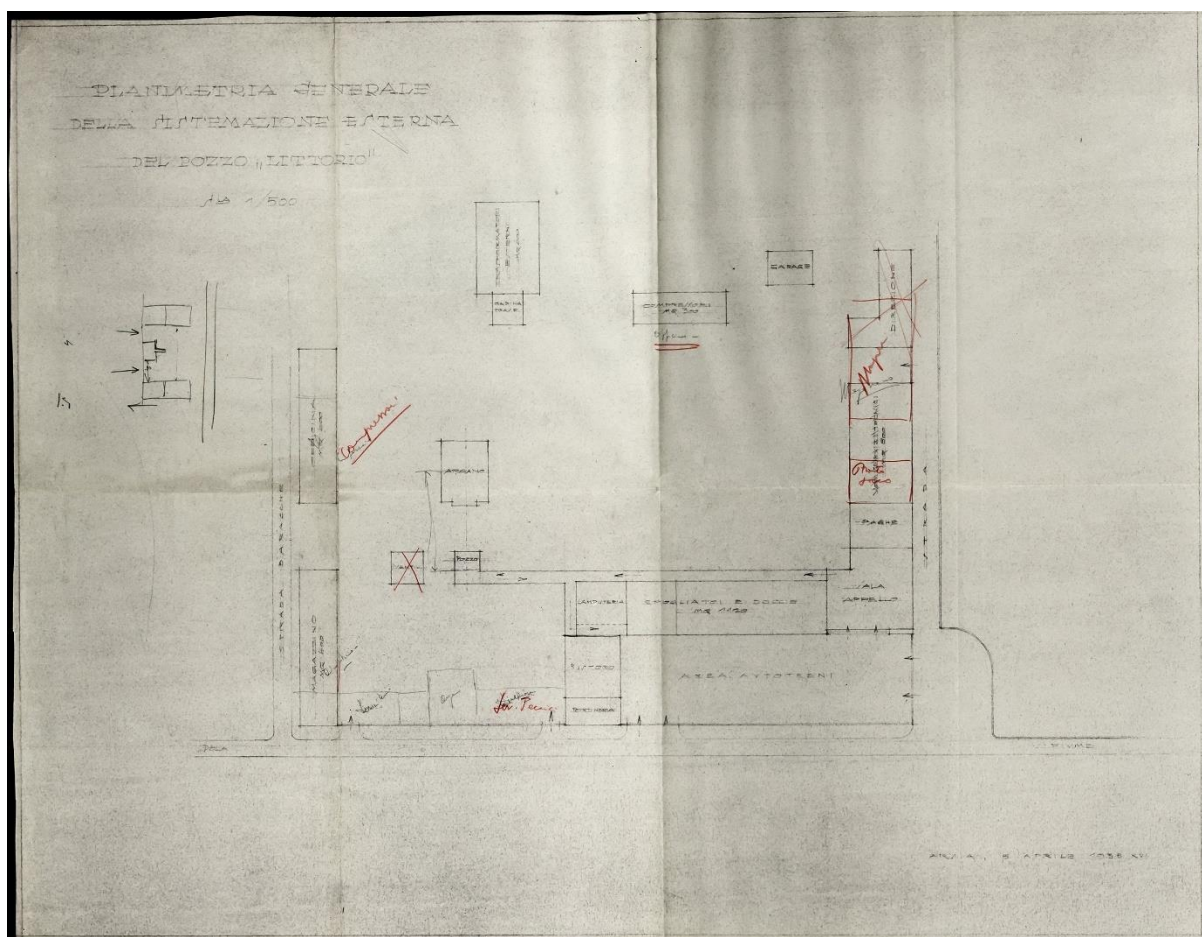

Slika 12 - Prikaz izvedenog stanja rudarsko - industrijskog sklopa [izradio autor]

Rudarsko – industrijski sklop isključivo je funkcijski sklop namijenjen racionalizaciji proizvodnje i svrsi rudarenja, a građevina koja dominira zonom je izvozni toranj – „Šoht“. Izvozni je toranj čelična konstrukcija visine 32,5 m kojom se pomoću koševa izvozila ruda ali i obavljao transport rudara. Ovaj tip tornja u to je vrijeme predstavljao najnovije tehnološko rješenje koje se u Europi počelo koristiti 30-ih godina i bilo je u uporabi sve do kraja 50-ih godina dvadesetog stoljeća. Veliki atrij je prostorija gdje su se rudari prijavljivali, odrađivali prijavu radnog odnosa, bolovanja ili primali plaće. Naziv je dobila po velikim svodovima i velikim dijelovima zidova koji su izrađeni od staklene opeke. Veliko kupatilo je naziv koji se koristi za garderobu i sanitarije. Sastoji se od garderobe i bočnih prostorija gdje su se nalazili tuševi. Središnji dio ističe se svojom veličinom te konstrukcijskim

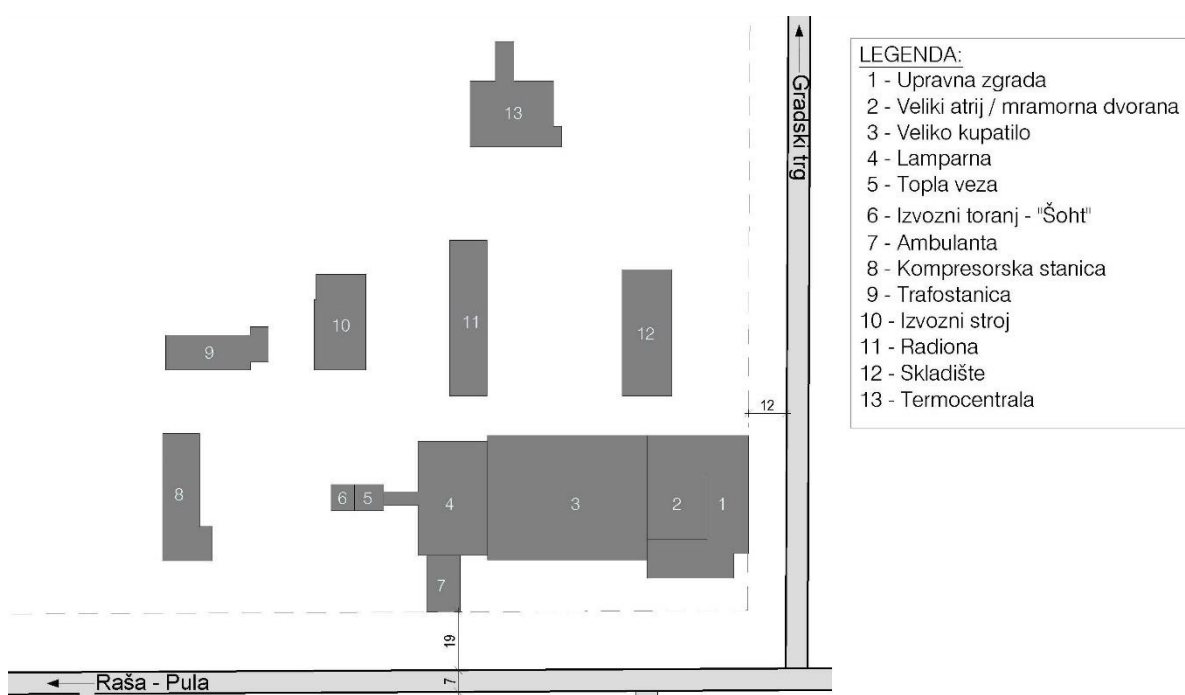
rješenjem. Naime skeletna konstrukcija od armiranog betona sa ispunom omogućavala je veće otvore koji su služili za prirodno osvjetljenje i prozračivanje prostora. Garderoba je primjerice bila opremljena sustavom podiznih lanaca na koje se postavljala odjeća i na taj se je način štedio prostor ali i omogućavalo brže sušenje mokre odjeće. Lamparna predstavlja dio kompleksa u kojemu su rudari tijekom svog ulaska i izlaska iz rudnika uzimali i vraćali svoju opremu i rudarske kacige i lampe. U toj se je zgradi vršila evidencija radnika i njihovog boravka u rudniku. Prostornu pregradu između Lamparne i Velikog kupatila formirala je zona sa sanitarijama sa tuševima i garderobama za nadzornike rudnika. Ti su prostorni bili dvoetažne visine sa prirodnim osvjetljenjem. [4]

Na sljedećoj slici prikazan je originalni nacrt jedne od varijante tlocrta rudarsko – industrijskog sklopa. Za ovu varijantu možemo reći kako je zadnjih varijanti obzirom da je vrlo slična izvedenoj tlocrtnoj dispoziciji objekata.

Slika 13 - Varijanta tlocrtnog rasporeda objekata okolo rudarskog okna [14]

Cijela zona rudarsko – industrijskog sklopa uvučena je u odnosu na glavnu prometnicu prema Puli i Raši za cca 20-tak metara, dok je u odnosu na ulicu koja vodi prema glavnom gradskom trgu uvučena za cca 12-tak metara. Ovakav koncept omogućio je bolje korištenje i veću fleksibilnost u eventualnim modifikacijama prostora. Faktor koji je također veoma bitan je kako ova zona nije bila prenatrpana ili stisnuta već se omogućavao tehnološki proces u normalnim uvjetima sa striktnom podjelom prostora. Naknadnim dogradnjama nakon Drugog svjetskog rata interpoliraju se i nadograđuju neke od građevina te se izgrađuju nove građevine unutar same zone.

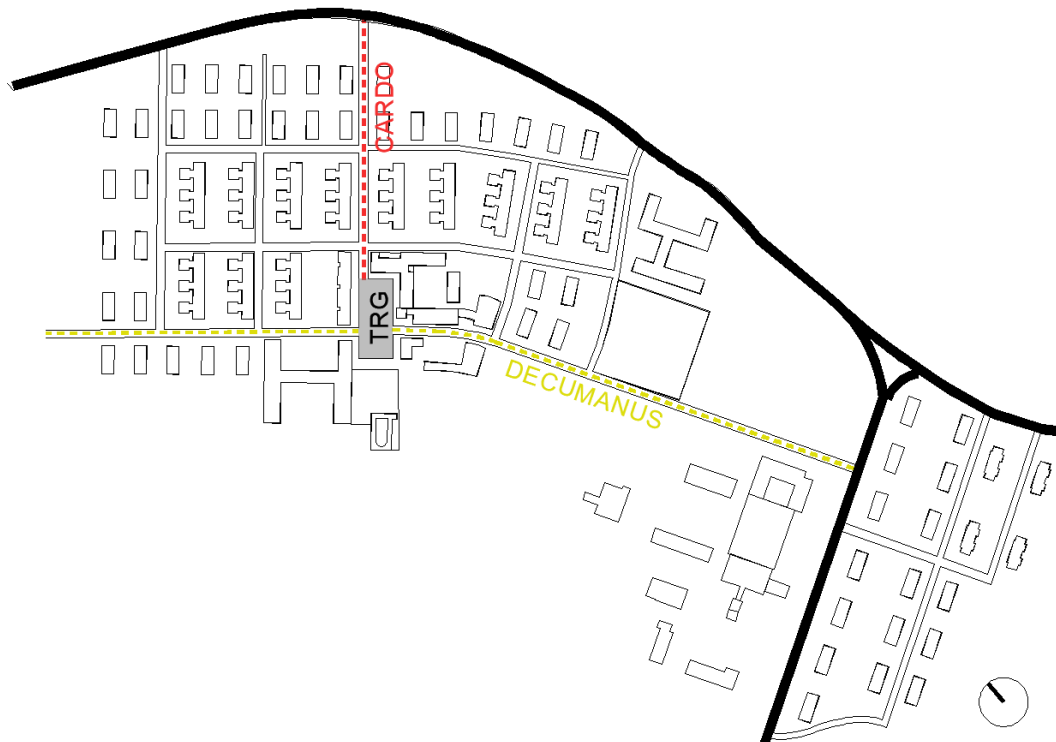

Slika 14 - Tlocrtna dispozicija objekata rudarsko - industrijskog kompleksa - izvedeno stanje [izradio autor]

4.5. Stambena zona

U stambenu zonu naselja možemo uvrstiti sve objekte stambene namjene te objekte javne namjene. U grafičkim prikazima nalazi se prikaz sa različitim karakterima mikro-zona unutar onoga što se može svrstati u stambenu zonu. Naime, stambenu zonu možemo podijeliti na zonu javnog karaktera i građevina u funkciji društva i građana te na zone namijenjene isključivo stanovanju.

Kao po uzoru na stara rimska naselja koncept Podlabina čini pravilno postavljena matrica, orijentirana ortogonalno sa glavnim tokom magistralne prometnice koja tangira sjeveroistočni dio naselja. Osi glavnih ulica koje su postavljene okomito na prometnice zarotirane su za cca 40° u odnosu na sjever. Drugim riječima, za otklon koji tvori glavna magistrala prometnica Rijeka – Pula zarotirano je cjelokupno naselje i raster njegovih ulica. Podređujući cijelu orijentaciju naselja magistralnoj prometnici dobiven je efekt da se većina prometa koja ima tranzitni karakter ne slijeva u sam centar grada već tangira grad po njegovoj vanjskoj ovojnici. Sa druge strane, tranzit prometa dovoljno je blizu od grada i gradskog središta da komunikacija sa gradom ne predstavlja nikakav problem ili devijaciju u smislu planirane rute. Dapače, dva osigurana glavna ulaza /izlaza kroz grad to još olakšavaju vraćajući tok prometa uvijek na istu magistralnu prometnicu.

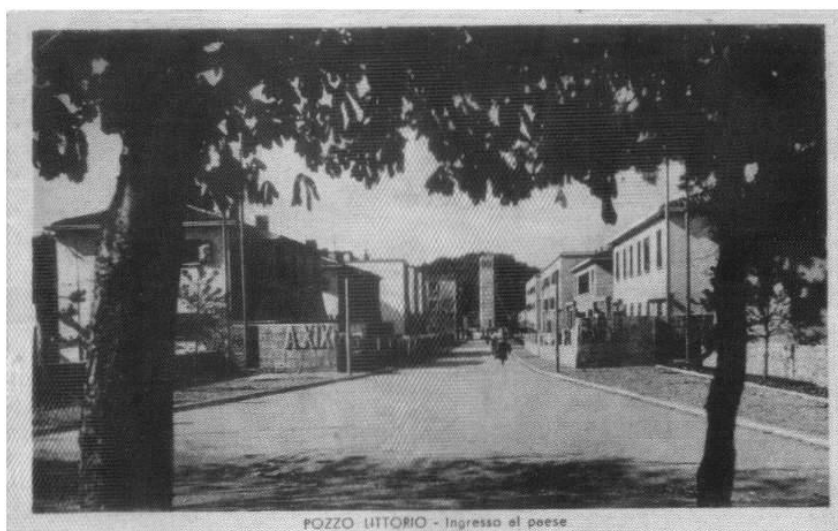

Slika 15 - Prikaz glavnih komunikacija u Podlabinu [izradio autor]

4.5.1. Glavni gradski trg

Direktno sa glavne magistralne prometnice na sjeverozapadu naselja, preko glavne gradske ulice dolazi se na glavni gradski trg. Ulaz mora biti jasan kako bi promatrača upozorio da ulazi u glavnu ulicu. Ipak ne smije biti previše naglašen, već u dovoljnoj mjeri kako bi ostavio dojam ulaska u novi prostor. Glavna gradska ulica je pravocrtna i otvorena. Omeđena je volumenima stambenih zgrada. Dimenzionirana je na način da usprkos tome što su stambene građevine svojom dužom stranom okrenute prema ulici, ipak daje dovoljno prozračnosti i korisniku daje otvoren put prema centru zbivanja. To je postignuto dovoljnom širinom prometnice koja iznosi cca 7,50 m te činjenici što su stambene zgrade u odnosu na prometnicu uvučene za još 6 – 7 m. Na taj se način dobila percepcija otvorenosti, odnosno stambene zgrade koje su u visini dvije do tri etaže ne zagušuju glavni tok ulice.

Glavna gradska ulica spušta se pravocrtno na gradski trg – središte zbivanja i glavnu točku fokusa cijelog naselja. Još sa samog ulaza, u središtu osi sa glavnom ulicom stoji pravilni pravokutni zvonik koji promatraču jasno ukazuje na odredište – glavni trg.

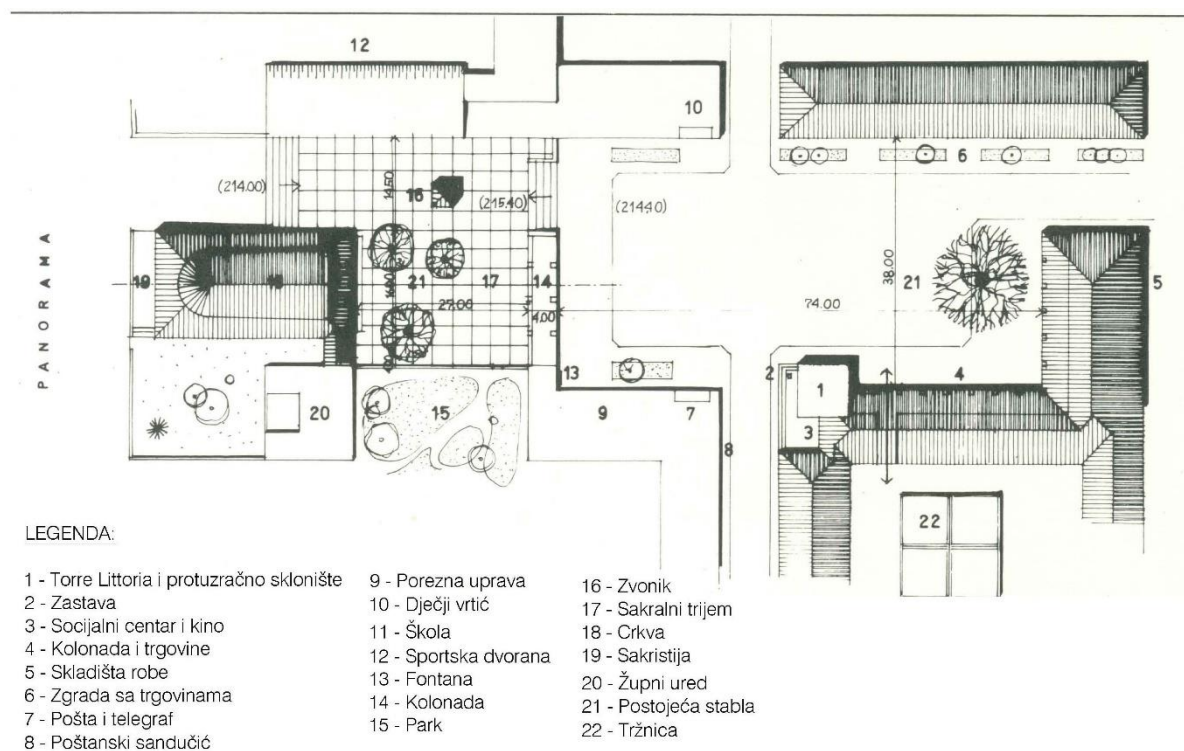

Slika 16 - Ulaz sa magistralne prometnice na glavnu gradsku ulicu prema trgu [6]

Glavni gradski trg nije se smjestio u samom središtu naselja poput „foruma“ u antičkoj rimskoj tradiciji već je urbana matrica postavljena tako da pruži što veću prozračnost i kvalitetu korištenja budućim stanovnicima. Glavni trg je tako dislociran, postavljen na rubni dio naselja, praktički do same jugozapadne granice obuhvata. Smješten je na dijelu naselja koji daje dobru panoramu – pogled na stari grad Labin te otvoreni pogled na šumu i padine raške udoline.

Glavni gradski trg čini središnji otvoreni parter u kojemu se zadržava jedno postojeće stablo stoljetnog hrasta. Oko njega se formira mjesto za sjedenje u kamenim klupama koje okružuju deblo

hrasta. Veličina gradskog trga prilagođena je veličini grada – trg nije predimenzioniran već je okružen građevinama visinama do dvije etaže (P+2) što ostavlja dojam dovoljne prozračnosti. Glavni gradski trg jednog manjeg grada mora biti mjesto susreta, mjesto življenja cijele zajednice. Na njemu se moraju održavati sve društvene aktivnosti, skupovi i svečanosti. U vizuri trga dominiraju dvije građevine – crkveni zvonik kao simbol vjere i pravokutna kula „Torre Littorio“ kao simbol političke vlasti. [5] Shemu glavnog gradskog trga i nešto šire zone možemo vidjeti na *Slika 17*. Zgrade koje okružuju trg su zgrada „Ceva“, kula „Torre Littorio“ zgrada sa trgovinama, pošta, vrtić i škola te sakralni dio.

Slika 17 -Originalni nacrt glavnog gradskog trga [6]

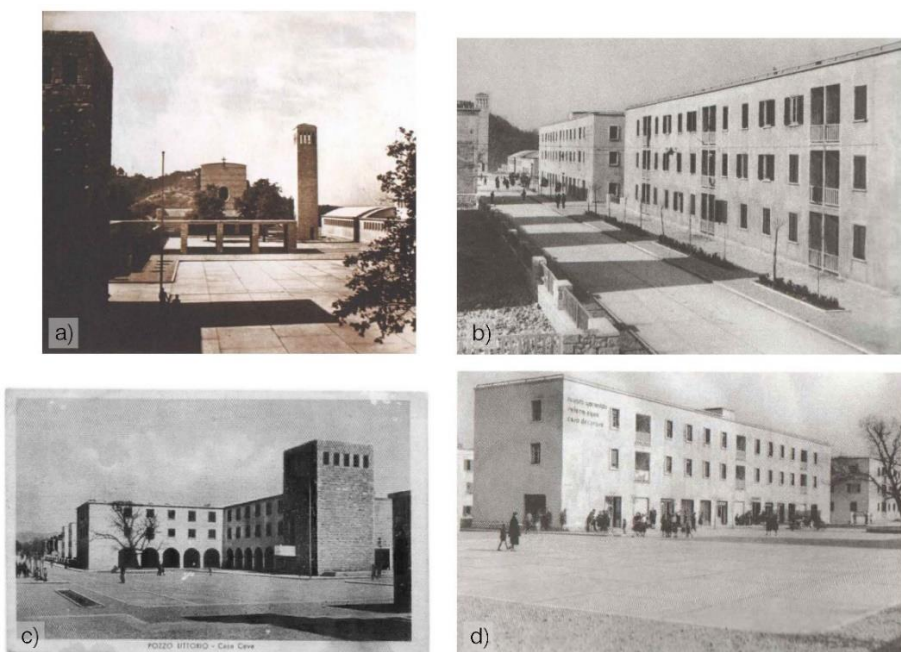
Zgrada Ceva tlocrtnog je „T“ oblika, a prema gradskom trgu otvara svoja dva pročelja u „L“ formi. Etažnost je P+2. U zgradi su planirane trgovine i radnje različitih karaktera, a samo prizemlje zgrade osim trgovina ima i natkriveni hodnik sa izraženim lučnim voltama. Preko njega omogućena su dva prolaza prema gradskoj tržnici (*tal. Mercato*). U dijelu zgrade koji nije vidljiv planirana su skladišta odnosno manipulativni prostor. Pravilna pravokutna kula „Torre Littorio“ sjedište je PNF (*tal. Partito Nazionale Fascista – Fašističke stranke*) nastavlja se na zgradu Ceva te je smještena na uglu – sjecištu dviju glavnih ulica poput „decumanus“ i „cardo“. To je dominantna građevina u svjetovnom dijelu gradskog trga i nadvisuje Cevu za gotovo dvije etaže. Na njoj je predviđena terasa okrenuta prema glavnome trgu koja je zamišljena kao govornica. Ostale zgrade koje su namijenjene javnom korištenju postavljene su uzduž osi koju čini decumanus te se u njima predviđaju javne

ustanove i institucije za građanstvo poput „Casa dell'O.N.D. (*tal. Opera Nazionale Dopolavoro*), kino, menza za zaposlenike, porezna uprava, pošta, i telegraf, hotel za samce itd. Te zgrade slijede urbani koncept i smjernice prostornog oblikovanja te povezuju javni dio u jednu priču jednakog arhitektonskog izričaja.

Sakralni dio čini crkva sa zvonikom koja je uzvišena nekoliko stepenica u odnosu na glavni gradski trg. Na taj način povezujemo i grčku tradiciju agore i akropole – svjetovnog i božanskog koji su uvijek bili odijeljeni – agora u podnožju, a akropola bliže božanskom. Ulaz u sakralni dio zamišljen je kroz element diskretne kolonade (*tal. Portico*).

Glavni gradski trg je lišen svih nepotrebnih zbivanja. Tržnica i sakralni dio koji generiraju najveću masu u određenim vremenskim razdobljima u danu izvučeni su izvan samog trga kako bi on ostao čist i ne zagušen. Trg u svojem oblikovanju prolazi sve faze urbanih stanja koje dovode do modernog – kreće od grčkog odmaka profanog i sakralnog dijela, preko rimske tradicije foruma i monumentalnosti pa do kasnijeg renesansnog oblikovanja gdje se čovjek postavlja u središte zbivanja, a zgrade odmiču od samog trga. Graditeljski elementi poput luka, kolonade, krovnih vijenaca i ravnog krova pripadaju upravo izričaju talijanskog „racionalizma“ i „liktorskog stila“.

Svi javni sadržaji nisu koncipirani na glavnom gradskom trgu već se nastavljaju na os tipa decumanus prema rudarsko – industrijskom kompleksu. Na zasebnoj zoni predviđeni su sadržaji I.N.F.A.I.L. (*tal. Istituto Nazionale Fascista per l'Assicurazione Infortuni sul Lavoro – zgrada osiguranja na radu*) te poliklinika.

Slika 18 - Arhivske slike Podlabina; a) Pogled na crkvu; b) Pogled na glavnu ulicu u smjeru trga; c) Razglednica koja prikazuje zgradu Ceva i glavni gradski trg; d) ogleđ na zgradu sa trgovinama na glavnom trgu; izvor: [6]

4.5.2. *Koncept smještajnih kapaciteta i tipologije građevina*

Stambeni dio naselja predstavlja klasičnu strogu podjelu sa socijalnim zoniranjem. Matrica je postavljena pravilno, poput šahovskog polja. U samom centru nalaze se stambene zgrade veće etažnosti i veće gustoće stanovanja. Središnja zona, bliža gradskom trgu predviđena je kao zona sa većom gustoćom naseljenosti dok se prostor, kako se odmiče od centra razrjeđuje sa gustoćom stanovanja. Takav prostorni koncept daje jasnu urbanističku logiku i omogućuje „ljudsku dimenziju“ stanovanja. Manja gustoća stanovnika na jedinici površine stvara preduvjete za kvalitetnije korištenje prostora, puštajući kućama okućnicu, odnosno vrt na raspolaganje. Dio naselja koji je predviđen za „višu“ klasu – rukovoditelje rudnika i inženjere predstavlja izdvojenu urbanu cjelinu koja se smjestila preko glavne magistralne prometnice koja vodi prema Puli i Raši. Na ovaj način dala se jasna prostorna, ali i funkcionalna distinkcija između uprave i radnika.

Po tipologiji građevina možemo ih podijeliti na tri tipa – bilo da se radi o etažnosti bilo da se radi o gustoći stanovanja. Predviđeno naselje planira se izgraditi za sveukupno oko 3000 stanovnika i oko 600 rudara. Tipologija građevina i smještaj građevina unutar urbane cjeline predviđa pristojan boravak za smještaj svih obitelji. U *Tablica 2* izvedeni su parametri stambenog naselja kako je to zadano projektom, a u grafičkim priložima nalazi se detaljna podjela po tipovima.

Tablica 2 - Parametri projektiranog stanja [izradio autor]

PROJEKTIRANO STANJE			
	S.J. po objektu	sveukupno objekata	sveukupno S.J.
Tip 1	4	37	148
Tip 2	27	12	324
Tip 3	2	16	32
Tip 3a	2	4	8
Sveukupno			512

Smještajni objekti Tipa 1 (Kasakape) predstavljaju manje stambene objekte – dvojne kuće etažnosti P+1. Svaki objekt objedinjuje 4 stambene jedinice, svaka stambena jedinica sa po tri spavaće sobe. Urbanističkim rješenjem za svaki objekt predviđa se dovoljno okućnice kako bi svaka stambena jedinica imala dostupnu količinu zelenila. Planom je predviđeno sveukupno 37 ovakvih objekata što čini sveukupno 148 stambenih jedinica za objekt Tip 1. U ovim je stanovima predviđen smještaj srednje klase radnika rudnika, odnosno službenika.

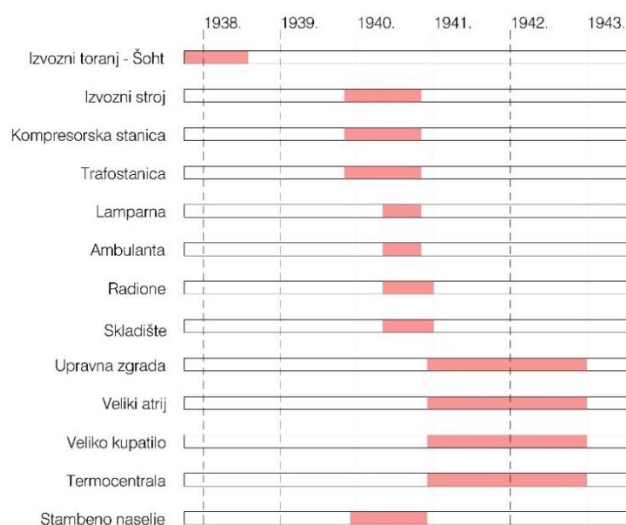
Tip 2 (Case intensive ili Kasarmoni) predstavlja stambenu zgradu etažnosti P+2, sveukupno sa 27 stambenih jedinica. Kompozicija građevine predviđena je na način da se sastoji od tri izbačena volumena („corpo avanzato“) koji predstavljaju vanjsko stubište te dodatnu stambenu jedinicu. Stanovi imaju po dvije spavaće sobe. Svaka građevina ima uređeni okoliš na raspolaganje svim

stanarima. Planom je predviđeno sveukupno 12 ovakvih građevina što daje ukupno zbroj od 324 stambenih jedinica za ovaj tip objekta. Zgrade su planom postavljene u centralni dio naselja, a u njima je planiran smještaj rudara i običnih radnika rudnika.

Treći tip objekata čine Vilete koje su predstavljale najviši standard stanovanja obzirom da se planiraju za rukovodeći kadar rudnika. Tip je predviđen etažnosti Po+P+1 sa sveukupno dvije stambene jedinice po objektu i sa po 4 spavaće sobe po jedinici. Za ovaj tip objekta planom je predviđena najveća okućnica. Varijaciju tipa 3 možemo pronaći na samom rubu vileta gdje se nalaze 4 modificirana tlocrta tipa 3 predviđena za inženjere rudnika koji predstavljaju nešto veći komfor.

4.5.3. Realizacija urbanog koncepta

Službeno se za datum izgradnje Podlabina uzima 6.11.1939. godine kada je započela izgradnja rudarsko – industrijskog kompleksa. Izvozni toranj („Šoht“) je prva građevina koja je izgrađena dok je izgradnja naselja Pozzo Littorio d'Arsia bila još u fazi projektiranja. Svojom pozicijom definirala je izgradnju cijelog rudarsko – industrijskog sklopa, ali i cijelog naselja. Konzervatorskim elaboratom obuhvaćeni su približni periodi izvođenja svih zgrada rudarsko – industrijskog kompleksa, te stambenog naselja na temelju spisa iz državnog arhiva [2]. Vremenska lenta izgradnje prikazana je na Slika 19. Italija je u Drugi svjetski rat ušla službeno 10.06.1940. kada je kao Njemački saveznik objavila rat Velikoj Britaniji. Ratne prilike polako usporavaju radove na izgradnji cjelokupnog naselja ali ga ne zaustavljaju. Naselje je službeno inaugurirano 28.08.1942. godine na godišnjicu fašističkog Marša na Rim. Nakon inauguracije radovi su se nastavili uglavnom na rudarsko – industrijskom kompleksu i nisu stali sve do 1943. godine kada fašistički režim doživljava slom i Italija službeno potpisuje kapitulaciju.

Slika 19 - Vremenska lenta izgradnje objekata u Podlabinu [izradio autor]

Urbanistički plan naselja koji je izvorno predviđen doživio je određene preinake. Istraživanjem materijala za ovaj rad nije pronađen zadnji konačni nacrt sa ucrtanom varijantom koja je na kraju realizirana. Za pretpostaviti je kako su se zbog željene brzine izvođenja projektiranja i nadzor često preklapali, baš kao i na prethodno realiziranoj Raši. Također, neki od sadržaja poput I.N.F.A.I.L.–a ili poliklinike nisu se ostvarili. U *Tablica 3* objedinjeni su parametri izvedenog stanja stambenih objekata.

Tablica 3 - Parametri izvedenog stanja [izradio autor]

IZVEDENO STANJE			
	S.J. po objektu	sveukupno objekata	sveukupno S.J.
Tip 1	4	41	164
Tip 2	27	12	324
Tip 3	2	16	32
Tip 3a	2	4	8
Sveukupno			528

Usprkos određenim izmjenama urbanistički plan izveden je uspješno poštujući sve zamisli koje je urbani planer – arhitekt Montuori zamislio. U njegovim skicama i nacrtima regulatornog plana jasno je vidljivo kako je naselje formirano oko prometnice, ali razmatra i buduće proširenje naselja koje bi se moglo dogoditi preko puta ceste. Ta će se njegova vizija ostvariti u nekom drugom vremenu i pod drugom politikom, ali u mnogočemu se nastavljaajući na arhitektonske oblike koje je zadao u viziji Podlabina. Na *Slika 20* prikazan je ortofoto snimak Podlabina iz svibnja 2024. godine gdje se jasno vidi kako je urbana matrica koju je arhitekt postavio uspješno realizirana.

Slika 20 - Ortofoto snimak Podlabina [svibanj 2024.]

5. RAZVOJ URBANE STRUKTURE LABINA DO DANAS

U jednom od prethodnih poglavlja napravljen je osvrt na činjenicu kako su arhitektura i urbanizam živi elementi koji se mijenjaju sa vremenom u kojemu nastaju i društvom u kojemu nastaju. Tema razrade urbane strukture Podlabina koja je analiza ovog rada prestaje poslijeratnim razdobljem. Međutim ne možemo se ne pozabaviti, barem ukratko, razdobljem nakon izgradnje Podlabina. Razdoblje od talijanske kapitulacije pa do 1950. godine predstavlja razdoblje bez zacrtane strategije te su odrađivani nužni zahvati odnosno gradnje na temelju već postojećeg zoniranja. Tako će primjerice na mjestu koje je regulatornim planom predviđeno za I.N.F.A.I.L. nakon rata niknula građevina koju su završili njemački ratni zarobljenici za svoj boravak, te nakon toga postaje srednjoškolski centar.

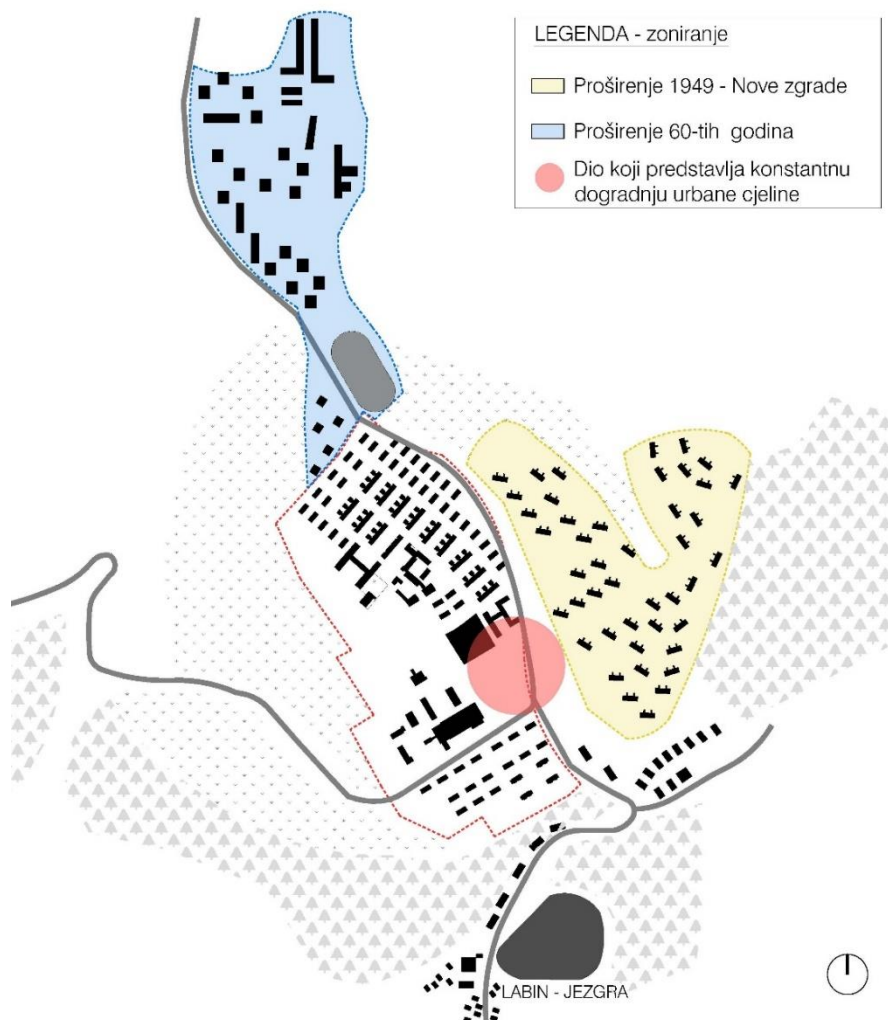
Poput režima u kojemu je nastao Podlabin, socijalistička Jugoslavija imala je svoju viziju urbanog razvoja. Možemo reći kako je cjelokupna politika i gospodarski razvoj bivše države okarakteriziran kroz ubrzano urbano širenje. U tom razdoblju nastaju neki od kvalitetnijih urbanih planova – poput Novog Zagreba koji se planira na zacrtanoj praznoj površini, ali i brojne modifikacije urbanih cjelina koje se nisu odvijali poštujući postulate urbanog planiranja ili nasljeđa (primjerice Rijeka). Režim je naglašavao brzu industrijalizaciju kao sredstvo gospodarskog razvoja i modernizacije cijele države, međutim na primjeru Rijeke najbolje se može uočiti koliko su industrijski kompleksi i tvornice postali integrirani dio brojnih stambenih naselja. Nedostatak pomnog planiranja i jasne urbane vizije rezultirao je nasumično postavljenim zgradama u prostoru i neadekvatnom prometnom mrežom. Također, ovi su planovi bili okarakterizirani centralnim planiranjem te nisu u obzir uzimali lokalne specifičnosti, pejzažne karakteristike ili oblikovanje.

Primjer Podlabina za vrijeme socijalističke Jugoslavije može se usporediti u mnogočemu sa Rijekom. Već 1949. godine počinje gradnja sveukupno 49 tzv. „Novih zgrada“ koje se planiraju preko puta magistralne prometnice Rijeka – Pula. Za razliku od pravilne urbane matrice na temelju koje je nastao Podlabin, nove zgrade grade se sljedeći linearnu – longitudinalnu dispoziciju. Međutim po pitanju arhitektonskog oblikovanja slijedi se ideja zacrtana u Podlabinu. Paralelno sa širenjem novih zgrada počinje se zadirati u dijelove Podlabina preko puta magistralne prometnice, a koji su ostali prazni, odnosno neizgrađeni. Podlabin od novog grada prerasta u jezgru oko koje se je grad počeo širiti.

Šezdesetih godina prošlog stoljeća Labin se spaja sa naseljem Kature novim proširenjem i izgradnjom stambenih zgrada što je shematski prikazano na Slika 21. U otprilike isto vrijeme kada se Labin spaja sa naseljem Kature, na krilima gradnje i širenja smještajnih kapaciteta za radnike i obitelji događa se intervencija na građevinama Podlabina na njegovom glavnom gradskom trgu.

Zgrada Ceva i zgrada trgovine podignute su za dvije etaže, a kolonada ispred crkve postala je pročelje novoizgrađene zgrade čime se trajno i nepovratno uništila vizura i sama jezgra urbanističkog rješenja. [15]

U svim širenjima Labina do današnjeg dana možemo reći kako je njegov urbanizam obilježen pomacima novih dijelova naselja u odnosu na stare dijelove. Kako je i u urbanističkom planu uređenja Labina i Presike iz 2007. napisano: „... Svi su ti novi slojevi pomicali duž glavne prometne osi naslanjajući se jedni na druge. ... Kroz cijeli taj prostorni razvoj je prisutno poštivanje i odmicanje od starog nasljeđa. Nova izgradnja na novom prostoru – to je najkarakterističnija osobnost labinskog urbanizma. ...“ („Urbanistički plan uređenja Labina i Presike, 2007.“). Ovakvo širenje daje posebnu osobnost cjelinama Labina s obzirom da svako širenje prati drukčiji urbani koncept ali i oblikovne materijale te je ova različitost stvorila prepoznatljivu cjelinu koja je stvorena različitim. [16]

Slika 21 - Razvoj Labina nakon Drugog svjetskog rata [izradio autor]

Razvoj urbane slike Labina nepobitno je povezan sa razvojem gospodarstva u ovoj mikroregiji. Ono što je za vrijeme Kraljevine Italije bila postavljena kao teza – spajanje Raše i Podlabina kao jedne aglomeracije rudnika – to je za vrijeme Jugoslavije i tokom sljedećih nekoliko desetljeća i postignuto. Okolna mjesta se razvijaju oko Labina kao centra regije te se ubrzo i uprava Istarskih Ugljenokopa Raša seli u Labin. Razvoj gospodarstva, urbano širenje i rudarstvo u ovom su kontekstu neraskidivo povezani faktori.

Upravo je rudarstvo ovdje bilo generator gospodarskog napretka i faktor koji je promijenio sliku regije. Međutim do 60-ih godina prošlog stoljeća preintenzivno rudarenje i nekontrolirano kopanje i širenje rudarskih tunela ispod cijelog grada uzrokovala su oštećenja na zgradama i postepena urušavanja u staroj jezgri Labina. Sredina 60-ih godina predstavlja prijelomne godine za rudarenje na širem području Labina – svi veliki potrošači od kojih je na granu prometnog sektora otpadala najveća prodaja, napuštaju ugljen kao pogonsko gorivo te se okreću drugim jeftinijim energentima poput plina ili sirove nafte. Rudarenje je gubilo na svojoj rentabilnosti, a rješenje se pronalazi u ideji izgradnje termoelektrane u Plominu. [3]

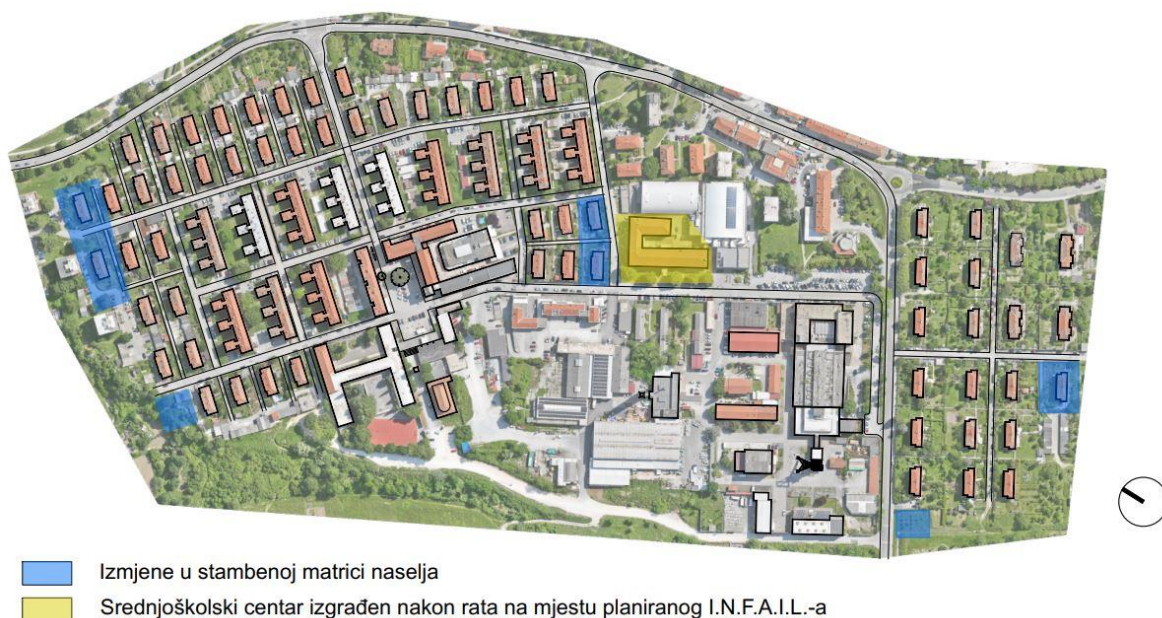
Neovisno o novom planu izgradnje termoelektrane, ugljenokop u Raši se zatvara 1966. godine, a zalihe kamene rude postaju sve veće opterećenje. Godine 1971. u Saboru SR Hrvatske donosi se Zakon o ustrojavanju republičkog fonda za supstituciju djelatnosti devet ugljenokopa u Hrvatskoj, a na temelju tog Zakona predviđalo se razdoblje od 5 do maksimalno 10 godina u kojem bi svi rudnici trebali biti zatvoreni. [3] U tom se periodu predviđaju investicijski programi proširenja djelatnosti i otvaranja novih poduzeća, a sve u cilju gašenja rudnika i prekvalifikacije radnika. Na području Labina brzo se razvijaju nove gospodarske djelatnosti. Sljedećih godina rudnici su trebali biti ugašeni međutim zbog naftne krize u svijetu kratkotrajno se javlja pojačani interes za ugljenom. Također, plan da termoelektrana rješava problem viška kamenog ugljena pokazao se kao relativno uspješan plan (vidi Tablica 4).

Tablica 4 - Kupci kamenog ugljena 1974. godine [3]

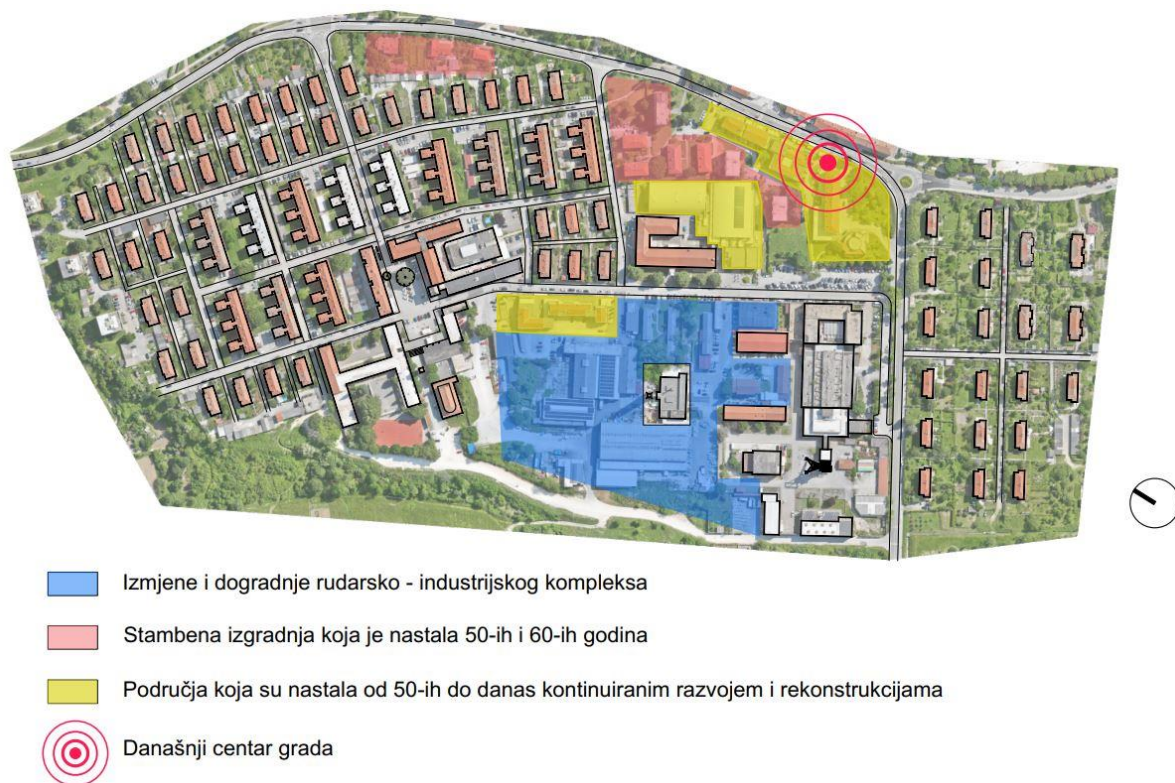
Potrošač	bruto tona	% ukupne proizvodnje
TE Plomin	240.000	65%
Jugoslavenske željeznice	64.000	17%
Istarske tvornice cementa	30.000	8%
Bazen "Bor"	8.000	2%
Ostali potrošači	30.000	8%

Unatoč planiranom gašenju rudnika oni preživljavaju to krizno razdoblje te ostaju funkciji sve do 1988. godine kada su konačno zbog nerentabilnosti zatvoreni rudnici Ripenda i Labin, a sa radom je do 1998. godine nastavio jedino rudnik Tupljak. Paralelno sa procesima jačanja industrije na širem području Labina, stari grad Labin polako gubi na svojoj važnosti te se svi važni servisi sele u podnožje – Podlabin ili novo izgrađene dijelove.

Danas točka fokusa Labina, odnosno njegov centar nije ovaj pomno zamišljen i dimenzioniran trg kako ga je Montuori zamislio već je to postala nova tvorevina koja se dogodila godinama razvoja urbane strukture što je prikazano na slikama 20, 21 i 22. Danas centar Labina ne predstavlja trg koji je od rimskih vremena dimenzioniran kao mjesto okupljanja i lokacija koja korisniku omogućuje sve javne sadržaje na samo nekoliko koraka već je centar Labina postalo mjesto sa najvećom cirkulacijom ljudi. To je zona postavljena sjeveroistočno u odnosu na rudarsko – industrijski kompleks te se nalazi uz samu glavnu magistralnu prometnicu Rijeka – Pula.

Slika 22 - Prikaz izmjene stambenih objekata od originalnog plana iz 1939. godine [izradio autor]

Slika 23 – Izgradnje u podlabinu nakon 1943. godine do danas [izradio autor]

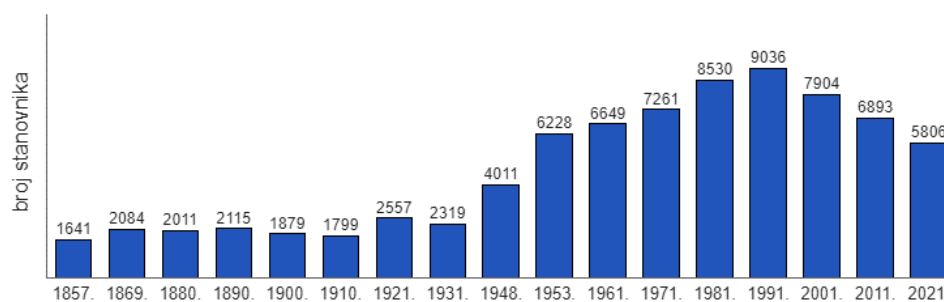

Slika 24 - Naknadne izmjene na zgradama koje su izvedene sukladno projektnom rješenju [izradio autor]

U kontekstu koji je bitan za promatranje urbane matrice i stanovništva koji čine jedan skup bitno je napomenuti kako se u godinama najvećeg industrijskog razvoja koje se temeljilo na rudarstvu mijenja i socijalna slika društva. Zbog potražnje radnika za rad u rudniku odvijala se migracija radne snage te su na područje počeli pristizati radnici iz cijele tadašnje države. Svakako je ovdje zanimljivo propitivanje socioloških fenomena i ideje kako su Podlabin i Raša u relativno kratkom vremenu od „predmodernog“ društva koje je karakteriziralo snažna povezanost ljudi, tradicija, osobni odnosi i zajednička vjerovanja doživjeli transformaciju u tzv. „moderno društvo“ koje karakterizira urbano ponašanje, kulturna raznolikost, racionalnost i primjerice slabija solidarnost. U kontekstu ovih socioloških događanja možemo se nakratko osvrnuti i na Burgessovu teoriju rezidencijalne segregacije gdje se imigranti najprije naseljavaju u najjeftinija mjesta za stanovanje, a to je centar grada. Oni su tu u tranzitu, a ne kao stalni stanovnici čime se stvara visoki postotak fluktuacije te se na taj način ne uspijeva formirati stabilna zajednica.

Razvoj urbane strukture Labina od kraja rata pa do danas rezultat je svih ovih navedenih faktora, ali i šire. Možemo reći kako je urbana struktura „živi“ organizam koji nije moguće u potpunosti predvidjeti te se moderne strategije prostornog planiranja iz tog razloga donose na određeni period.

Naselje Labin: Kretanje broja stanovnika od 1857. do 2021.

Slika 25 - Kretanje broja stanovništva u Labinu [17]

6. ANALIZA URBANE CJELINE PODLABIN – LABIN

Obrađujući ovu temu bitno je bilo krenuti od samih početaka i razloga koji su doveli do planiranja i osnutka Podlabina. Osim onih očitih razloga – bogatstvo kamenog ugljena – bitniji su drugi razlozi koji su doveli do velikih planiranih zahvata u prostoru. Važnost velikih i složenih urbanih intervencija u prostoru koji nastaju kao derivat socijalnih i političkih prilika države, za tadašnju totalitarnu vlast predstavlja ogledalo moći. Iz tog razloga vlast je ta koja potiče ovakve projekte. Sa druge strane imamo arhitekte i urbaniste koji imaju gotovo odriježene ruke pozabaviti se temom urbanog planiranja stvarajući tako potpuno novi grad kao mjesto življenja tisuća ljudi. Te će urbane tvorevine kasnije poslužiti kao točka polazišta za širenje grada.

Stoga nije pogrešno reći i zaključiti kako su ovakvi veliki urbanistički projekti upravo simbol vremena u kojem su nastali. U svojem oblikovanju, planiranju i funkciji možemo pronaći specifičnosti koje su karakteristike vremena i režima koji su ih oblikovali. Međutim izrazito je bitno ovdje razlikovati režim i vrijeme u kojem urbana tvorevina nastaje i sam urbanizam i arhitektonsko oblikovanje jer se u protivnom slika vrlo lako može izokrenuti i putem arhitektonskih ili urbanih tvorevina amnestirati negativne strane političkih režima pod čijim okriljem nastaju.

Urbanističko rješenje „Pozzo Littorio d'Arsia“ predstavlja mjesto za življenje otprilike 3000 ljudi. Za razliku od primjerice grada Carbonia na Sardiniji koji je izvorno planiran za 25.000 stanovnika Podlabin zaista predstavlja mali grad. Međutim neovisno o tome kolika je veličina grada urbana postava je ta koja definira red ili ne-red. U našem je primjeru postavljena jasna urbanistička logika koja je omogućila „ljudsku dimenziju“ življenja. Postavom sadržaja u pravilnoj mreži sa fokusom na gradski trg poprima se razina konzistentnosti i pravilnog ritma. Upravo je to karakteristika javnog planiranja i planova koji su nastali kao dio „veće slike“. Planovi su rađeni u većim mjerilima te su definirani sadržaji i pojedine zone u naselju. Obzirom da je cijelo naselje razvijano kao jedna cjelina ne može se promatrati iz današnje perspektive iskoristivosti ili izgrađenosti građevne čestice. Na originalnom Montuorijevom planu možemo vidjeti kako je svakoj građevini dodijeljena određena površina okućnice koja nije uvijek istog mjerila. Iz toga proizlazi kako je planer imao viziju ljudskog pristupa i nije se svrstavao u okvir izričito kvantificiranih vrijednosti. Na *Slika 26* vidimo kako izgledaju stambeni objekti Tip 3 – Vilete u odnosu na njihovu okućnicu. Površina koja je predviđena za svaku stambenu jedinicu odijeljena je prirodnim zelenilom, a interne pješačke staze pravilno povezuju sve objekte. Zgrade koje su predviđene za Podlabin predstavljaju skroman smještaj ali za tadašnje vrijeme ipak predstavlja u mnogočemu bolji standard u odnosu koje je lokalno stanovništvo imalo u svojim kućama. Iz tog razloga lokalno stanovništvo prihvaća Podlabin te se mnogi i sele u novoformirani grad.

Slika 26 - Ortofoto snimak na dio vileta sa prikazom okućnica i pješačkih komunikacija [autor, 2024.]

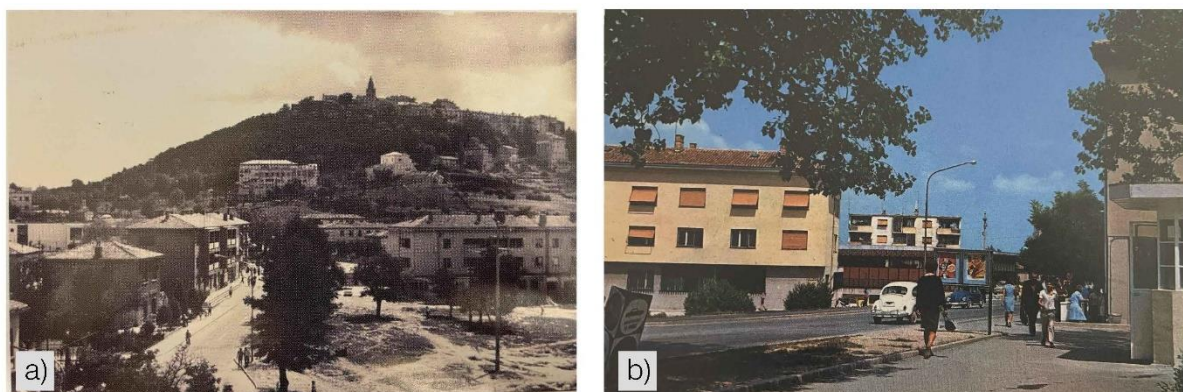
Gradsku cjelinu, iako je prostorno mala, možemo sagledavati kroz nekoliko aspekata. Osim što je podijeljena na stambeni i industrijski dio, stambeni dio možemo podijeliti na nekoliko podzona. Centar grada i urbanu organsku cjelinu predstavljaju građevine sličnog stilskog izričaja – jednostavni volumeni, ravan krov, pravilni otvori... Ovu cjelinu tvore javne zgrade i Kasarmoni koji su veće gustoće stanovanja te ona predstavlja uži centar grada. Vanjsku zonu predstavljaju stambene jedinice tipa 1 i 3 koje se formiraju oko gradskog centra i zone veće naseljenosti. U toj zoni manje gustoće stanovanja imamo manje građevine koje su izgrađene po uzoru na stambene građevine izgrađene u Raši te svojim oblikovanjem slijede primjere lokalne gradnje primjenjujući tradicionalne elemente poput glinenog crijepa, kamena, lukova, pergola i sl. Na taj način Montuori je spojio „racionalizam“ i tradiciju (možda i nehotično) odvojivši ih u različite zone ali pod istim gradom – Pozzo Littorio.

Smatram da je česta usporedba Podlabin i Raše nezahvalna i ako uspoređujemo ova dva grada moramo razlikovati i kontekste u koje su ih njihovi autori željeli svrstati. Raša pokušava ostvariti dijalog sa lokalnim izričajem i karakteristikama mjesta te slijedi arhitektonsku interpretaciju tvorca o tradiciji i njezinom prirodnom razvoju. Podlabin, sa druge strane, prenosi kompletnu ideju „racionalizma“ i to u nacionalnom kontekstu mnogo više nego u tradicijskom. Kako piše i sam Montuori – „karakter svih zgrada je sveden na minimalizam i na oblikovne forme koje više podsjećaju na talijanske tipične detalje nego lokalne. Krovovi sa glinenim crijepovima, lukovi, lođe i prizori sa roletama daju cijelom gradu ujednačen izgled i ugodan karakter bez retorike. Javne su

zgrade obložene lokalnim krškim kamenom koji daje topao izgled. Sve ove obrade, završni detalji i jasni tonovi fasada manjih građevina zajedno sa stoljetnim stablima mjesta daju Podlabinu izgled mjestašca koje je spontano nastalo ali dobro uklopljeno.“ [5]

Ono što danas smatramo kao lokalni izričaj veže se upravo na stilske figure koje su primijenjene u Podlabinu i Raši te je time njihov utjecaj na kasniju arhitekturu na području cjelokupne Istre nemjerljiv. Motivi arhitektonskog oblikovanja često se pojavljuju u projektima stambenih zgrada ili dijelova naselja. Proširenje Labina u poslijeratnom periodu često slijedi upravo oblikovanje koje je Montuori zadao kao stilsko oblikovanje Podlabina. Zgrada policije i RIŠ-a inspirirani su talijanskim „racionalizmom“, dok se proširenje naselja u tzv. „Novim zgradama“ jasno vodi stilskim obilježjima „tradicijskog oblikovanja“. Lokalni kamen koji oblaže cjelokupna pročelja postaje motiv koji se često ponavlja na urbanim proširenjima Labina.

Ostatak Labina u njegovim proširenjima odmiče se od urbane matrice Pozza. Grad se širi prema vani uglavnom se odmičući od jezgre Podlabina. Područje u kojemu su se u poslijeratnom periodu dogodile najveće intervencije je područje između rudarsko – industrijskog kompleksa i mjesta gdje magistralna prometnica ima devijaciju i mijenja svoj tok. Obzirom da je izvornim Montuorijevim planom ova zona ostala neizgrađena, u širenjima poslovnih i stambenih kompleksa 50-ih i 60-ih godina intervenira se u taj prostor te se grade stambene i stambeno – poslovne zgrade. Kako se u taj prostor pozicioniraju ključne javne institucije poput pošte, banke ali i trgovina hranom i mješovitom robom polako na tom području niču i ugostiteljski objekti te ono do današnjeg dana postaje ono što lokalno stanovništvo naziva „centrom Labina“.

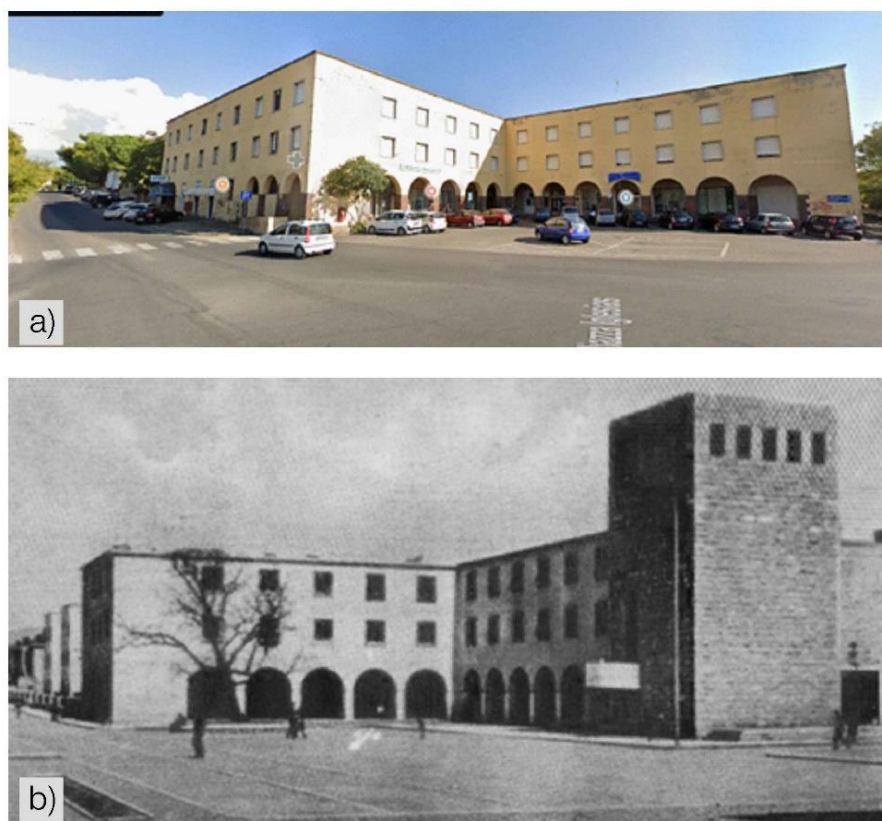

Slika 27 - Neizgrađeni dio Monutorijevog plana postaje novo gradsko središte - a) Slika iz 60-ih godina [1] b) Slika iz 1974. godine [1]

6.1. Tipologija objekata

Tipologija objekata koje Montuori smješta na papir zapravo su različite tipologije objekata od kojih su neke već bile projektirane ili realizirane u raznim Città di fondazione. To nikako ne umanjuje vrijednost realiziranog Podlabina već govori o pragmatičnosti urbanista koji je već provjerene tipologije građevina po potrebi modificirao te pozicionirao i prostor. Istražujući materijale i članke koji pišu o Podlabinu jasno se navodi kako je Montuori tvorac urbanističkog rješenja. Međutim nigdje ne postoji objedinjeno istraživanje koje bi uz tvorca urbanizma Montuorija dovelo i druge arhitekta u neospornu korelaciju sa projektnim rješenjima koja su se primjenjivala u Podlabinu. Na taj način Montuoriju se implicitno često pripisuju zasluge za sva projektna rješenja primijenjena u Podlabinu.

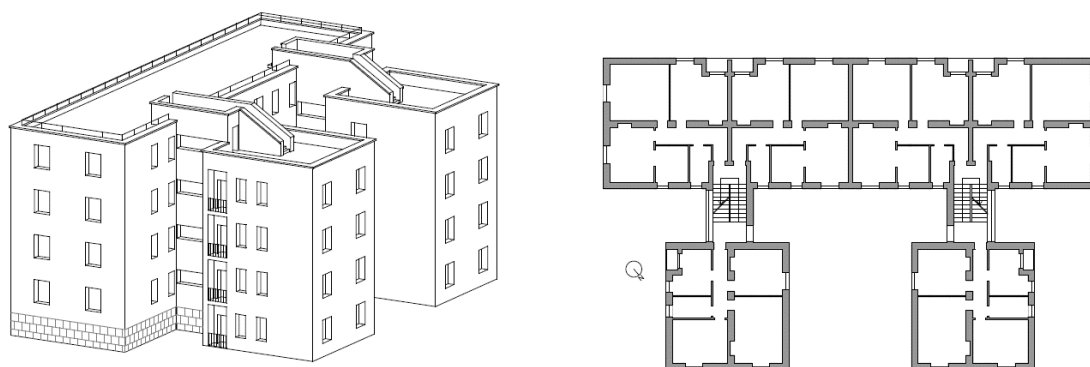
Zgrada Ceva je primjerice originalno djelo arhitekta Cesarea Valle po čijim je i inicijalima dobila ime. Ovu zgradu projektirao je za grad Carboniju, a u slučaju Podlabina preuzet je tlocrt i karakteristični detalji te su se gabariti izmijenili (smanjili) kako bi odgovarali urbanističkom rješenju i projektiranim dimenzijama grada. Na sljedećoj slici usporedno su prikazani Ceva u Carboniji te izvorna Ceva u Podlabinu.

Slika 28 - a) Zgrada Ceva u Carboniji [izvor Google Maps]; b) Zgrada Ceva u Podlabinu [6]

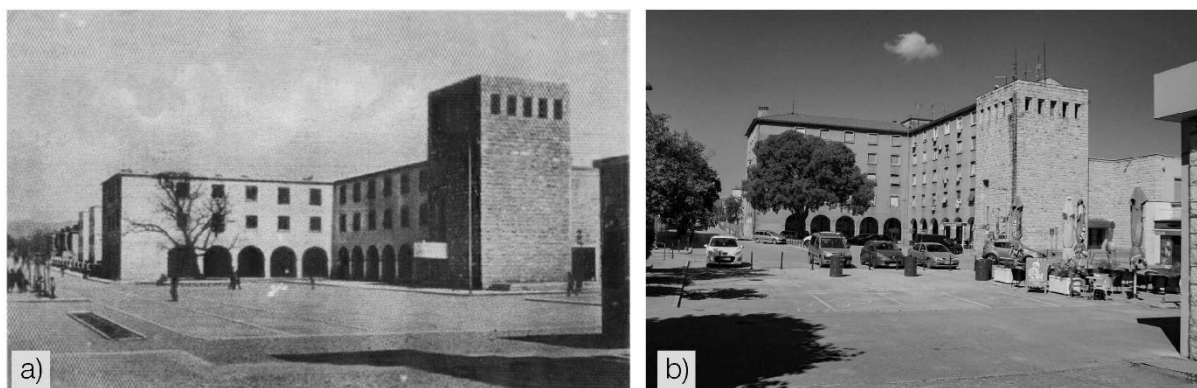
Tipologija stambenih objekata 1 i 3 vrlo je slična zgradama koje su projektirane za Rašu. Njihovo vanjsko oblikovanje te raspored u unutrašnjosti vrlo je uspješno primijenjen i modificiran u Podlabinu. Upravo je ovaj tip objekta koji smo naveli kao dio koji se povezuje na tradiciju. Pulitzer Finali je ove tipologije projektirao za Rašu gdje se nisu nalazile veće zgrade za stalno stanovanje. Zgrade su projektirane kako bi zadovoljile potrebe 4 obitelji te im je na raspolaganje dana i pristojna površina okućnice. Ovaj koncept preslikan je i na Podlabin gdje su ove zgrade pozicionirane u vanjskom prstenu stambenog naselja.

Tipologija 2, odnosno Case intensive ili Kasarmone projektirao je Montuori. Ova tipologija predstavlja jedan kvadratnu bazu sa dodatnim izvučenim kubusom („corpo avanzato“). U Podlabinu jednu su građevinu činila tri međusobno spojena modula što se može vidjeti iz priložene Slika 29. Isti takav princip primijenjen i u Carboniji gdje su građevinu činila dva međusobno spojena modula, a uz to bila je predviđena jedna etaža više. Na Slika 30 prikazana je aksonometrija i tlocrt jedne etaže tzv. Case intensive iz Carbonije. Ostaje nedorečeno gdje je po prvi puta korišten ovaj tlocrt ali za pretpostaviti je kako je verzija korištena u Podlabinu varijacija izvornog tipa koji je korišten u Carboniji.

6.2. Usporedne fotografije - nekada i danas

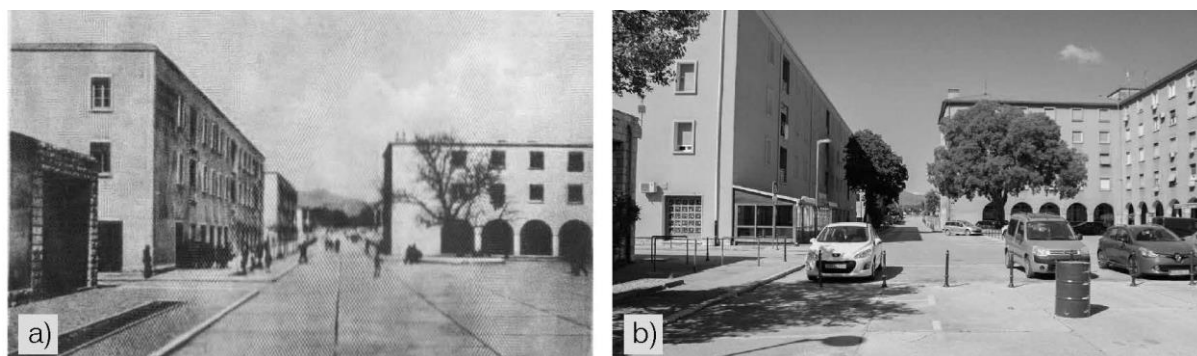
Na sljedećim slikama 31 – 35 dana je usporedba Podlabina u trenutku njegove izgradnje 1942. godine i današnjeg stanja (lipanj 2024. godine).

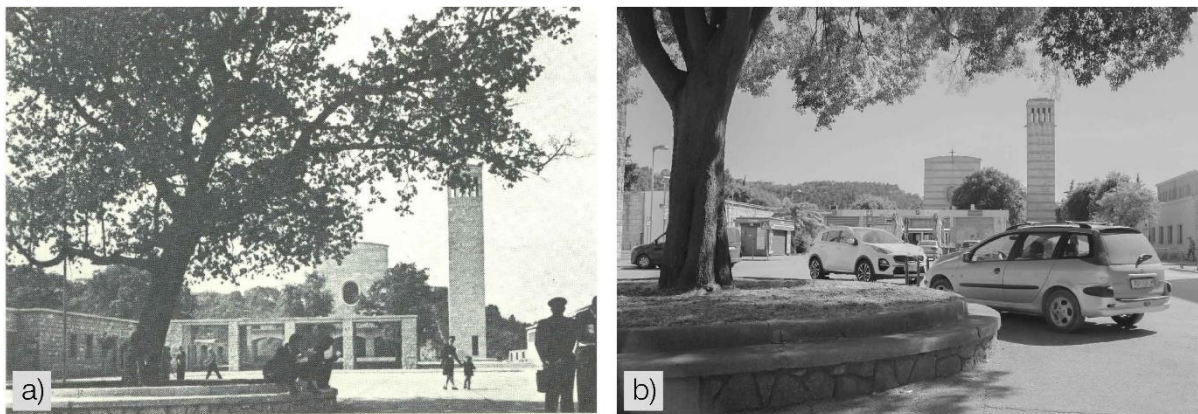
Slika 31 - Slika glavnog trga, zgrade Ceva i kule: a) 1942. godine [6] ; b) lipanj 2024. godine [autor, 2024]

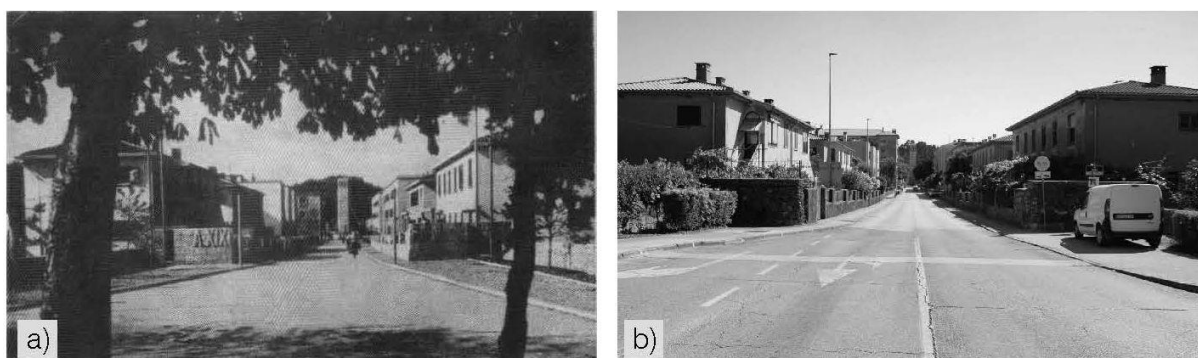
Slika 32 - Slika zgrade Ceva i kule: a) 1942. godine [6]; b) lipanj 2024. godine [autor, 2024]

Slika 33 - Pogled na zgradu trgovina i glavnu ulicu: a) 1942. godine [6]; b) lipanj 2024. godine [autor, 2024]

Slika 34 - Pogled na crkvu i zvonik: a) 1942. godine [6]; b) lipanj 2024. godine [autor, 2024]

Slika 35 - Ulaz na glavnu ulicu: a) 1942. godine [6]; b) lipanj 2024. godine [autor, 2024]

7. ZAKLJUČAK

U ovom je radu naglasak bio na urbanističkom rješenju Podlabina i kako je ono formiralo Labin kojeg poznajemo danas. Poveznica između Labina i rudarstva je neraskidiva, a lokalna zajednica iz godine u godinu sve jače naglašava i njeguje ovu povezanost. U radu fokus nije stavljen striktno na industriju već na svim posljedicama koje se vežu na tu granu i koje stvaraju uzročnu – posljedičnu vezu između industrije te prostora i vremena u kojem je ovaj grad nastao.

Kada pričamo o urbanom rješenju arhitekt Eugenio Montuori postavio je plan grada na način da nije mijenjao zacrtani tok glavne regionalne prometnice već se prostorno prilagodio njoj. Prirodni tok kretanja stvaran je godinama pa je činjenica da je arhitekt preuzeo ovaj prirodno zacrtani put hvale vrijedna. Naime, obzirom da se radi o prometnici u veoma kratkoj dužini opcija je svakako pomicanje same prometnice u idealnu poziciju. Međutim arhitekt nije idealizirao situaciju i ponašao se kao da pred sobom ima praznu ploču već se prema prometnici odnosi kao prema toku rijeke oko koje se formiraju srednjovjekovni gradovi i u odnosu na nju stvara urbanu matricu. Kasniji prostorni razvoj grada u svojim je proširenjima slijedio ovaj model te se i dalje konstantno pomicao uz glavnu magistralnu prometnicu koja povezuje Rijeku i Pulu. Urbanističko rješenje je također bilo pomno dimenzionirano i prilagođeno veličini budućega grada što je naročito vidljivo na primjerima građevina čije su tipologije bile primijenjene u drugim planski nastalim gradovima. Primjerice zgrada Kasarmona se u slučaju Podlabina tlocrtno sastojala od tri modula, dok se u Carboniji sastojala od dva modula. Međutim u Carboniji ova je zgrada bila masivnija, odnosno imala etažu više. Drugim riječima vrlo su pažljivo uzeti u obzir svi faktori te se pazilo na odnos dimenzija, kako u dvije osnovne koordinate na papiru x i y , tako i u onoj trećoj dimenziji – visini. Cijelom gradu je dana ljudska dimenzija i dimenzioniran je upravo po mjerilu čovjeka.

Dokaz kako je grad pomno planiran i dimenzioniran po mjerilu čovjeka može se očitati u svakom njegovom kutku. Jasna urbanistička logika i postava u prostoru dali su ovoj tvorevini urbani karakter, a pravilan ritam i konzistentnost njegovih četvrti su karakteristike javnog planiranja i vremena u kojem je nastao. Odabir materijala i arhitektonske forme trebao je biti lišen lokalnog arhitektonskog izričaja oslanjajući se na arhitektonsko oblikovanje talijanskog „racionalizma“. Međutim oblikovanje Podlabina je tijekom vremena itekako utjecao na lokalni izričaj stvorivši tako paradigmu lokalnog oblikovanja i lokalne tradicije do današnjeg vremena.

Sociološki je aspekt u urbanom planiranju primijenjen kvalitetno, upravo onako kako bi ga jedan arhitekt trebao primijeniti, a osim toga možemo ga sagledavati i kao umanjeni model velikih

gradova – podjela zona u gradu promišljena je s obzirom na funkciju i socijalnu klasu korisnika, a zone se u tom kontekstu mogu promatrati i kao „kvartovi“ velikih gradova. Tako je stvoren jedinstveni model gdje jedino tipologija građevine govori u kojem ste dijelu – da li se radi o striktnom centru, zoni „predgrađa“ ili luksuznom dijelu grada koji je od njega odvojen magistralnom prometnicom. Zamisao koja je prenesena na papir primjenjuje sve sociološke procese koje možemo pronaći u jednom gradu i preslikava ih na ovu mikro urbanu tvorevinu. Bit urbanizma na ovako malom prostoru treba se sastojati od još jedne bitne značajke, a to je izbjegavanje prevelike izgrađenosti prostora kako bi korisnik tokom vremena mogao prostor prilagoditi svojim potrebama. Tokom godina i iz generacije u generaciju te se potrebe mijenjaju, te je Labin – Podlabin dobar primjer tih promjena. Arhitekt – urbanist ovdje je dovoljno mudro zacrtao strukturu grada, nužne elemente, tok kretnje, ali i pustio prostor kao zonu non aedificandi kako bi se mogle dogoditi i buduće intervencije u prostoru.

Vremenski period nastanka Podlabina vezan je striktno sa politikom tadašnjeg vremena. Nakon završetka Drugog svjetskog rata mijenjaju se politički, gospodarski, a samim time i sociološki faktori i Podlabin ulazi u novo doba koje ga je vremenom oblikovalo u ono što prepoznajemo danas. Moguće je kako su politički razlozi i povezanost Podlabina sa režimom koji ga je stvorio zajedno okarakterizirali sociološke procese koji su definirali njegovu budućnost i kontinuirano zanemarivanje tokom svih ovih godina. Unatoč svemu tome Podlabin je zadržao svoju originalnu urbanističku formu i pozicioniran je kao prepoznatljiva točka u prostoru te simbol vremena. Smatram kako se kvaliteta i značaj urbanog rješenja ne mjeri jedino današnjim stanjem građevina ili uzorkom socijalnog statusa stanovništva već se mjeri integracijom unutar urbanog tkiva višeg reda. Obzirom da je ova urbana cjelina izbjegnula velike distopijske nadogradnje i proširenja jasan je znak kako se radi o planiranom i stvarnom rješenju. Dapače, na primjeru Podlabina imamo upravo suprotan slučaj jer je on taj kojeg možemo smatrati jezgrom današnjeg Labina te je pokrenuo istovremeno rasti i razvoj grada sa jasno zacrtanim uzorkom.

Za zaključiti je kako je Podlabin primjer grada kao simbola vremena te je on ovdje kao svjedok prošlih, sadašnjih i tek nadolazećih vremena.

8. LITERATURA

- [1] Milevoj, M., *Saluti da Albona; Una storia infinita...*, Labin, Mathias Flacius, 2007.
- [2] Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za graditeljsko nasljeđe, *Konzervatorski elaborat - izmjene i dopune; Rudarsko - industrijski sklop Pijacal, Labin - Središnja zgrada i izvozni toranj*, 2017.
- [3] Vorano, T., *Istarski ugljenokopi - Četiri stoljeća rudarenja u Istri*, Istarski ugljenokopi Tupljak d.d. Labin, 1997.
- [4] Braun, A., Vidović, T., Bačić, D., *Rudarsko-industrijski sklop Pozzo Littorio pored Labina; Još jedno ostvarenje Gustava Pulitzera Finalija u Istri.*, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, pp. 36-49, 27 01 2017.
- [5] Canali, F., *Architettura del moderno nell'Istria italiana (1922-1942)*, *Quaderni*, vol. XVII, Università di Bologna, 2006, pp. 225-275.
- [6] *Izvod arhivskih fotografija i razglednica Podlabina i okolice*, Grad Labin, Labin, 2024.
- [7] ASK Atelier d.o.o., *Konzervatorska studija Podlabina*, Labin, 2004..
- [8] Arbutina, D., *Talijanska arhitektura druge četvrtine XX.st u kontekstu političkih kvalifikacija*, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, svez. 5, br. 2, pp. 321-356, 1997.
- [9] Hoffman, C., *The Paris review*, 06. 03. 2017. [Mrežno]: <https://www.theparisreview.org/blog/2017/03/06/vanishing-point/>. [pristup 15. 05. 2024.].
- [10] Krizman, M., *Istra od talijanske okupacije 1918. do Londonskog memoranduma 1954*, Matica hrvatska Pazin, 2018.
- [11] Treccani - Dizionario Biografico degli Italiani - Volume 76 (2012), *Treccani*, [Mrežno], [https://www.treccani.it/enciclopedia/eugenio-montuori_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/eugenio-montuori_(Dizionario-Biografico)/). [pristup 22. 05. 2024.].
- [12] Racovaz, R., *Arsia, un'opera d'arte d'edilizia moderna/Raša, remek-djelo graditeljstva Moderne*, Comunità degli Italiani "Giuseppina Martinuzzi" di Albona-Zajednica Talijana „Giuseppina Martinuzzi “Labin, 2016.
- [13] Casanovas, R. B., *Entrada Blog*, [Mrežno]: <http://www.doyoucity.com/proyectos/entrada/11413>. [pristup 28. 05. 2024.].
- [14] Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za graditeljsko nasljeđe, *Konzervatorski elaborat*, Zagreb, 2015.
- [15] Milevoj, M., *Labinska Republika*, [Mrežno], <https://labinska-republika.blogspot.com/2018/10/pozzo-littorio-darsia-preko-podlabina.html>. [Pristup 15. 05. 2024.].

- [16] Zavod za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, *Urbanistički plan uređenja Labina i Presike*, Grad Labin, Zagreb, 2007.
- [17] Wikipedia, *Wikipedia - Labin*, [Mrežno]: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Labin>. [Pristup 03. 06. 2024.].
- [18] Porcedda, G., Pozenza, E., Airi, G., Daga, E., Grazia Mannai, M., Floris, M., *Comune di Carbonia*,« 02. 2009.. [Mrežno]: https://archivio.comune.carbonia.su.it/images/utilita/PPCS/allegatoA/tavole/1301646763329_13_tavola%205_p-riq-rec_quadro%20sinottico%20dei%20tipi%20edilizi.pdf. [pristup 29. 05. 2024.].

PRILOZI:

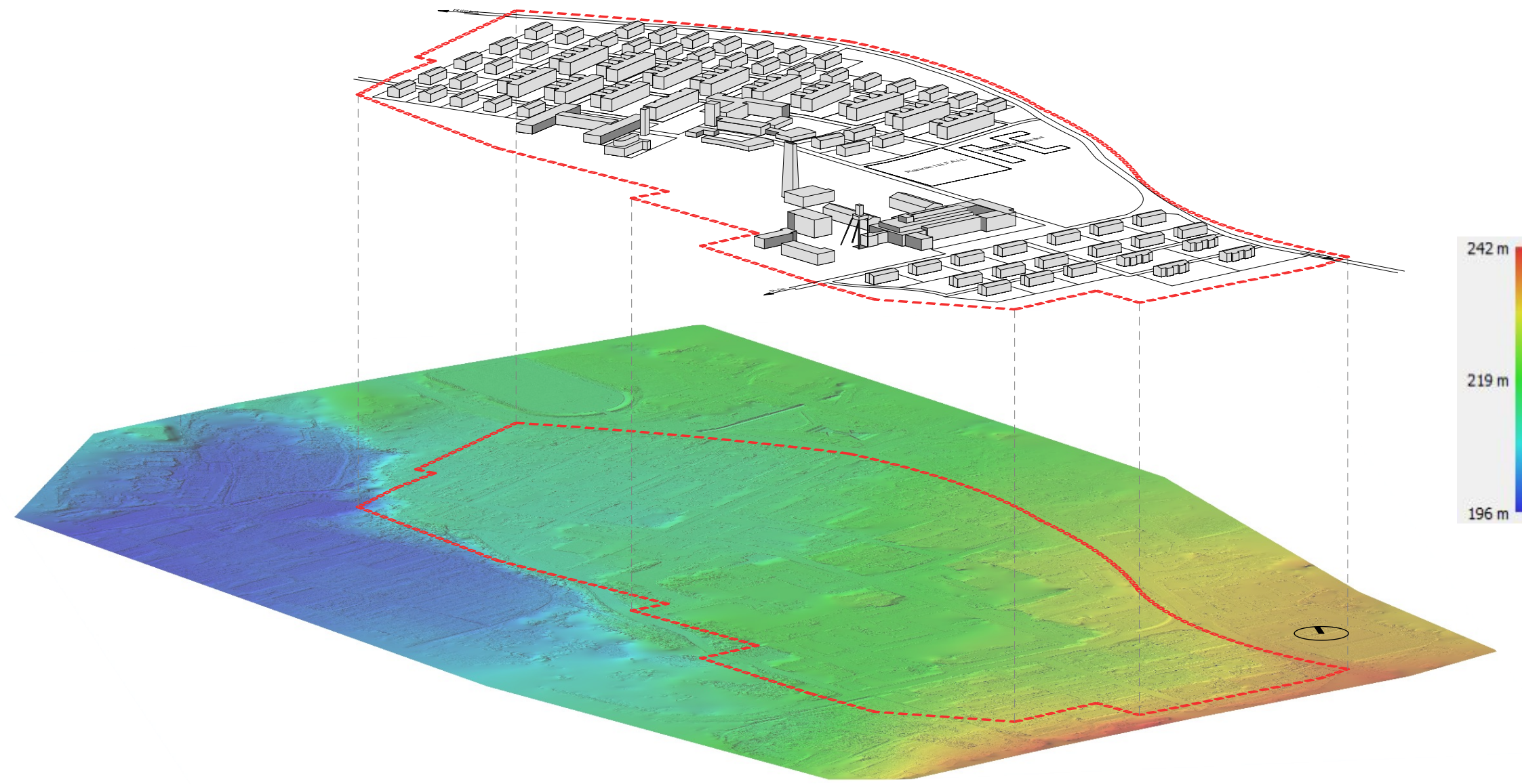
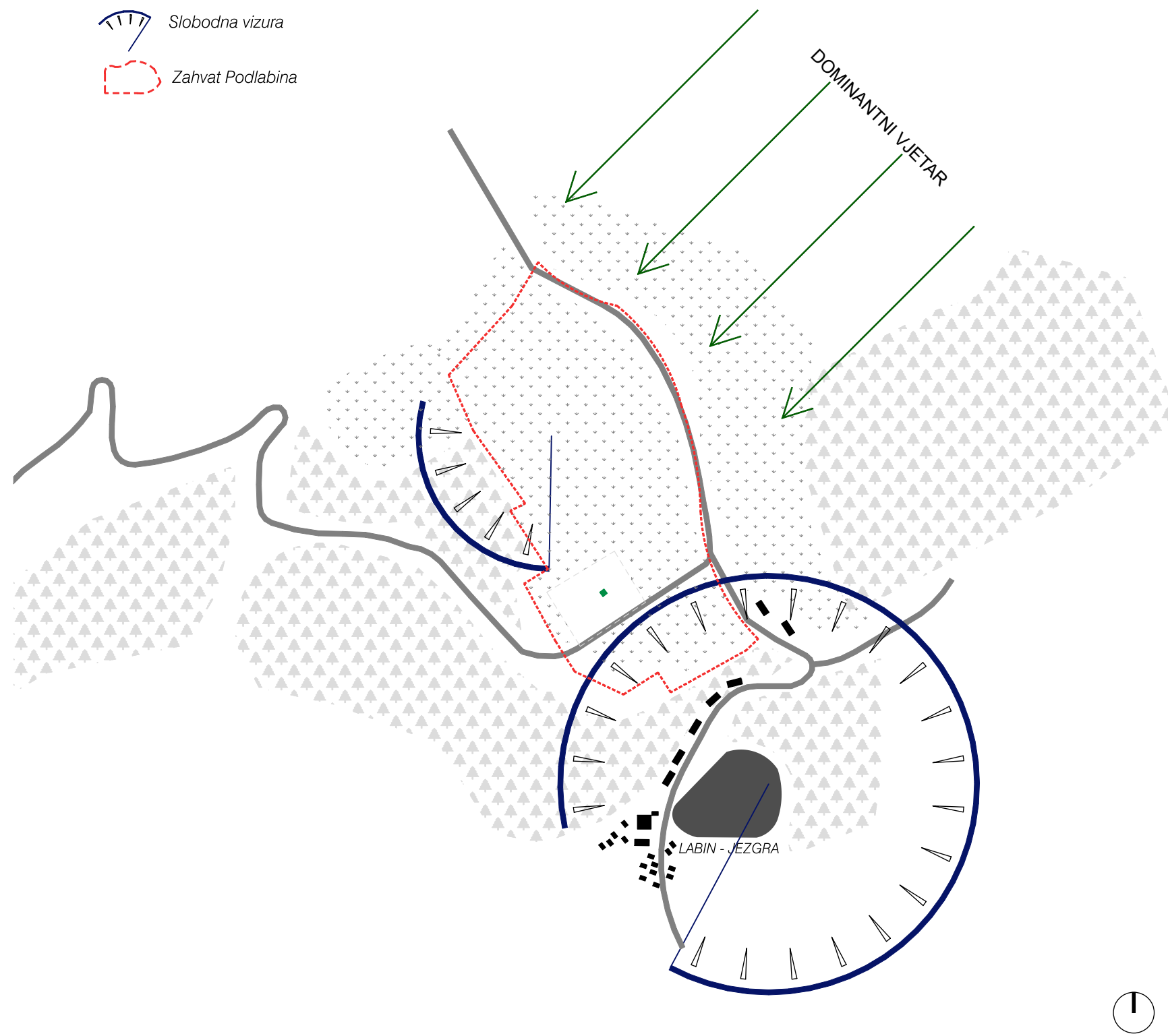
Prilog 1 – Shematski prikaz zahvata | Pejzažne karakteristike

Prilog 2 – Shematski prikaz zahvata | Prikaz urbanog plana

Prilog 3 – Shematski prikaz zahvata | Prikaz stambenih objekata

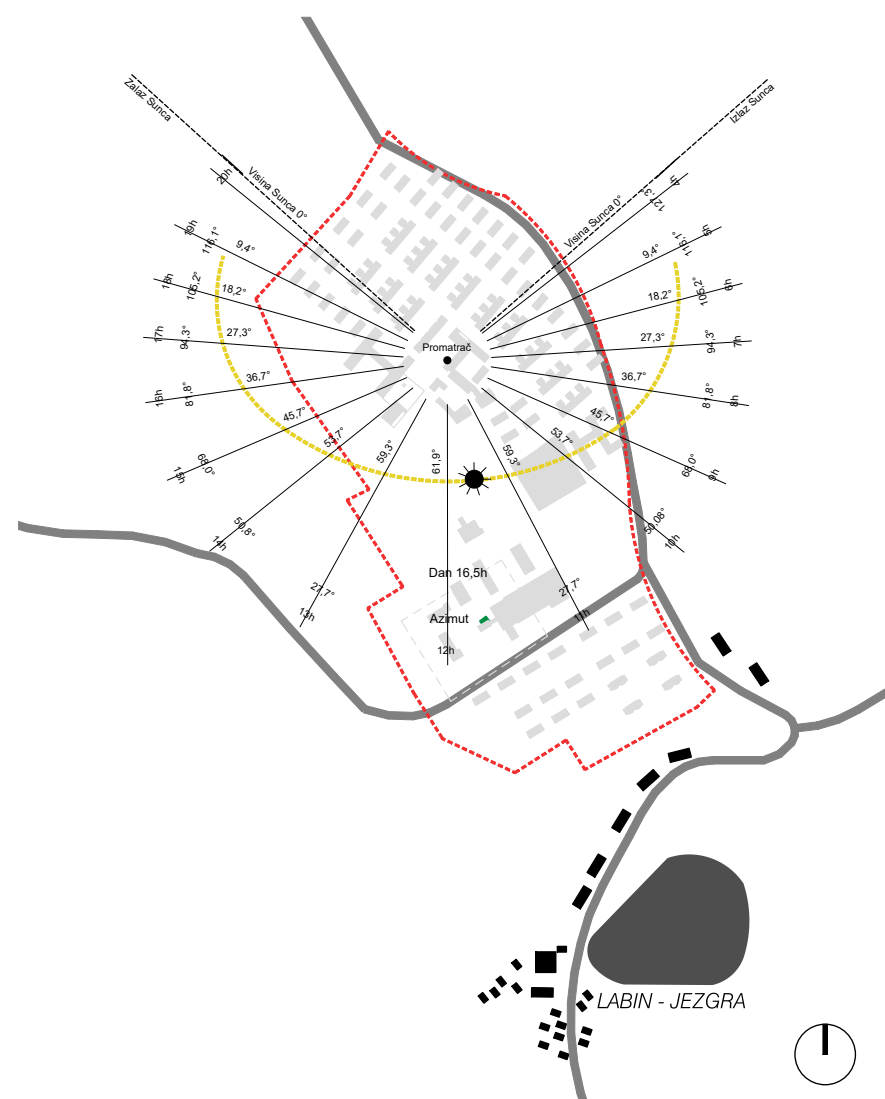
Prilog 4 – Shematski prikaz zahvata | Prikaz izvedenog stanja

Slobodna vizura
Zahvat Podlabina

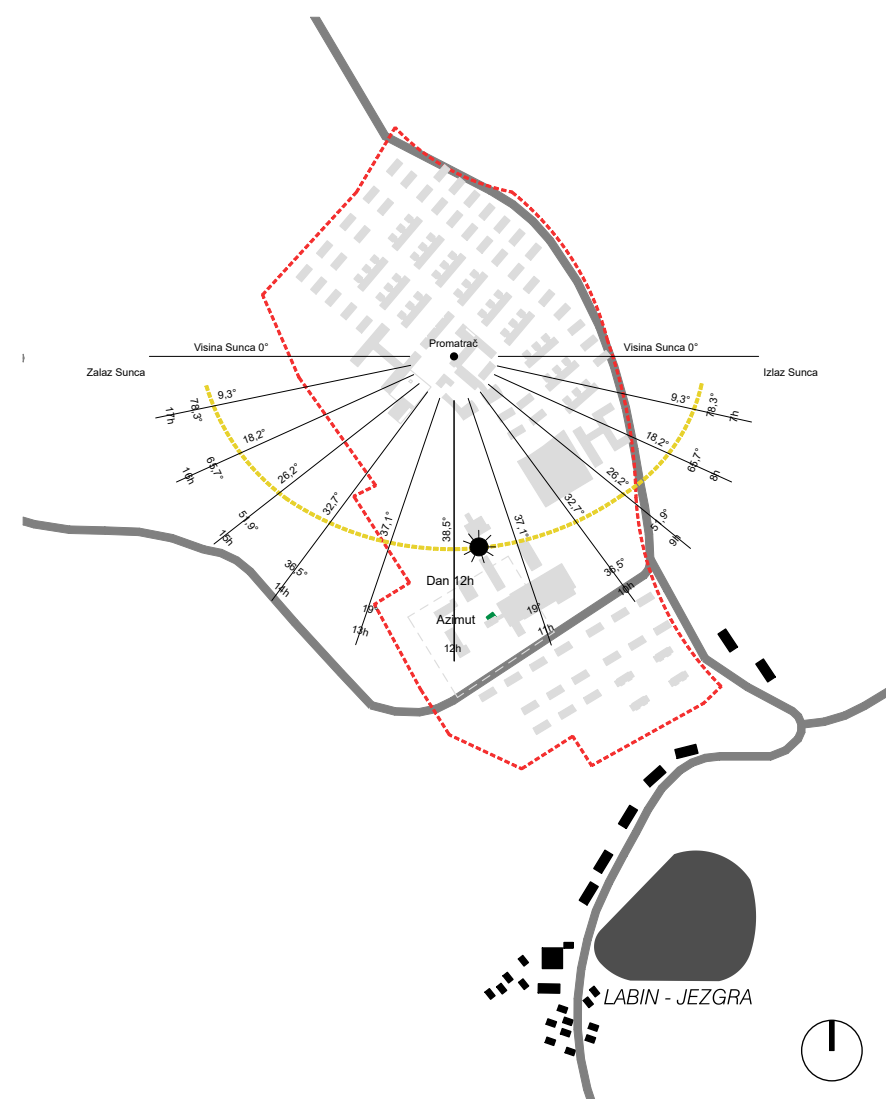

PEJZAŽNE KARAKTERISTIKE PODLABINA - Zona prije izgradnje

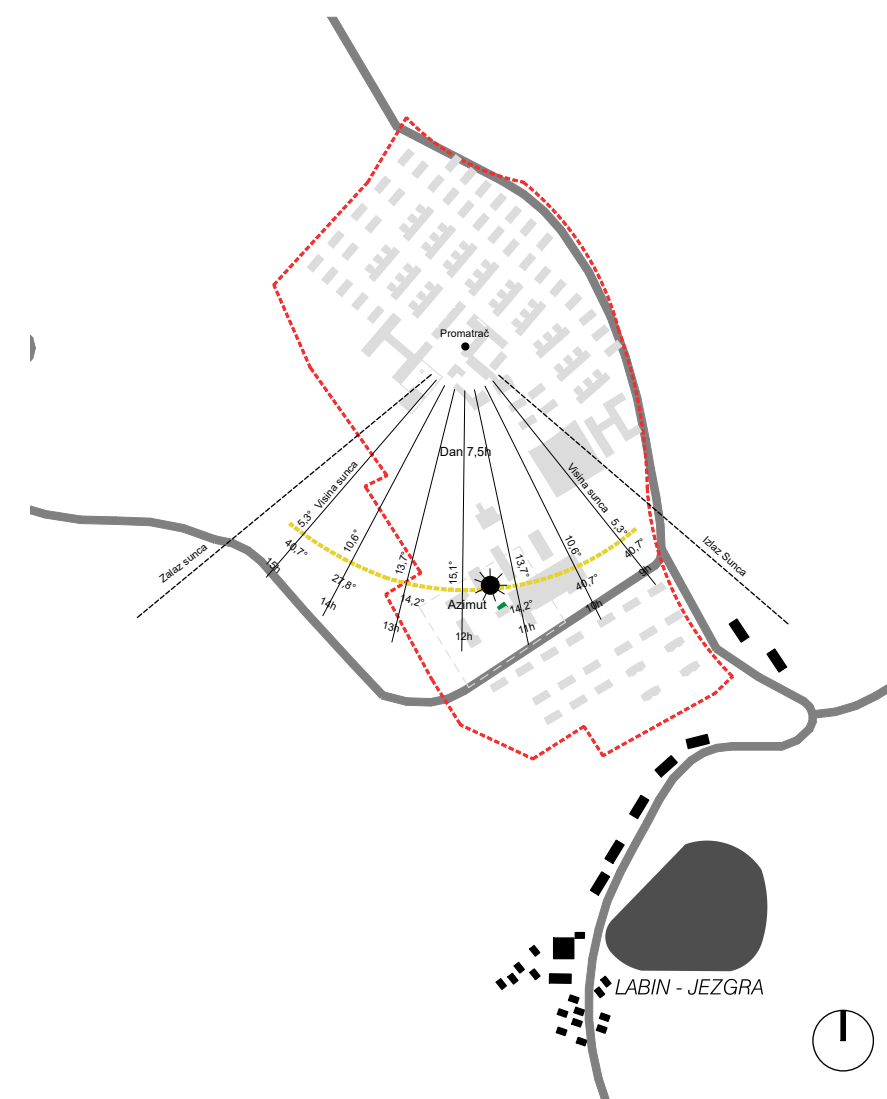
PROJEKCIJA OBUHVATA URBANOG PLANA NA DIGITALNOM PRIKAZU TERENA (Digital Elevation Model)

Ljeto - 21.06.

Proljeće/Jesen - 31.03./23.09.

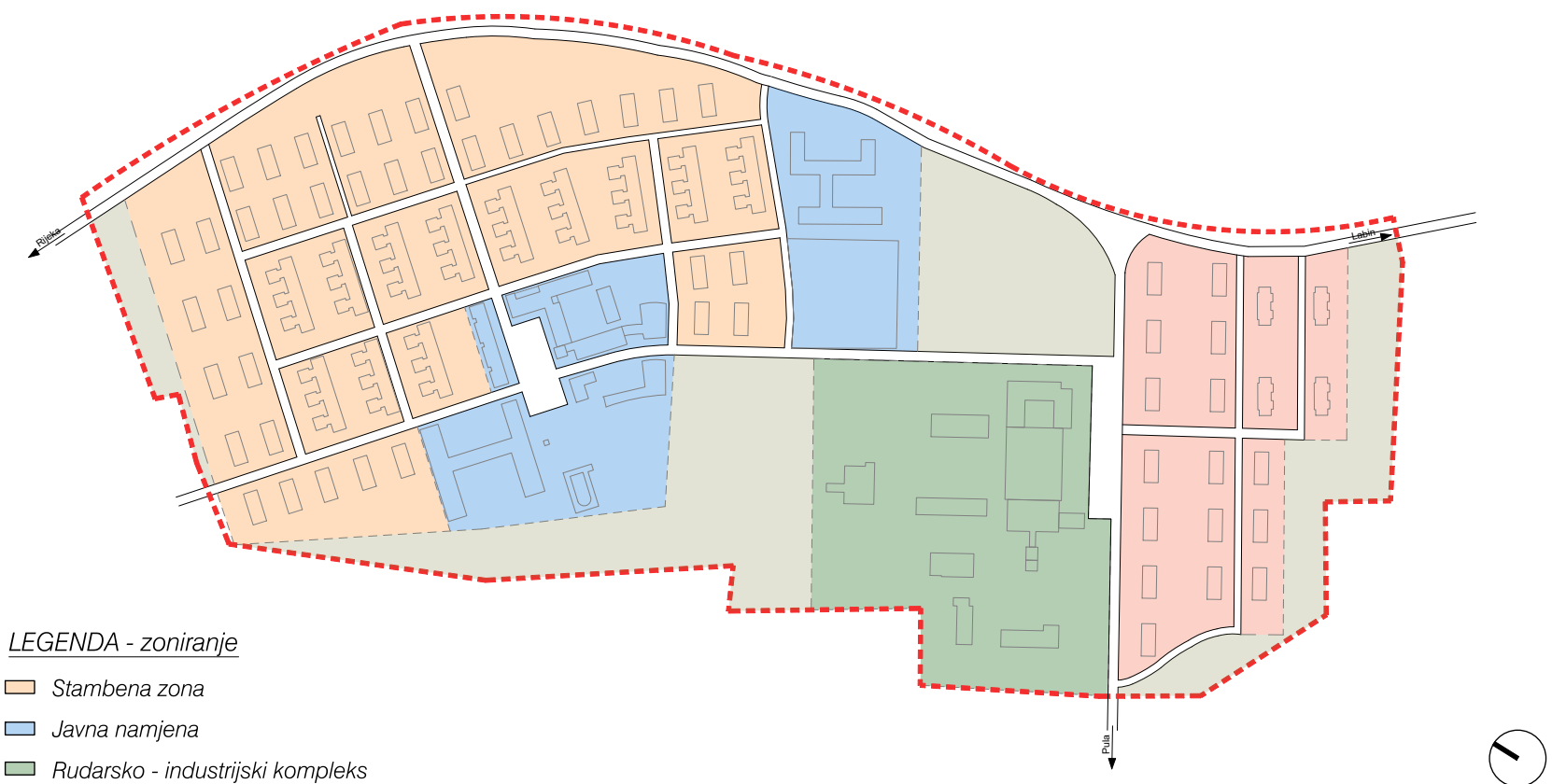
Zima - 21.12.

STUDIJA OSUNČANJA PO GODIŠNIM DOBIMA

G F SVEUČIŠTE U RIJECI, GRAĐEVINSKI FAKULTET			
DIPLOMSKI RAD: ANALIZA IZVORNOG URBANISTIČKOG PLANA PODLABINA		SKUPINA LISTA: SHEMATSKI PRIKAZ ZAHVATA PEJZAŽNE KARAKTERISTIKE	
STUDENT: Dragan Valković, ing.grad.		KOLEGIJ: INDUSTRIJSKA GRADITELJSKA BAŠTINA	
MENTOR: dr.sc. Denis Ambruš dipl.ing.arh		DATUM: 07.2024.	LIST: 1.

ORIGINALNI NACRT URBANOG PLANA - Plan izgradnje 1939. godine

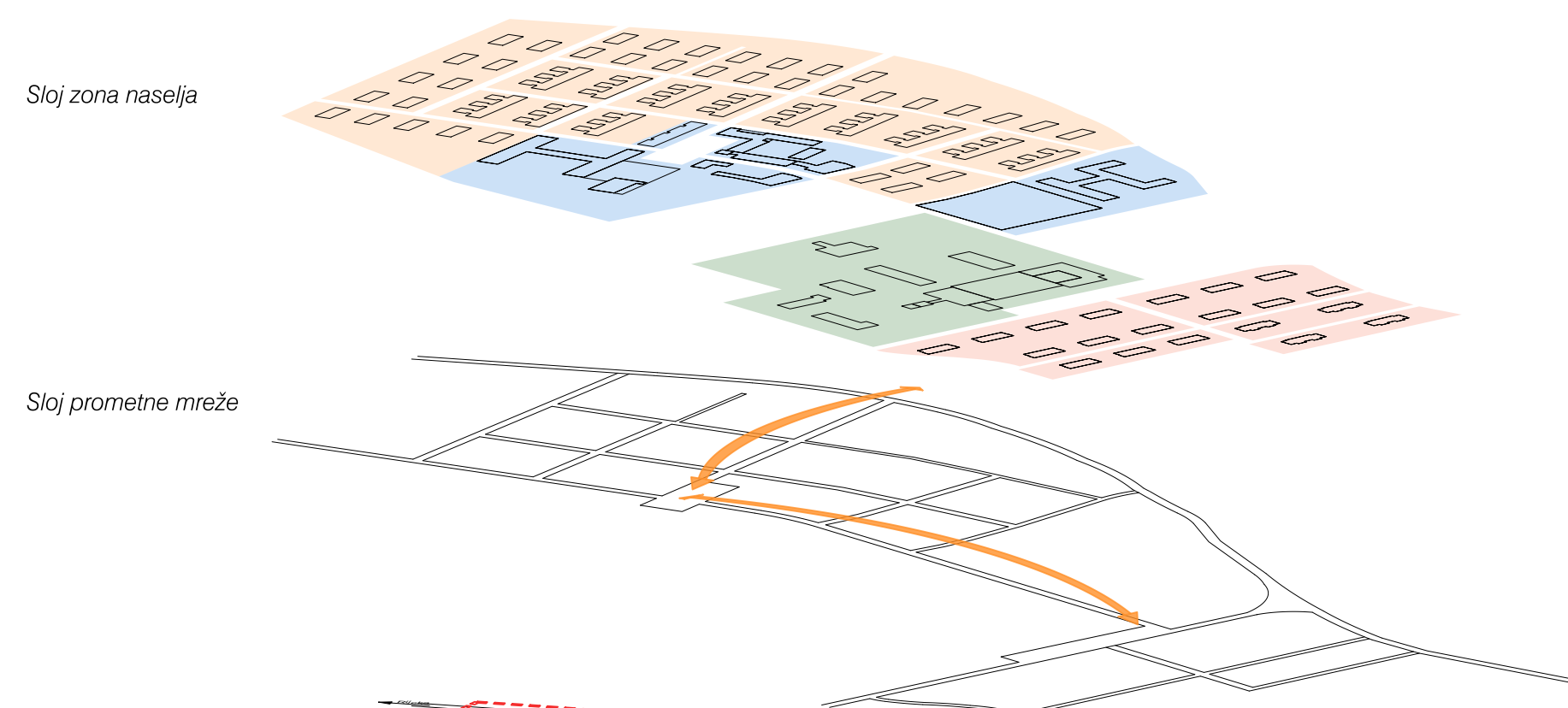

LEGENDA - zoniranje
 Stambena zona
 Javna namjena
 Rudarsko - industrijski kompleks
 Izdvojena stambena namjena višeg standarda

TLOCRTNI PRIKAZ URBANOG PLANA - Stambeno zoniranje

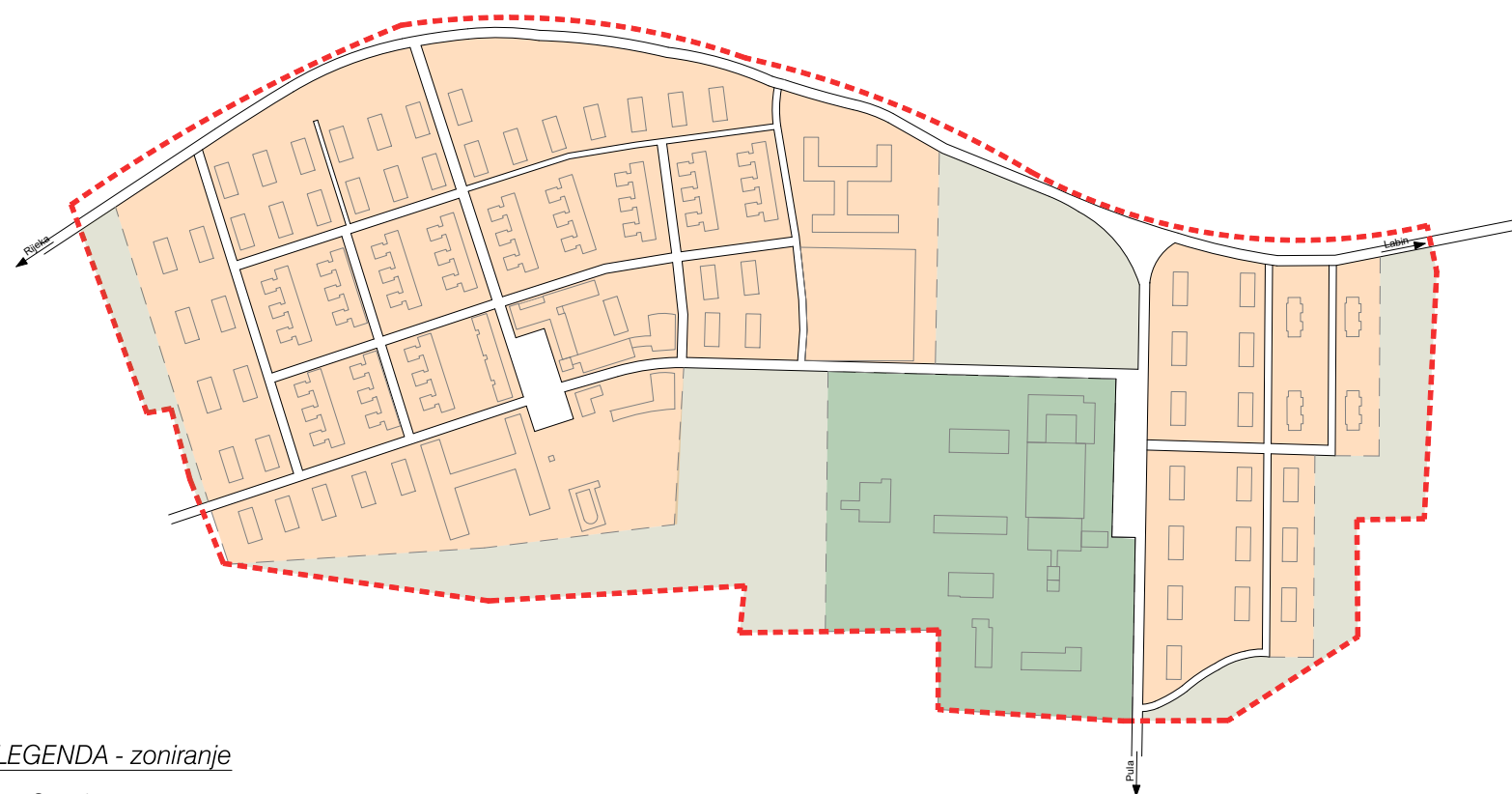
TLOCRTNI PRIKAZ URBANOG PLANA - Položaj građevina

Sloj zona naselja

Sloj prometne mreže

Preklopljeni slojevi

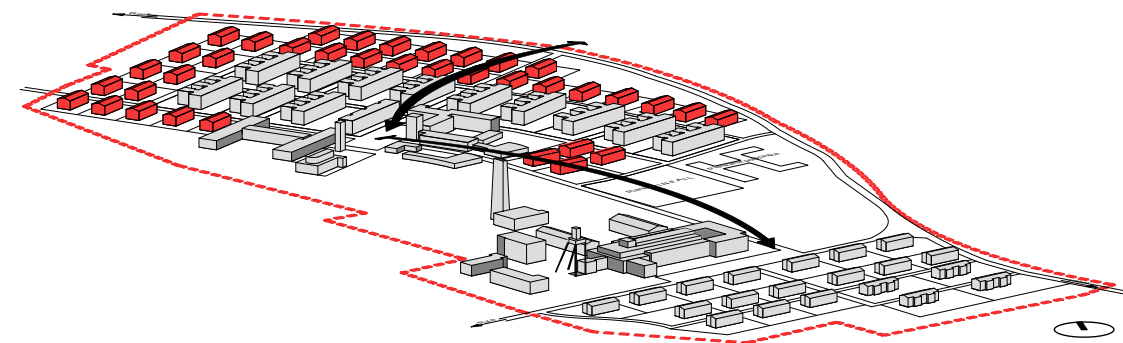
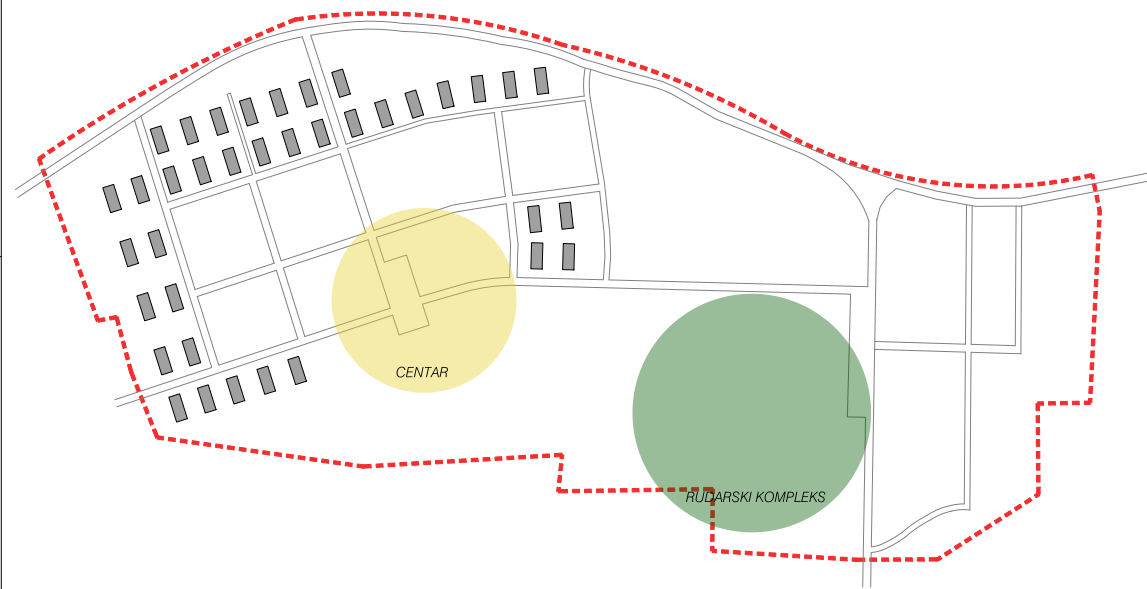
LEGENDA - zoniranje
 Stambena zona
 Rudarsko - industrijski kompleks

TLOCRTNI PRIKAZ URBANOG PLANA - Primarno zoniranje

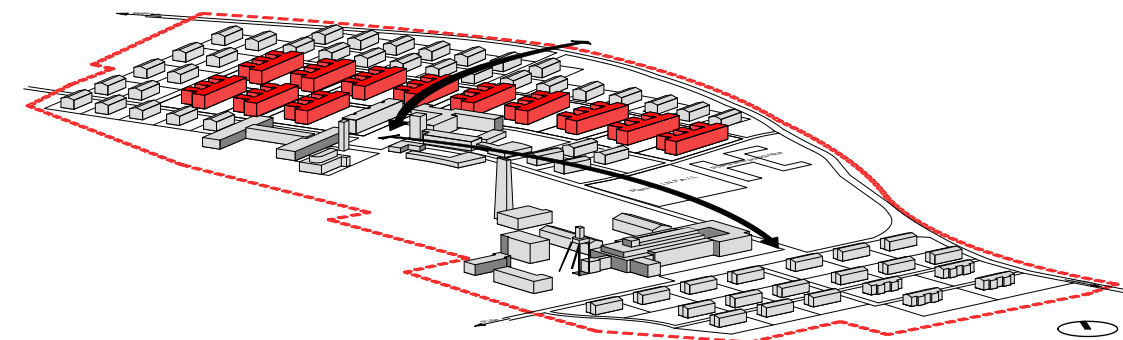
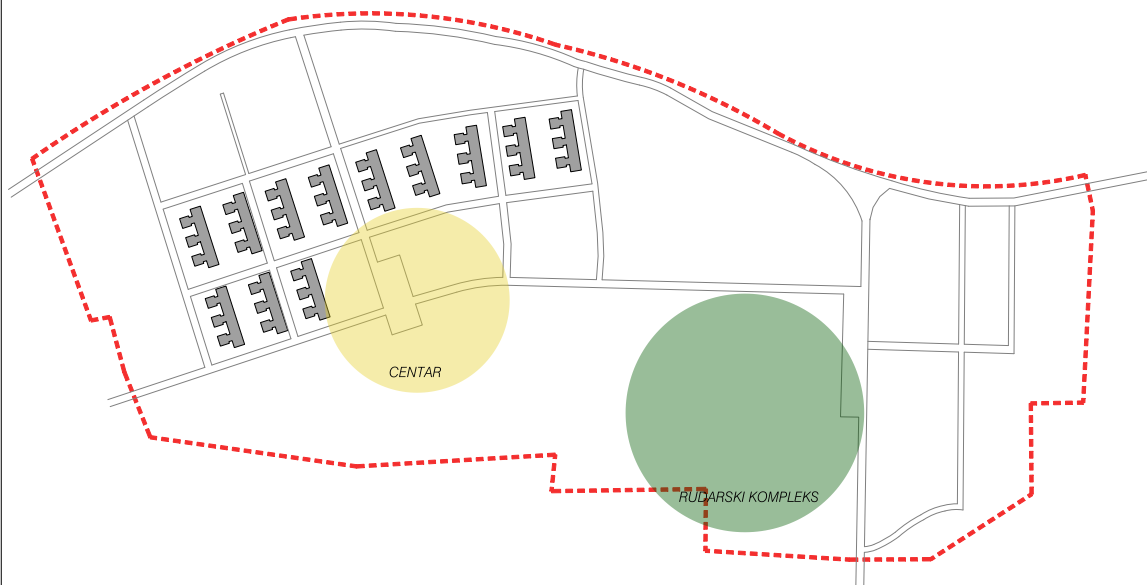
LEGENDA - zoniranje
 Stambena zona
 Javna namjena
 Rudarsko - industrijski kompleks
 Izdvojena stambena namjena višeg standarda

PROSTORNI RAZMJESHTAJ PODLABINA

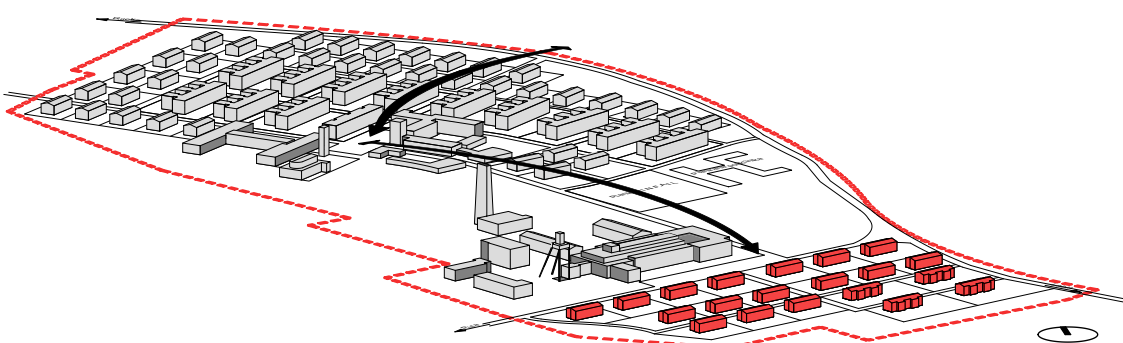
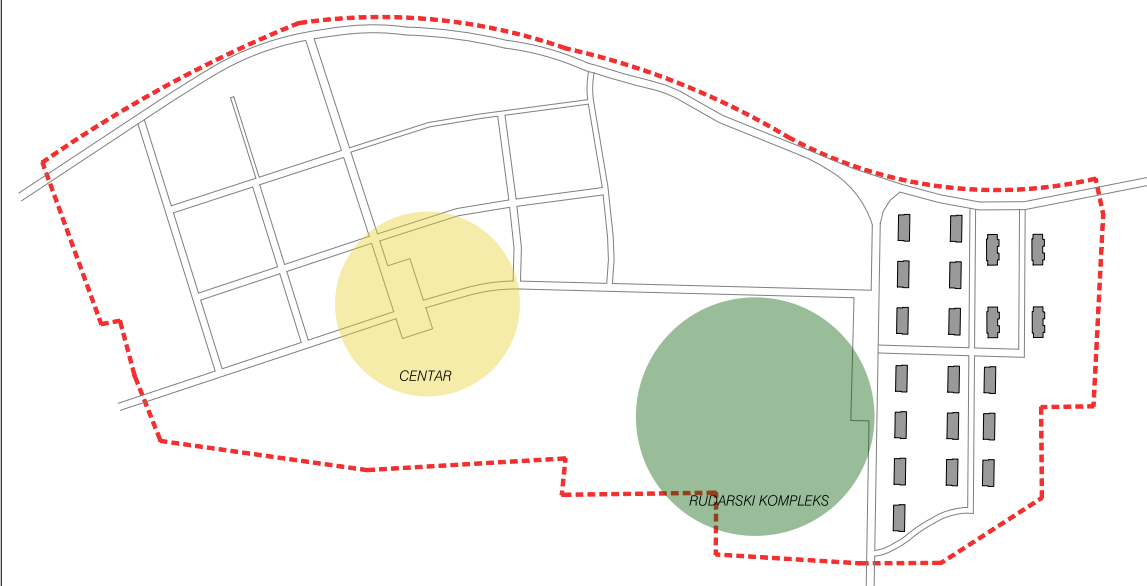
G F SVEUČIŠTE U RIJECI, GRAĐEVINSKI FAKULTET	
DIPLOMSKI RAD: ANALIZA IZVORNOG URBANISTIČKOG PLANA PODLABINA	SAŽETAK LISTA: SHEMATSKI PRIKAZ ZAHVATA PRIKAZ URBANOG PLANA
STUDENT: Dragan Valković, ing.grad.	KOLEGIJ: INDUSTRIJSKA GRADITELJSKA BAŠTINA
MENTOR: dr.sc. Denis Ambruš dipl.ing.arh	DATUM: 07.2024.
	STRANICA: - / -
	LIST: 2.

PROSTORNI RAZMJEŠTAJ STAMBENIH OBJEKTA - TIP 1

PROSTORNI RAZMJEŠTAJ STAMBENIH OBJEKTA - TIP 2

PROSTORNI RAZMJEŠTAJ STAMBENIH OBJEKTA - TIP 3

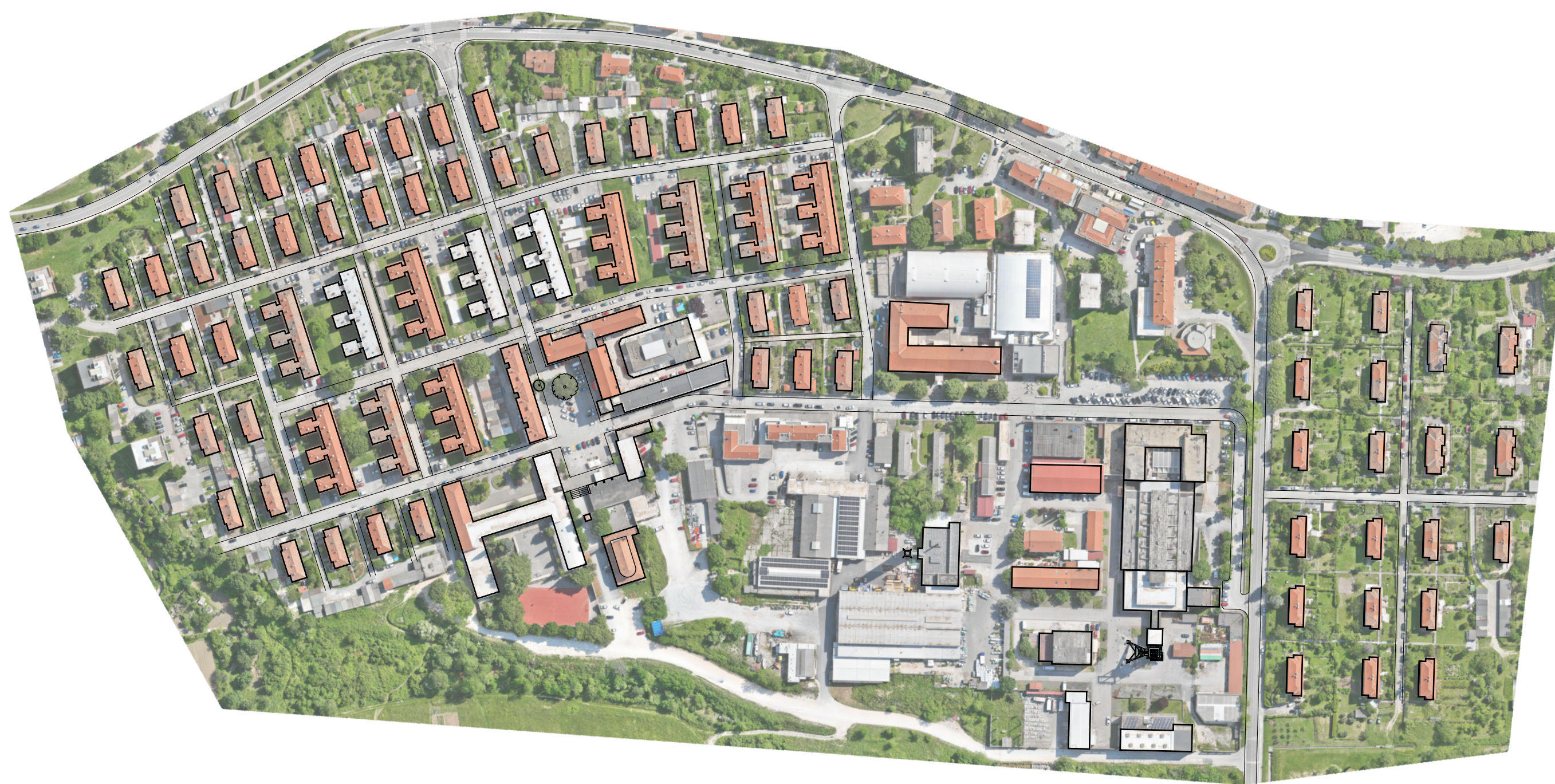

LEGENDA - Tipologija stambenih jedinica

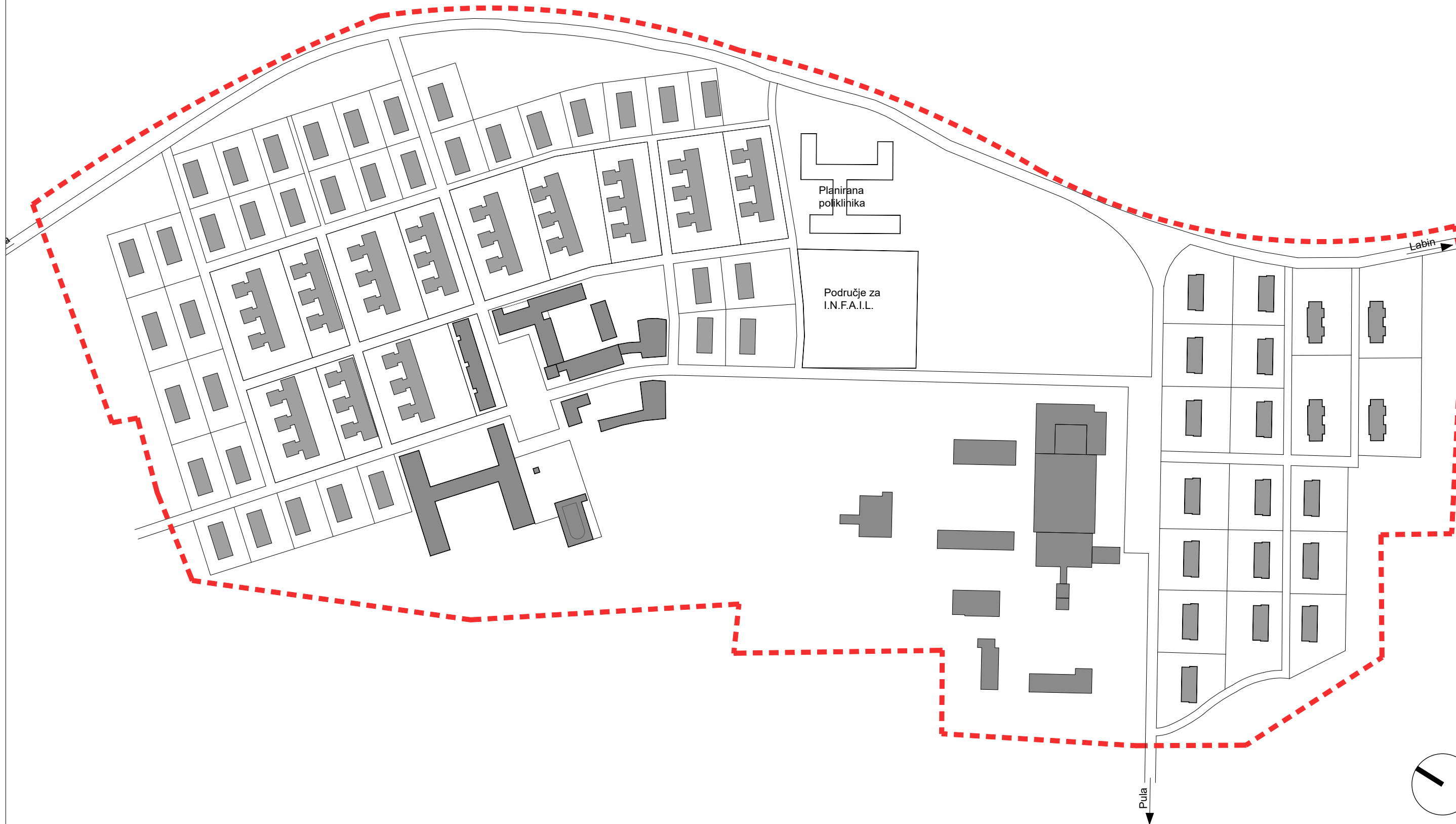
- Tip 1 - 4 s.j. (P+1)
- Tip 2 - 27 s.j. (P+2)
- Tip 3 - 2 s.j. (P+1)
- Tip 3a - 2 s.j. (P+1)

PODJELA STAMBENIH OBJEKATA PO TIPOLOGIJI

G F SVEUČIŠTE U RIJECI, GRAĐEVINSKI FAKULTET			
DIPLOMSKI RAD: ANALIZA IZVORNOG URBANISTIČKOG PLANA PODLABINA		SADRŽAK LISTA: SHEMATSKI PRIKAZ ZAHVATA PRIKAZ STAMBENIH OBJEKATA	
STUDENT: Dragan Valković, ing.grad.		KOLEGIJ: INDUSTRIJSKA GRADITELJSKA BAŠTINA	
MENTOR: dr.sc. Denis Ambruš dipl.ing.arh		DATUM: 07.2024.	MJERILO: -
		LIST: 3.	

IZVEDENO STANJE PODLABINA - Preklap sa ortofoto snimkom

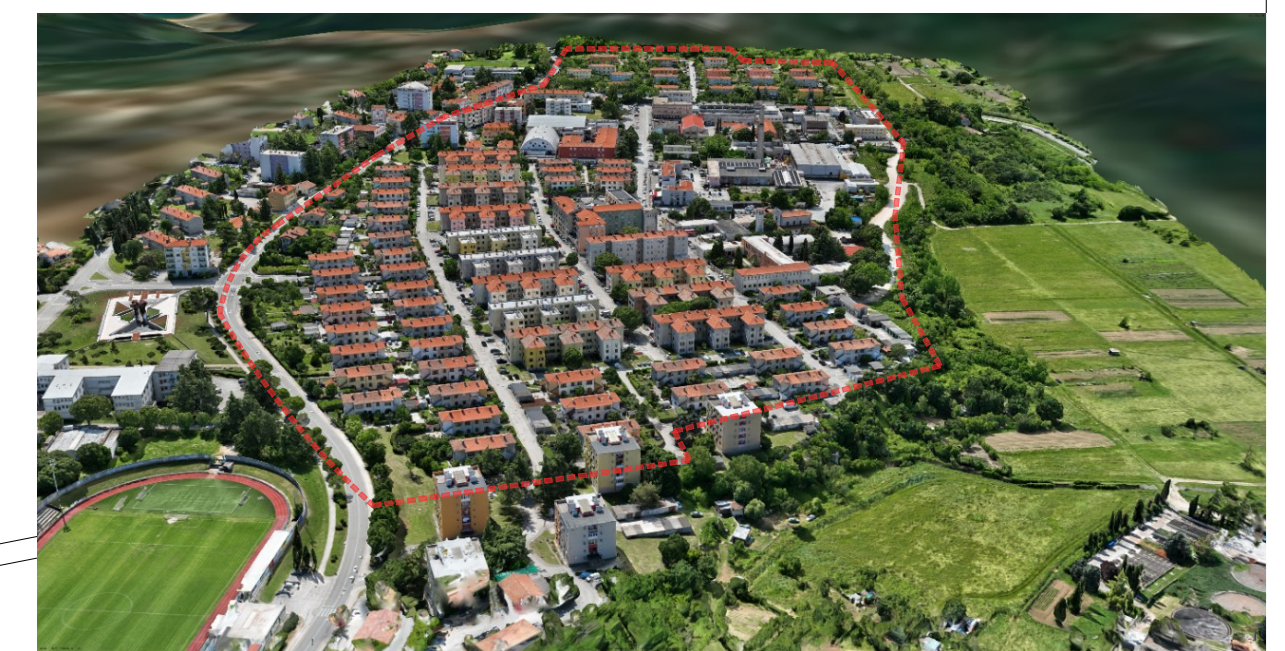
PROJEKTIRANO STANJE PODLABINA

Pogled iz zraka 1 - Smjer sjeveroistok

Pogled iz zraka 2 - Smjer sjeveroistok

Pogled iz zraka 3 - Smjer sjeverozapad

Pogled iz zraka 4 - Smjer sjever

G F SVEUČIŠTE U RIJECI, GRAĐEVINSKI FAKULTET			
DIPLOMSKI RAD: ANALIZA IZVORNOG URBANISTIČKOG PLANA PODLABINA		SKUPNAJKA LISTA: SHEMATSKI PRIKAZ ZAHVATA PRIKAZ IZVEDENOG STANJA	
STUDENT: Dragan Valković, ing.grad.		KOLEGIJ: INDUSTRIJSKA GRADITELJSKA BAŠTINA	
MENTOR: dr.sc. Denis Ambruš dipl.ing.arh		DATUM: 07.2024.	LIST: - / 4